

64283

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

HETERODOKS İSTİKRAR PROGRAMLARININ
İSRAİL UYGULAMASI

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. Mahir FİSUNOĞLU

HAZIRLAYAN
Bilge KÖKSEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ADANA, 1997

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin sık sık karşılaştığı enflasyon ve ödemeler dengesi sorunları ile mücadele etmek amacıyla uygulanmaya konulan istikrar programları genel olarak, heterodoks istikrar programları ve heterodoks istikrar programlarının İsrail uygulaması ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

İsrail Hükümeti tarafından verilen burs sayesinde böyle bir çalışma yapma fırsatı buldum. İsrail'de bulunduğum sırada yardımlarını gördüğüm Kudüs İbrani Üniversitesi (Hebrew University of Jerusalem) İktisat Bölümü'ne, Prof.Dr. Jacob Landov'a, danışmanım Dr. Jeffrey Macy'e ve çalışmalarında bana yol gösteren Dr. Oren Sussman'a teşekkür ederim. İsrail istikrar programının hazırlanmasında önemli rolleri olan dönemin Maliye Bakanlığı Müsteşarı Emanuel Sharon ve Devlet Gelirleri'nden sorumlu Yoram Gabbay'a yoğun çalışmalarına rağmen bana vakit ayırdıkları için teşekkür etmek istiyorum.

Öğrencisi olmayı kendim için büyük bir şans saydığım değerli hocam Prof.Dr. Mahir Fisunoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim.

ADANA, 1997

Bilge KÖKSEL

ANAHTAR KELİMELER (KEY WORDS)

- İstikrar (Stabilization)
- İstikrar Programı (Stabilization Program)
- Ortodoks İstikrar Programları (Orthodox Stabilization Programs)
- Heterodoks İstikrar Programları (Heterodox Stabilization Programs)
- 1985 İsrail İstikrar Programı (Israeli Stabilization Program in 1985)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
EKLER LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİKRAR PROGRAMLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1. Ekonomik İstikrar ve İstikrarsızlık Kavramı	4
2. İstikrar Programları.....	4
2.1. İstikrar Programlarına Monetarist ve Yapısalcı Yaklaşım	5
2.1.1. Monetarist Yaklaşım.....	5
2.1.2. Yapısalcı Yaklaşım.....	7
2.2. Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları.....	8
2.2.1. Ortodoks İstikrar Programları.....	9
2.2.1.1.Ortodoks İstikrar Programlarının Temel Özellikleri.....	10
2.2.1.2.Ortodoks İstikrar Programlarının Uygulandığı Ülkelerde Elde Edilen Sonuçlar.....	11
2.2.1.2.1.Mali Temele Dayalı İstikrar Programları.....	12
2.2.1.2.1.1. 1983 Meksika İstikrar Deneyimi.....	12
2.2.1.2.1.1.1. Tarihsel Gelişim.....	12
2.2.1.2.1.1.2. 1983 Deneyimi.....	13
2.2.1.2.1.2. 1983-1984 Brezilya İstikrar Deneyimi.....	14
2.2.1.2.1.2.1. Tarihsel Gelişim.....	14
2.2.1.2.1.2.2. 1983-1984 Deneyimi.....	15

2.2.1.2.2. Mali Ayarlamalarla Para Politikasının Bileşimine Dayalı	
İstikrar Programları.....	17
2.2.1.2.2.1.Şili Deneyimi.....	17
2.2.1.2.2.1.1. Tarihsel Gelişim.....	17
2.2.1.2.2.1.2. 1970’li Yıllardaki İstikrar Deneyimi.....	18
2.2.1.2.3.Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programları.....	19
2.2.1.2.3.1.Arjantin Deneyimi.....	20
2.2.1.2.3.2.Şili Deneyimi.....	21
2.2.2. Heterodoks İstikrar Programları.....	24
2.2.2.1.Heterodoks İstikrar Programlarının Temel Özellikleri.....	25
2.2.2.2.Heterodoks İstikrar Programlarının Araçları.....	27
2.2.2.2.1.Gelirler Politikası.....	27
2.2.2.2.2.Maliye Politikası.....	29
2.2.2.2.3.Parasal ve Mali Politikalar.....	30
2.2.2.3.Heterodoks İstikrar Programlarının İçeriği.....	32
2.2.2.3.1.Fiyatların ve Ücretlerin Dondurulması.....	32
2.2.2.3.2.Sabit Döviz Kuru.....	33
2.2.2.3.3.Bütçe Disiplini.....	35
2.2.2.4.Heterodoks İstikrar Programlarının Avantajları ve Dezavantajları.....	36
2.2.2.4.1.Heterodoks İstikrar Programlarının Avantajları.....	36
2.2.2.4.1.1. Enflasyonu Düşürmede Başlangıç Maliyetlerinin Düşük	
Olması.....	36
2.2.2.4.1.2. Olivera - Tanzi Etkisinin Tersine Dönmesinden Elde Edilen	
Kazanımlar.....	36
2.2.2.4.1.3.Kredibilitenin (İnanırlık) Sağlanması	37
2.2.2.4.2.Heterodoks İstikrar Programlarının Dezavantajları.....	38
2.2.2.4.2.1.Kontrollerin Mali Ayarlamaların Yerini Alması.....	38
2.2.2.4.2.2.Kaynakların Tahsisinde Bozulmaya Yol Açması.....	38
2.2.2.4.2.3.Kontrollerin Yapışkanlığı.....	39
2.2.2.5.Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programlarının Karşılaştırılması.....	39

İKİNCİ BÖLÜM**İSTİKRAR PROGRAMI ÖNCESİNDE İSRAİL EKONOMİSİ**

1. İsrail Devletinin Kuruluşundan Yüksek Enflasyon Dönemine Kadar	
Ekonominin Genel Durumu.....	42
1.1. İki Rakamlı Enflasyondan Üç Rakamlı Enflasyona Geçiş.....	44
1.2. Enflasyonun Hızlanmasında Etkili Olan Faktörler.....	46
1.2.1. Endekslemenin Etkisi.....	47
1.2.1.1.İşgücü Piyasasında Endeksleme.....	47
1.2.1.2.Sermaye Piyasasında Endeksleme.....	49
1.2.2. Savunma Harcamalarının Etkisi.....	52
1.2.3. Dışsal Şokların Etkisi.....	58
1.2.3.1.Petrol Krizinin Etkisi.....	58
1.2.3.2.Ödemeler Dengesi Krizinin Etkisi.....	61
2. İstikrar Programı Öncesindeki Politik Ortam ve Ekonomiyi İstikrara	
Kavuşturma Girişimleri.....	69
2.1. Rabinowitz Dönemi.....	70
2.2. Ehrlich Dönemi.....	70
2.3. Hurwitz Dönemi.....	71
2.4. Aridor Dönemi.....	72
2.5. Orgad Dönemi.....	73
2.6. Modai Dönemi.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPSAMLI BİR İSTİKRAR PROGRAMI : 1 TEMMUZ 1985

1.	1 Temmuz 1985 Programının Araçları.....	79
1.1.	Mali Önlemler.....	79
1.2.	Döviz Kuru Politikası.....	80
1.3.	Çoklu Nominal Çapa Politikası.....	80
1.4.	Ücret ve Fiyat Politikası.....	81
1.5.	Para ve Sermaye Piyasası ile İlgili Önlemler.....	81
2.	İstikrar Programının Süresi.....	82
3.	İstikrar Programının Niteliği.....	82
4.	Program Sonrası Dönem.....	82
4.1.	Birinci Aşama.....	83
4.2.	İkinci Aşama.....	86
4.3.	Üçüncü Aşama.....	92
4.4.	Dördüncü Aşama.....	96
	SONUÇ.....	102
	EKLER.....	106
	YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	117

ÖZET

1970'li yılların başında dünya çapında karşılaşılan enflasyon ve ödemeler dengesi sorunları tüm ülkeleri etkilemiştir. Bu nedenle, özellikle gelişmekte olan bir çok ülke için ekonomik istikrarın sağlanması temel amaç olmuştur. Bu sorunlarla karşılaşılan ülkelerde değişik zamanlarda istikrar programları uygulamaya konulmuştur.

İstikrar programının sınıflandırılması, programın amaçları ve bu amaçlara ulaşabilmek amacıyla kullanılan politika araçlarına göre yapılmaktadır. 1950'li yıllardan 1980'li yılların ortalarına kadar gelişmekte olan ülkelerde özellikle Latin Amerika ülkelerinde uygulanan istikrar programları, "Ortodoks İstikrar Programları" olarak adlandırılmaktadır. Heterodoks istikrar programları, 1985 yılı ortalarında ortodoks istikrar programlarının, uygulandığı ülkelerde başarısızlıkla sonuçlanması nedeniyle ortodoks yaklaşıma alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Heterodoks istikrar programlarının üretim ve istihdam cinsinden maliyetlerinin düşük olması sebebiyle enflasyonu düşürmede daha başarılı olduğu söylenebilir. İsrail istikrar programı (Temmuz 1985), heterodoks istikrar programları uygulamasının başarılı bir örneği olarak kabul edilebilir.

Bu çalışmanın amacı, istikrar programlarının genel olarak, heterodoks istikrar programları ve İsrail deneyiminin ayrıntılı bir şekilde incelenmesidir.

ABSTRACT

At the beginning of the 1970's inflation and balance of payment problems have effected all over the world. This situation effected all the world, particularly developing countries. Therefore, stabilization programs became popular during this period.

Classification of stabilization programs have been made according to the goals and policy tools which are employed to attaining these goals of the program. The programs which have been applied in developing countries especially in Latin American countries from 1950's to mid 1980's called as "Orthodox Stabilization Programs". Because of the failure of the orthodox stabilization programs, heterodox stabilization programs have appeared as an alternative approach to orthodox approach in the mid 1985. Because of the low costs in terms of unemployment and output ,it is said that heterodox stabilization programs more succesfull than orthodox stabilization programs in reducing inflation. Within heterodox stabilization programs, Israeli stabilization program (July 1985), has been accepted as a succesfull example.

The purpose of this study to examine stabilization programs generally, heterodox stabilization programs and Israeli experince in details.

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Brezilya, Arjantin, Şili ve Meksika Enflasyon Oranları 1960-1990 (%)... 23	23
Tablo 2. Enflasyon, İşsizlik ve Büyüme Oranları 1960-90 (Yıllık % Değişim Ortalamaları)..... 44	44
Tablo 3. Üçer Aylık Fiyat Göstergeleri..... 45	45
Tablo 4. Ücret Endekslemesinin Enflasyon, İşgücü Piyasası ve Büyüme Üzerindeki Etkileri..... 48	48
Tablo 5. 1966-1983 Yılları Arasında GSMH ve M4 'ün Yüzdesi Olarak Seçilmiş Parasal Büyüklükler (Yıllık Ortalamalar)..... 50	50
Tablo 6. Toplam Talebin Yapısı..... 53	53
Tablo 7. Savunma Harcamalarının İthalat Bileşeni, 1958-1980 (Yüzde olarak)..... 53	53
Tablo 8. Savunmaya Yönelik İthalat, Dış Yardım, Yıllık Ortalamalar, 1964-1980 (milyon \$)..... 54	54
Tablo 9. Sivil, Askeri Yardım ve Savunmaya Yönelik İthalat, 1980-1990 (milyon \$)..... 55	55
Tablo 10. Kamu Harcamaları ve Vergilendirme (GSMH'nin yüzdesi olarak), 1957-1980..... 56	56
Tablo 11. Savaşların Öncesinde ve Sonrasında Kaynakların Tahsisi, 1954-1978.... 57	57
Tablo 12. 1960-1973 ve 1973-1980 Dönemi için İsrail, 19 OECD Ülkesi ve 10 OGDÜ için Seçilmiş Değişkenlerdeki Yıllık Ortalama Değişiklik (% Olarak)..... 60	60
Tablo 13. Ödemeler Dengesi: 1952-1982 (milyon \$)..... 65	65
Tablo 14. İstikrar Öncesi Ekonomik Verileri..... 69	69
Tablo 15. 1980-1984 ve 1985 Dönemi İçin Temel Göstergeler (Aylık % Değişim) 83	83
Tablo 16. Parasal Büyüklüklerin Reel Değeri ve Banka Kredileri (1985-87, milyar NIS)..... 89	89
Tablo 17. Banka Kredilerin Yıllık Reel Maliyeti (1984-1986)..... 90	90
Tablo 18. Temel Ekonomik Göstergeler, 1980-1989..... 93	93
Tablo 19. Temel Ekonomik Göstergeler (1986-1994)..... 96	96
Tablo 20. İşgücü Piyasasında Göçmenler, Temel Göstergeler, 1991-1994..... 98	98

EKLER LİSTESİ

	Sayfa
Ek-Tablo 1. Enflasyon Oranları (1960-1994).....	106
Ek-Tablo 2. İşsizlik Oranları (1960-1994).....	107
Ek-Tablo 3. İşgücü Piyasası - İşçi Başına Reel Ücretlerdeki Yüzde Değişim Oranı (1960-1994).....	108
Ek-Tablo 4. Ödemeler Dengesi (1976-1994).....	109
Ek-Tablo 5. İthalat, İhracat ve İthalat fazlası (1975-1994).....	111
Ek-Tablo 6. Savunma Tüketimi Göstergeleri (1980-1994).....	113
Ek-Tablo 7. Genel Hükümet Gelirleri ve Harcamalarının Temel Bileşenleri (1960-1994). (GSMH'nin yüzdesi olarak).....	114

GİRİŞ

1970’li yılların başında dünya çapında karşılaşılan enflasyon ve ödemeler dengesi sorunları tüm ülkeleri etkilemiştir.Sabit döviz kuru sistemini temsil eden Bretton Woods sisteminin çöküşü, 1970-72 yılları arasında uluslararası likiditede aşırı bir genişleme, belli başlı sanayileşmiş ülkelerin sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçmeleri ve 1973 yılı sonunda başlayan birinci petrol krizi, dünya ekonomisini önemli ölçüde etkileyen olaylardır.Bu nedenle, gelişmekte olan birçok ülke için ekonomik istikrarın sağlanması temel amaç olmuştur.Enflasyon ve ödemeler dengesi güçlüklerinin ortadan kaldırılması sorunu, istikrar programlarını gündeme getirmiştir.Bu sorunlarla karşılaşan gelişmekte olan ülkelerde değişik zamanlarda istikrar programları uygulamaya konulmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan istikrar programları, bazen tartışmalara yol açmaktadır.Bu konuya ilişkin olarak, “Monetaristler” ve “Yapısalcılar” olmak üzere başlıca iki görüş bulunmaktadır.Yapısalcılar, ortodoks önlemlere karşı bir tavır takınırken; Monetaristler, daha çok ortodoks önlemler üzerinde durmaktadırlar.İstikrar programlarının sınıflandırılması, programın amaçları ve bu amaçlara ulaşabilmek amacıyla kullanılan politika araçlarına göre yapılmaktadır.IMF tarafından, gelişmekte olan ülkelerde 1950’lerden 1980’lerin ortalarına kadar, ortaya çıkan enflasyon ve ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için önerilen istikrar programları, “Ortodoks İstikrar Programları” olarak bilinmektedir.Ortodoks istikrar programları, 1960’lı yılların sonundan 1980’li yılların ikinci yarısına kadar, özellikle Latin Amerika ülkelerinde uygulanmıştır.Ancak bu programın uygulandığı ülkelerde varolan sosyal ve ekonomik bunalımların daha da derinleşmesi, 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren ortodoks istikrar programları araçları yanında gelirler politikası araçlarını (ücretlerin, fiyatların ve döviz kurunun dondurulması) da içeren “Heterodoks İstikrar Programları”nın uygulanmasını gündeme getirmiştir.Heterodoks istikrar programları; Arjantin (Haziran

1985), İsrail (Temmuz 1985), Brezilya (Şubat 1986) ve Meksika'da (Aralık 1987) uygulanmıştır (Esen, 1993, s.29).

Bu çalışmanın amacı; gelişmekte olan ülkelerin sık sık karşılaştığı enflasyon ve ödemeler dengesi sorunlarıyla mücadele etmek amacıyla uygulanmaya konulan istikrar programlarına genel bir yaklaşım ve heterodoks istikrar programlarının ayrıntılı olarak incelenmesidir. Ortodoks istikrar programlarının, uygulandığı ülkelerde başarısızlıkla sonuçlanması ya da üretim ve istihdam açısından maliyetlerinin yüksek olması sebebiyle, 1985 yılı ortalarında ortodoks yaklaşıma alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkan heterodoks istikrar programları çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, heterodoks istikrar programları uygulamasında başarılı bir örnek olarak kabul edilen İsrail ülke örneği, ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Çalışmamızı başlıca üç bölümde inceleyebiliriz. Birinci bölümde teorik açıdan genel olarak istikrar programları incelenecektir. Bu bağlamda, ekonomik istikrar ve istikrarsızlık kavramı kısaca açıklanarak, istikrar programlarının tanımlaması yapılacak, ortodoks ve heterodoks istikrar programlarının temel özellikleri, araçları, içerikleri açıklanarak, Latin Amerika ülkelerinde uygulanan ortodoks istikrar programlarının sonuçları üzerinde durularak, ortodoks ve heterodoks istikrar programlarının karşılaştırılması yapılacaktır. Heterodoks istikrar programı uygulanmasında başarılı örneklerden biri olarak kabul edilen İsrail deneyimi, çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümünde ele alınacaktır.

İkinci bölümde, 1985 istikrar programı öncesinde İsrail ekonomisi ele alınacaktır. 1948 yılında İsrail Devletinin kuruluşundan 1985 yılına kadar ekonominin genel bir değerlendirmesi yapılacak olan bu bölümde, yüksek enflasyonun nedenleri üzerinde durulacak, istikrar programı öncesindeki politik ve ekonomik ortam açıklanarak, 1985 yılına kadar olan istikrar girişimleri anlatılarak, istikrar programı hazırlayan kişilerin görüşlerine yer verilecektir.

Üçüncü bölümde ise, istikrar programı (Temmuz 1985) ve sonrası ele alınacaktır. Temmuz programının politika araçları ve niteliği açıklanarak, program sonrası dönem günümüze kadar incelenmeye çalışılacak ve programın genel bir

değerlendirmesi yapılacaktır.Yine bu bölümde de programı hazırlayan kişilerin görüşlerine yer verilecektir.Çalışmamız sonuç bölümü ile tamamlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİKRAR PROGRAMLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.EKONOMİK İSTİKRAR ve İSTİKRARSIZLIK KAVRAMI

İstikrar, kelime anlamı olarak, aynı kararda, biçimde devam etme, kararlılık demektir (Seyidoğlu, 1992, s.406).Ahamed, ekonomik istikrarı toplam talep ile toplam arz arasındaki denge olarak tanımlamaktadır (Ahamed, 1986, s.79).Ekonomik istikrar, bir ekonomide istihdam, fiyatlar ve ödemeler dengesi gibi temel değişkenlerin dengede bulunmasıdır.Genel ekonomik faaliyetlerde aşırı dalgalanmaların görülmemesi durumunu ifade eden istikrar kavramı iç ve dış istikrar olarak ikiye ayrılabilir.İç ekonomik istikrar kavramı, fiyatların sabit kalmasını, üretim ve istihdamın düzenli bir şekilde genişlemesini ifade etmektedir.İç ekonomik istikrarın bozulması, enflasyon ve işsizlik şeklinde kendini göstermektedir.Dış ekonomik istikrar ise, bir ülkenin ödemeler dengesinin açık veya fazla vermemesi, dengede bulunmasıdır (Seyidoğlu, 1992, s.406).

Ekonomik istikrarsızlık, bir ekonomide istihdam, fiyatlar ve ödemeler dengesi gibi makro ekonomik göstergelerde ortaya çıkan önemli orandaki ani değişmeler olarak tanımlanabilir (Uysal, Mazgit ve Çetinkaya, 1995, s.3).Yani, bir ekonomide temel değişkenlerin dengelerinin bozulmasıdır.

2.İSTİKRAR PROGRAMLARI

Ekonomik yaşamla ilgili birçok araştırma ekonomik faaliyetlerin hep aynı düzeyde devam etmediğini, dalgalanmalar gösterdiğini ortaya koymuştur.Her ekonomik gelişme ve refah döneminin ardından, bir ekonomik gerileme ve çöküntü olduğu gözlenmektedir.Ekonomik faaliyetlerde görülen bu dalgalanmalara “Konjonktür

Dalgalanmaları” denilmektedir (Parasız, 1991, s.211).Dornbusch ve Fischer’e göre, istikrar programları, ekonomide görülen bu dalgalanmaları gidermek amacıyla kullanılan para ve maliye politikalarıdır (Dornbusch ve Fischer, 1990, s.27).Geniş anlamda istikrar önlemleri, ödemeler dengesi ve enflasyon sorununu çözmek amacıyla kullanılan politikalarıdır (Ahamed, 1986, s.79).Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik istikrar programları, ödemeler dengesi açığı ve enflasyon oranını düşürmek veya her ikisini de çözmek amacıyla kullanılmaktadır (Clein ve Weintraub, 1981, s.1).

İstikrar programları, ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla, toplam talep kanalıyla ekonomiyi etkilediklerinden “Talep Yönetimi Politikaları” olarak da anılmaktadır.

2.1.İstikrar Programlarına Monetarist ve Yapısalcı Yaklaşım

Ekonomide temel değişkenlerde meydana gelen dengesizlikleri gidermek amacıyla istikrar programlarına başvurulmaktadır.Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan istikrar programları bazen tartışmalara yol açmaktadır.Bu konuya ilişkin olarak “Monetarist” ve “Yapısalcılar” olmak üzere başlıca iki görüş bulunmaktadır.Bu iki grup, farklı düşünce okullarını temsil etmemektedir.Herbiri, enflasyonu açıklamaya ve ekonomik kalkınmaya ilişkin belli bir yaklaşımı içermektedir.Roberto de Oliveria Campos’a göre , yapısalcılar kısa dönem önlemi olarak monetarist politikaları uygulamaktadırlar. Uzun dönemde ise monetaristler, yapısalcı değişikliğin önceliğini kabul etmektedirler.”Bir monetarist acelesi olan yapısalcıdır, bir yapısalcı ise politika yapma sorumluluğu olmayan parasalcıdır”(Kirkpatrick ve Nixon,1976, s.313).

Monetaristler ile yapısalcılar arasındaki düşünce farklılığı sadece enflasyon olayını açıklamaya ilişkin değildir. İstikrar pogramlarının etkinliği ve kalkınma politikaları hakkında da görüş farklılığı mevcuttur.

2.1.1.Monetarist Yaklaşım

Monetarist görüş,kısa vadede enflasyonun hızla kontrolünü öngörmektedir. Ancak enflasyonu önlemek amacıyla doğrudan müdahale araçlarının kullanılmasına karşı çıkarken, para ve maliye politikası gibi dolaylı müdahalelerin de istikrarı

bozabileceğine dikkat çekmişlerdir. Bu görüşün savunucularına göre, para ve maliye politikalarının kendisi, ekonomideki düzensizliğin önemli kaynağıdır. Her iki politikanın da kullanılmasında bir “gecikme” sözkonusudur. Para otoritesinin para arzını, her dönem sabit bir oranda artırması istikrarı sağlayabilecektir. Bunun saptanmasında milli gelirin artış hızı da dikkate alınmalıdır (Orhan,1990,s.101).

Monetarist politikalar, temelde IMF tarafından desteklenmektedir. İhracatın artırılması, ithalat serbestliği, döviz kurunun, faiz oranının ve diğer fiyatların serbestçe belirlenmesi ve yurtiçi kredilerin kısıtlanması; IMF destekli monetarist programlarda temel politika araçları olarak görülmektedir (Özmucur,1991,s.84).

Latin Amerika ülkelerinde 1950 ve 1960’lı yıllarda uygulanan monetarist reçetelerin çoğu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu ülkelerde enflasyonun ortaya çıkış ve devam ediş sebebi,genişletici para ve maliye politikalarıdır.Enflasyon oranının hızlı bir şekilde düşürülmesi gerekmektedir.Bu da, ancak para ve maliye politikaları vasıtasıyla toplam talebin frenlenmesi,ücret artışlarının kontrolü ve eğer mümkünse dış finansal yardımla mümkün olabilecektir. (Kirkpatrick ve Nixon, 1976, s.316).

Monetaristler, az gelişmiş ülkelerdeki yapısal darboğazların ve kıtlıkların varlığını inkar etmemektedirler.Darboğazların gerçekte yapısal olmadığına dikkat çekmektedirler. Bu darboğazlar, enflasyon sonucunda oluşan fiyat ve döviz kuru sapmalarından,hükümetin fiyat artışlarını azaltmak amacıyla yaptığı girişimlerden (gıda maddeleri üzerindeki fiyat kotrolleri,aşırı değerlenmiş döviz kuru, yüksek gümrük engelleri,doğrudan ithalat kontrolleri) kaynaklanmaktadır (Kirkpatrick ve Nixon, 1976, s.316).

Latin Amerika ülkelerinde kısa dönemde enflasyon oranında düşüş gözlenmiştir.Ancak IMF destekli monetarist politikalar, kısa dönemde geçici olarak ekonomide bazı sorunları çözmüş olmalarına rağmen, ekonomide yapısal sorunlara çözüm getirememişlerdir.Hatta yapısal sorunları hiç dikkate almadıkları için bu sorunlar, ileride daha büyük boyutlara ulaşmıştır.Bu sorunlar; adil olmayan gelir dağılımı,istikrarsız büyüme oranı,değişken enflasyon oranı,büyük boyutlarda iç ve dış borçlanma olmaktadır.

2.1.2.Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı yaklaşım,1950'li yılların sonlarında monetarist yaklaşıma karşıt bir görüş olarak ortaya çıkmıştır.

Yapısalcı yaklaşım, enflasyonun sebeplerinin ekonominin yapısında olduğunu ileri sürmektedir.Gelişmekte olan ülkelerde kaynakların mobilitesinin az olması, piyasaların yapısı,sektörel talep ve arz arasındaki dengesizlikler, bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.Ekonomik gelişme sonucunda daha yüksek bir gelir düzeyine çıkılması talepte değişikliklere yol açacaktır.Toplam arz da bu değişikliklere cevap veremediği için darboğazların oluşması kaçınılmaz olacaktır. Bu darboğazlar,gıda malları arzında, döviz stokunda, vergi ve harcama yapısında, ara girdilerin arzında sözkonusu olacaktır. Bu darboğazların derecesi, ülkenin sahip olduğu kaynaklara ve gelişmişlik düzeyine bağlıdır (Parasız,1995,s.30).

Yapısalcılara göre, bu tür darboğazların varlığını gözardı eden istikrar politikalarının başarısızlığa uğraması kaçınılmazdır.Enflasyon oranı düşmüş olabilir.Ancak bunun için katlanılan maliyet daha fazla olacaktır. Yani işsizlik,adil olmayan gelir dağılımı, servetin belli kesimlerde yoğunlaşması sözkonusu olabilecektir.Yapısalcı istikrar politikaları, öncelikle bu darboğazların ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır.Yapısalcı politikalar, temelde uzun vadeli politiklardır. Çünkü yapısal dengesizliklerin giderilmesi ancak yatırımların yeniden dağılımı ile mümkündür. Böylece enflasyonun kontrol altına alınması aşamalı bir süreç olmaktadır.Yapısalcı politikalar sadece uzun vadeli ve aşamalı bir süreci içermemektedir. Aynı zamanda reformist bir süreçtir.Darboğazların giderilmesi için kurumsal reformların yapılması gereklidir.Ancak bu bağlamda vergi reformu, toprak reformu gibi reformların yapılması, devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesi demektir (Parasız, 1995, s.31).

Yapısalcı okulun önerdiği istikrar programı , geleneksel programlara göre devlete daha büyük görevler yüklemektedir. Ancak az gelişmiş ülkelerdeki devlet

örgütü de çoğu kez az gelişmiştir.Bu nedenle, az gelişmiş ülkelerde böyle bir programın uygulanma gücü gözonünde bulundurulmalıdır (Kepkep,1991,s.150).

Monetaristler, parasal olayların enflasyonun nedeni olduğunu belirtirken; yapısalcılar, enflasyonun temel nedeninin ekonomik yapıdaki bozukluklardan kaynaklandığı belirtmektedirler. Gerçekte yapısalcılar, parasal değişkenlerin enflasyonun kısmi belirleyicileri olduğunu inkar etmemektedirler.Yapısalcılar, para arzı artışını kaçınılmaz kılan faktörlerle ilgilenmektedir (Kirkpatrick ve Nixon, 1976, s.316).

Yapısalcı politikalar,1960'lı ve 1970'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinde uygulanmıştır.Yapısalcı politikalar uygulamasında en önemlilerinden birisi, Şili örneğidir.Şili istikrar programında ekonominin aşamalı olarak istikrara kavuşturulması öngörölmüş olup, darboğazları aşmak için uzun vadeli yapısal reformlara girişilmiştir.Sonuçta,enflasyon oranı yıllık %30'lar civarına yerleşmiş,ılımlı bir gelişme sağlanmış, çalışanların milli gelirden aldıkları pay artmıştır (Parasız, 1995, s.31).

Ancak yapısalcı istikrar programları geniş bir uygulama alanı bulamamıştır. Bunun en önemli nedeni, bu programların IMF tarafından fazla bir destek görmemesi ve bunun sonucunda gerekli dış kaynağı sağlayamamasıdır.

2.2.Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları

İstikrar programlarının sınıflandırılması, programın amaçları ve bu amaçlara ulaşabilmek amacıyla kullanılan politika araçlarına göre yapılmaktadır.1950'lerden 1980'lerin ortalarına kadar gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan ekonomik sorunların çözümü için önerilen istikrar programları "Ortodoks İstikrar Programları" olarak bilinmektedir.Ortodoks istikrar programlarının, 1960 ve 1970'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinde başarısızlıkla sonuçlanması, heterodoks istikrar programlarını gündeme getirmiştir.Ancak heterodoks istikrar programları, hiçbir zaman ortodoks programlardan bağımsız olarak kullanılmamıştır.Geleneksel politika araçları yanında gelirler politikası unsurlarına da yer vermesi, heterodoks programlar açısından bir üstünlük sayılabilir.

2.2.1.Ortodoks İstikrar Programları

Ortodoks istikrar programları, genellikle hiperenflasyonla mücadelede kullanılmaktadır.Cagan'ın tanımına göre hiperenflasyon, aylık enflasyon oranı %50'yi aştığında başlamakta, en az bir yıl boyunca aylık %50'nin altında seyrettiğinde sona ermektedir (Solimano, 1990, s.168).Hiperenflasyonların birinci özelliği, mali ve parasal sistemlerin çökmesidir.Ulusal paradan hızlı bir kaçış vardır.İkinci özellik, sözleşme sürelerinin kısılmasıdır.Üçüncü özellik ise, açık bütçe finansmanının aşırı boyuta ulaşmasıdır (Bruno, 1993, s.7-8.).Fiyatların uzun süre yüksek seyrettiği aşama, fiyatlara bulunduğu aşamada süreklilik kazandıracaktır.Yani böyle bir süreçte fiyatlar esnek hale gelmekte, dolayısıyla fiyat artışlarının nerede duracağı belirsizleşmektedir.Bu nedenle bir üst sınır sözkonusu değildir.

Ortodoks istikrar programları, temelde IMF tarafından desteklenmektedir. Temelde ortodoks istikrar programını benimseyen monetarist yaklaşımın kullandığı politika araçları şunlardır (Parasız, 1995, s.29).

- a. Para arzının kontrolü.
- b. Kamu açıklarının azaltılması.
- c. Devalüasyon.
- d. Fiyatların serbest bırakılması.
- e. Sübvansiyonların kaldırılması.

Ortodoks programların başarısızlıkla sonuçlandığı, sosyal ve politik karışıklıklara neden olduğu iddia edilmektedir.Birçok ortodoks programın uygulanmasının ardından askeri müdahalelere tanık olunmuştur ve programın yürütülmesi "bürokratik-otoriter-askeri" çizgide gerçekleştirilmiştir.Bunun nedeni, bu programların reel ücretlerde azalmayı, yükün ücret ve maaş geliri elde edenlerle küçük işletmeler üzerine bindiği ciddi bir "talep yönetimi" politikasını, toplam talepte düşüşü, endüstriyel büyüme ve GSMH'da daralmayı içermesidir.Normal demokratik şartlar altında bu tip politikaların uygulanması mümkün değildir.Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından yapısal ve

mali reformların yapılması zorunluluktur.Politik ve sosyal alandaki büyük değişiklikler, askeri müdahalelerle son bulmaktadır (Çakman ve Çapan, 1991, s.3-4).

2.2.1.1.Ortodoks İstikrar Programlarının Temel Özellikleri

Ortodoks istikrar programlarının amacı, ödemeler dengesinde iyileşme sağlamak ve para arzındaki artışı kontrol altına alarak enflasyonu düşürmektir (Esen, 1989, s.18).

IMF yaklaşımını yansıtan ortodoks programlarda sıkı para ve maliye politikası temel araçlardır.Gerçi IMF ücret artışlarının sınırlandırılmasından yana olmakla birlikte, fiyat kontrollerinin tamamen karşısında yer alır.

Ortodoks uygulamaların eğilimi, “tedrici” politikaların uygulanması yönündedir. Ortodoks programlarda uygulama, enflasyona karşı aşamalı olarak ve daha uzun bir süreye yayılarak yapılmıştır.İstihdam ve üretim yönündeki maliyetlerin daha fazla olmaması için aşamalı stratejiyi benimsemişlerdir (Parasız, 1995, s.56).

Ortodoks istikrar programlarının hareket noktası, iç ve dış dengesizliklerin temelinde yurtiçi aşırı talebin yattığı görüşüne dayandığından, bu programlar, talep daraltıcı önlemler içermektedir.Sıkı para politikaları, devalüasyon, kamu harcamalarının kısılması, fiyat ve döviz kurlarının serbest bırakılması, ücret artışlarının önlenmesi gibi.Teorik temelleri özel olarak para miktar ve satılma gücü paritesi modellerine ve genelde paracı yaklaşıma dayanan bu politikaların 1970 ve 1980’li yıllarda az gelişmiş ve yarı sanayileşmiş ekonomilerde ortaya koyduğu sonuçlar, en azından kısa ve orta dönemde enflasyonun kontrolü açısından parasalcı modelin yanlışlığını kanıtlamıştır (Çeçen ve Doğruel, 1990, s.107).

1960 ve 1970’li yıllarda Latin Amerika ülkelerindeki enflasyonun ortaya çıkış ve devam ediş sebebi, genişletici para ve maliye politikalarıdır.Bu ülkelerde enflasyonun düşürülmesi, para ve maliye politikası vasıtasıyla toplam talebin frenlenmesi, ücret artışlarının kontrolü ve eğer mümkünse yabancı (dış) finansal yardımla mümkün olacaktır.Para arzının kısılması, toplam yurtiçi talebi düşürse bile, daraltıcı etkiler, toplam arz üzerinde de daralmaya yol açacaktır.Arz ve talebin birlikte düşmesi, fiyat

düzeyinde hedeflenen gelişmeyi yaratmayabilir. Ayrıca bir istikrar politikası aracı olarak sık sık başvurulan devalüasyon, az gelişmiş ülkelerde üretimi daraltıcı ve enflasyonu sürükleyici stagflasyonist etkiler de yaratır. İthalat giderlerinde daralma ve ihracat gelirlerinde artış yaratarak, ödemeler dengesini iyileştireceği varsayımı altında devalüasyon yapılmaktadır. Ancak devalüasyon, iç (yerli) ikamesi az olan ithal edilmiş ara malların fiyatlarını yükselterek maliyet artışına yol açmaktadır. Bu bağlamda devalüasyon, ithal mallarını pahalılaştırarak maliyet enflasyonunun sebebi olabilir. Eğer devalüasyon; geliri, tasarruf eğilimi düşük (tüketim eğilimi yüksek) gruplardan tasarruf eğilimi yüksek (tüketim eğilimi düşük) gruplara doğru yeniden dağıtırsa, tüketim ve dolayısıyla toplam talep düşer (Ahamed, 1986, s.98). Bunun sonucu olarak azalan toplam dahili talep, toplam dahili arzı baskı altında tutar. Bu istikrar denemelerinin sonuçları, en çarpıcı biçimde Latin Amerika ülkelerinde görülmüştür.

Kronik enflasyonun ilk ortaya çıkışı 1950 ve 1960'lı yıllarda Latin Amerika'da olmuştur. Ancak bu dönemde nadiren %100'ün üzerine çıkmıştır. 1970'li yıllar ile birlikte yüksek enflasyona tanık olunmuştur (Bruno, 1993, s.156).

IMF kaynaklı talep daraltıcı istikrar programları, üretim, gelir dağılımı ve ekonomik büyüme gibi az gelişmiş ülkeler için çok önemli konuları ihmal etmek pahasına enflasyonla mücadeleyi temel amaç olarak gündeme getirmişlerdir.

2.2.1.2. Ortodoks İstikrar Programlarının Uygulandığı Ülkelerde Elde Edilen Sonuçlar

Kronik enflasyon yaşayan ülkelerde izlenen istikrar stratejileri, hiperenflasyon yaşayan ülkelere göre oldukça farklı kısıtlama ve durumlarla karşılaşmaktadırlar. Kronik enflasyonu, üç tip istikrar program çerçevesinde analiz etmek faydalı olacaktır (Kiguel and Liviatan, 1988, s.282).

1. Temel olarak mali düzenlemelere dayalı olanlar.
2. Mali ayarlamalarla para politikasının bileşimine dayalı olanlar.
3. Döviz kuruna dayalı olanlar.

2.2.1.2.1. Mali Temele Dayalı İstikrar Programları

Meksika'nın 1983 yılında, Brezilya'nın 1983-84 yıllarında uyguladıkları programlar, mali temele dayalı istikrar programlarıdır. Her iki program da kamu açıklarının kapatılmasına öncelik veriyordu.

2.2.1.2.1.1.1983 Meksika İstikrar Deneyimi

2.2.1.2.1.1.1.Tarihsel Gelişim

Meksika'yı diğer ülkelerden ayıran en önemli özellik, daha düşük bir enflasyon geçmişine sahip olmasıdır. 1950 ve 1960'lı yıllarda hızlı büyüme oranı ve istikrarlı bir yapıya sahip olan Meksika 1968 öğrenci olaylarının ardından 1970 yılında politik bir krize girmiştir. 1973 yılındaki birinci petrol krizi, Meksika'da enflasyonist etkiler yaratmıştır. Meksika'da üç rakamlı enflasyon deneyimi, 1980'lerin başında dış borç kriziyle birlikte ortaya çıkmıştır.

Meksika'nın 1954 ve 1976 yılındaki istikrar önlemleri, ortodoks özellikler taşımaktaydı. Meksika'da döviz kuru, 1954'te yapılan devalüasyonun ardından 1976 yılına kadar sabit kalmıştır. 1956-1972 döneminde fiyatlar istikrarlı bir yapıya sahipti. Enflasyon oranı ortalama %3.3'tü. Bu, sabit döviz kuru taahhütünün doğal bir sonucu idi (Little ve diğerleri, 1993, s.195).

1973'teki petrol krizinin ardından, 1972-75 döneminde dış borçlar hızla büyüdü, enflasyon 1974'de %24'e ulaştı ve kamu harcamalarındaki artışla birlikte bütçe açığı da büyümeye devam etti. 1976 yılında, Meksika en ciddi krizi ile karşılaştı. Kamu harcamalarındaki artış, 1976 yılında maksimum bir devalüasyon yapılmasına yol açtı. Bunun sonucunda enflasyon oranı %29 oldu (Little ve diğerleri, 1993, s.196). Eylül 1976'daki yüksek oranlı (%59) devalüasyonun ardından yeni başkan Lopez Portillo dönemi IMF destekli ortodoks bir paketle başladı. KDV ve gelir vergisi düzenlemeleri cinsinden vergi reformları yapılmış olsa da, yapısal reformlar ertelendi. Petrol gelirleri nedeniyle Meksika, kamu harcamalarını arttırmayı sürdürdü, ama enflasyon giderek yükselişe

geçti ve ikinci petrol şoku ithalat fiyatlarını daha da arttırdı. Portillo'nun başkanlığının sonu, petrol fiyatlarındaki patlamaya ve dış borçlardaki büyük artışa denk geldi. Aynı tarihte faiz oranları da artmaya başladı ve özel sektörden yoğun sermaye kaçıışı yaşanıyordu. Yüksek oranlı bir devalüasyon yapıldı ve ithalat kontrolleri getirildi. Yüksek kamu açıkları ve artan enflasyon, 1982'de yeni bir istikrar paketini gündeme getirdi (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.173-74).

1982 yılında, yani Lopez Portillo hükümetinin son yılında, hükümet, bütçede %3'lük ılımlı bir kısıtlama yapacağını ve %70 oranında büyük bir devalüasyon yapacağını duyurmuştur. Bu uygulamalar, enflasyonun 1978-81 arasındaki %20-30'luk oranından, 1982'de %100 seviyelerine çıkmasına sebep olmuştur (Kiguel and Liviatan, 1988, s.284-85).

2.2.1.2.1.1.2.1983 Deneyimi

Yüksek kamu açıkları ve artan enflasyon yeni bir istikrar paketini gündem getirdi. 1983 yılında uygulanmaya konulan program, 1981 yılında GSYİH'nin %10'una ulaşmış operasyonel açığı, 1977-79 döneminde GSYİH'nin %2-3'ü iken 1981'de %6.7'si olan cari işlemler açığını azaltmak, 1980-82 arasında GSYİH'nin %18'inden %39'una ulaşan kamu borçlarındaki aşırı artışı ve nominal ücretlerdeki kontrolsüz artışları önlemek amacıyla uygulamaya konulmuştur (Kiguel and Liviatan, 1988, s.284).

Sert önlemler, 1983 yılında Miguel de la Madrid idaresindeki yeni hükümetle başladı. Mali hesaplarda düzelme görüldü. Bütçe açığı kapatıldı. Ancak bütçe açığındaki azalmaya yüksek oranlı devalüasyonlar eşlik etti. Bu devalüasyonlar da, enflasyonu 1981'deki %28 seviyelerinden 1983'teki %100 seviyelerine sıçramasına sebep oldu (Kiguel and Liviatan, 1991, s.8). 1984 yılında enflasyonu düşürmek amacıyla politika değişikliği oldu ve döviz kuru nominal çapa olarak kullanılmaya başlandı. Ancak bu stratejinin de sadece hafif ve geçici bir etkisi söz konusu oldu. Enflasyon 1986'da tekrar hızlanmaya başladı ve bu hızlanma operasyonel dengede fazla olmasına rağmen 1987 yılına kadar sürdü. Operasyonel bütçe açığı, bütçe açığından birincil açıkta olduğu gibi faiz ödemelerinin çıkartılması ile değil, sadece enflasyon etkisi ile aşınmaya uğrayan kısmının çıkartılması ile bulunur. Diğer bir deyişle, operasyonel açık (işlemsel açık),

birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamı olarak tanımlanabilir (Önder ve Kirmanoğlu, 1994, s.38-39). Yani operasyonel açık, faiz ödemelerinden enflasyonun etkisinin arındırılması ile elde edilmektedir (Sönmez, 1993, s.45).

Meksika deneyimi, bütçe açığındaki bir azalmanın enflasyonu aşağı çekmede gerekli, fakat yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Bütçe fazlası, bu amaç için yeterli değildir. İyi planlanmış bir istikrar programı, temelde bir düzenleme ile nominal çapaların idaresinin dengelenmesini gerektirir. Meksika'da döviz kuru, nominal çapa olarak kullanılmasına rağmen, başarı tam ve yeterli değildir. Özellikle ekonomi olumsuz dışsal şoklarla karşılaştığında, nominal çapa zayıflığını kanıtlamıştır.

Borç krizi sonrasında, enflasyonu ortodoks tedbirlerle kontrol etmenin zorlukları, Meksika'nın sonunda heterodoks yaklaşımı tercih etmesinin başlıca sebebidir.

2.2.1.2.1.2.1983-84 Brezilya İstikrar Deneyimi

2.2.1.2.1.2.1.Tarihsel Gelişim

Brezilya'da genellikle enflasyonist atalet (inertial inflation) yaşanmıştır. Bunun bir nedeni de, sözleşmelerde resmi ya da gayri resmi endekslemenin yaygın oluşudur. Nominal ücretler, resmi ya da gayri resmi olarak, geçmiş enflasyona göre ayarlandığında, bir kerelik bir fiyat artışı reel ücretler üzerinde geçici bir etki yapacaktır (Brezilya'da resmi, Meksika'da gayri resmi endeksleme sözkonusudur.). Sabit aralıklarla ücretlerin ayarlanması durumunda, enflasyondaki artış, ücretlerin reel değerinde aşınmaya yol açacaktır. Ücret ayarları sık sık yapılmaya başlandığında, enflasyonun hızlanması kaçınılmaz olmaktadır.

Brezilya'da yüksek enflasyon, 1950'li yılların ikinci yarısında Başkan Kubitschek'in beş yılda 50 yıllık gelişmeyi içeren bir sanayileşme programını başlatması ve yeni başkent Brazil'in inşası için ağır kamu yatırımlarına girişmesiyle başladı (Parasız, 1995, s.119).

1959-62 yılları arasında enflasyonun temel nedeni, talepteki hızlı artışı.1961 yılının başlarında parasal daralmaya dayalı istikrar girişimi, enflasyonu düşürmede başarılı olamadı.1962 yılında Başkan Goulart yönetimi devraldı.Goulart'ın gevşek para ve maliye politikaları enflasyonun hızlanmasına yardımcı oldu.1964 yılında enflasyon %90 seviyelerine yerleşti.1964 yılındaki askeri darbe, politika değişikliğine ve Bulhoes-Campos programı (1964-67) olarak bilinen ortodoks nitelikli bir istikrar programı uygulanmasına yol açtı.Bunun sonucunda 1967 yılına kadar enflasyon %31'e, bütçe açığı ise GSYİH'nın %4'ü seviyelerinden %1'e düştü.GSYİH'nın reel büyüme oranı, 1963-64 döneminde ortalama %3.3 olmasına rağmen, 1965-67 döneminde 1962'ye kadar olan ortalamanın altında ortalama olarak %4 idi.1965 yılında sanayi sektöründe durgunluk yaşanmaktaydı.1968-73 yılları arasındaki dönem "Brezilya Mucizesi" olarak bilinmekteydi.Bu dönemde reel büyüme oranı %11'e sızdı, enflasyon 1968'de %22 seviyesinden 1973'te %13'e düştü.Bu mucize, dışa yönelik politikalara kaymanın ve reel ücretlerdeki artış oranının kısıtlanmasının bir sonucu idi (Little ve diğerleri, 1993, s.177).Enflasyon oranı, cari enflasyon ile geçmişteki enflasyon arasındaki bağlantı kırılarak düşürülmüştü.Nominal ücretler geçmiş enflasyona göre değil, resmen empoze edilen enflasyon oranına göre yapılmıştı.Ücret enflasyonundaki düşüş, kamu sektörü fiyat artışının ve döviz kuru değer kayıplarının etkisinin absorbe edilmesine yardımcı olmuştu.Reel ücretlerdeki düşüşler, bir yandan bütçe dengesinin sağlanmasına, diğer yandan ülkenin dış rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmuştur (Parasız, 1995, s.121-122).

1974-79 yılları, birinci petrol krizinin etkisini yansıtmaktadır.Brezilya, 1979 yılından itibaren cari işlemler açığı (1982 yılında GSYİH'nın %9'u) ve yüksek düzeyde dış borç yaşamaktaydı.Enflasyonist durum, Meksika'dan daha önce kötüleşmeye başlamıştı.Enflasyon, 1974-78 yılları arasında %75-85, 1981-82 yıllarında da %100 düzeyine yerleşmiştir.Operasyonel bütçe açığı, 1982 yılında GSYİH'nın %8'ine ulaşmıştır (Kiguel and Liviatan, 1988, s.286).

2.2.1.2.1.2.2.1983-84 Deneyimi

Yukarıda belirtilen çerçevede ortaya çıkan zorlukları aşmak için 1983-84 yılında, IMF tarafından desteklenen bir istikrar programı yürürlüğe konulmuştur.Program,

yüksek oranlı devalüasyon ve mali daralmayı içermekteydi. Programın temel ögesi, cari işlemler açığını ve enflasyon oranını yıllık olarak, 1984'teki %40 düzeyinden 1985'te %20'lere indirecek şekilde bütçe açığının azaltılması olmuştur. Program, operasyonel mali açığı 1983'teki %8.3'lük düzeyinden 1984'te %2.7 düzeylerine indirmeyi başaramamıştır. Cari işlemler açığı da 1982'deki %8.9 düzeyinden 1983'te %3.7 düzeyine inmiş, hatta 1984 yılında az miktarda fazla vermiştir. Ancak yıllık enflasyon, 1981-82'deki %100'lük düzeyinden 1984-85'te ikiye katlanarak %200 dolaylarına fırlamıştır (Kiguel and Liviatan, 1988, s.286-87).

Meksika örneğinde olduğu gibi, Brezilya'da da bütçe açığının azaltılmasının enflasyonu durdurmada gerekli, fakat yeterli bir koşul olmadığı daha sonra anlaşılmıştır.

1982 uluslararası boç bunalımı, borçlu ülkelerin başında yeralan Brezilya'nın dış denge sorunlarını ön plana çıkarmıştır. 1983-84 programında hükümet, daha çok dış dengesizlik üzerinde durmuştur. Programın temel amacı, dışsal krizi gidermektir.

Meksika ve Brezilya'da ücretlerin endekslenmesi yaygın bir şekildedir. İstikrar programı yürürlüğe girdiği zaman, ücretler geçmiş dönem enflasyon oranına endekslenmiş ise, bu düzenlemenin istikrar programlarının ilk aylarında da sürdürülmesi reel ücretlerde artışa yol açacaktır. Bu durum, hükümete para arzının arttırılması kadar yeni devalüasyonlar yapılması yönünde baskılar yapılmasına neden olacaktır. Sonuçta bu baskılar, enflasyonist süreci yeniden ateşleyecektir (Patinkin, 1993, s.118).

Hem Meksika, hem de Brezilya, enflasyonun patlamasına ve reel ücretlerin önemli ölçüde erimesine yol açan, yüksek oranlı nominal devalüasyonlar yapmışlardır (Özellikle Meksika'da yüksek oranlı nominal devalüasyonlar yapılmıştır.). Bu, sırasıyla rekabet gücünü artırarak ve toplam özel tüketimi düşürerek, cari işlemler dengesinin düzelmesini sağlamıştır. Bu durum enflasyonun hızlanmasının mali amaçla bağlantılı olmadığını gösteren tipik bir örnektir. Meksika'da enflasyondaki artışın başlangıcı, döviz kurunun hızlı bir şekilde devalüasyonudur.

Meksika ve Brezilya deneyimleri, istikrar programlarının mali önlemleri uygun nominal çapalarla tamamlaması gerektiğini ortaya koymuştur. Bütçe açığının azaltılması

ve nominal politikalarla desteklenmeyen bütçe kısıntısı, enflasyonu durdurmada tek başına yeterli değildir.Yürülüğe konulan maliye politikası önlemleri, parasal kısıtlamalarla desteklenmelidir.

2.2.1.2.2. Mali Ayarlamalarla Para Politikasının Bileşimine Dayalı İstikrar Programları

2.2.1.2.2.1.Şili Deneyimi

2.2.1.2.2.1.1.Tarihsel Gelişim

1950 ve 1960'lı yıllarda Şili ekonomisinin belirleyici özelliği, kronik enflasyon, nispeten düşük ve ılımlı büyüme oranı ve sık sık tekrarlanan ödemeler dengesi krizi idi.Şili'nin de kalkınma stratejisi, diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi içe dönüktü.Şili'de 1964 yılına kadar iktidarda bulunan muhafazakar ve orta sağ koalisyon, enflasyon oranında istikrar sağlamaya çalışmış, bunun sonucunda da büyüme ve yeniden dağılımın otomatik olarak sağlanacağını varsaymıştı.1964-70 döneminde Hristiyan Demokrat'lar iktidara geldi.Yeni hükümet, toprak reformu ve Şili'nin ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan ve ağırlıklı olarak yabancıların (daha çok ABD'nin) elinde olan bakır madenlerinin mülkiyeti gibi yapısal reformlara girişmek istiyordu.Bu temel yapısal reformlar yavaş yavaş uygulandı.1970 seçimlerinden sosyalistler kazançlı çıktı ve Salvador Allende başkanlığındaki merkez sol koalisyon (Unidad Popular) iktidara geldi.Ancak yeni hükümet üç yıl içinde Şili'yi hiperenflasyon eşiğine getirdi (Bruno, 1993, s.156-59).

1970-73 yılları arasındaki Allende'nin sosyalist rejimi süresince kamu sektöründe eşi görülmemiş bir genişleme oldu.1965'te kamu mülkiyetinin GSYİH içindeki payı %14 iken, 1973'te %39 oldu.Maden ve finans sektöründe bu pay %85 olmuştu (Bruno, 1993, s.157).1972 yılında kamu sektörü açığı GSYİH'nın %30.5'i kadardı (Little ve diğerleri, 1993, s.193).Kamu sektörü açıkları daha çok banka sistemine borçlanılarak kapatılmaya çalışıldı.1972 sonunda temel mallarda vesika uygulamasına gidilmesi düşüncesinin açıklanması kıtlık oluşumuna ve enflasyonun hızlanmasına yol açtı.Sonuçta ABD hükümeti; Şili'ye yaptığı yardımları durdurarak, Şili'nin ihracatına

ambargo uygulayarak ve Allende'nin rakiplerini finanse ederek Allende'nin iktidardan düşmesini sağladı.

2.2.1.2.2.1.2.1970'li Yıllardaki İstikrar Deneyimi

Eylül 1973'te askerler yönetime el koydu ve büyük bir politika değişikliği oldu. Yeni strateji, sıkı bir ortodoks istikrar paketini bir dizi uzun vadeli yapısal reformla birleştiriyordu (Bruno, 1993, s.162).

Allende rejiminin yıkılmasından sonra, 1974-75 yılları arasında sıkı bir para politikası uygulandı. 1973 yılında yıllık enflasyon oranı %400 seviyelerinde, mali açık ise GSYİH'nın %25'ine ulaşmıştı. Programın ilk aşaması mali açıta azalmayı, ücret kontrollerini ve devalüasyonu içermektedir. Mali açıta azalma olmasına rağmen, enflasyonda çarpıcı bir düşüş gözlenmemiştir. Mali açık 1976 yılının GSYİH'nın %2.3 seviyelerine inmesine rağmen, 1976 yılında enflasyon oranı hala %200'ün üzerinde idi. 1973-76 arasında reel ücretler %18 oranında düşmüştü. 1973'te %4.6 seviyelerinde olan işsizlik oranı, 1976'da %19.4 olmuştu (Solimano, 1990, s.171).

Şili istikrar programı, sert bir askeri rejim tarafından sürdürülen, klasik ortodoks istikrar programlarına iyi bir örnektir. Bu istikrar programı sayesinde, kronik enflasyon yaşayan ülkelerde mali-parasal bileşimli ortodoks paketin etkinliğini deneme imkanı elde edilmiştir. Şili deneyimi, geleneksel monetarist görüş (Chicago Okulu) yanlılarını hayal kırıklığına uğratmıştır. Bütçe açığındaki keskin düşüş inkar edilemez. Fakat parasal daralmanın sıklığı hakkındaki şüpheler artacaktır. Çünkü nominal para arzı yüksek oranlarda artmaya devam etmiştir.

Parasal-mali bileşime dayalı programların, güney ülkelerinde başarılı sonuçlar vermemesi sebebiyle, 1970'lerin ikinci yarısında döviz kuruna dayalı istikrar programları gündeme gelmiştir.

2.2.1.2.3. Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programları

Döviz kuruna dayalı istikrar programlarında, döviz kuru politikası, enflasyon düşürmede anahtar rolü üstlenmektedir. Döviz kuruna dayalı istikrar programları yaklaşımı; ülke içi enflasyonun, dış (yabancı) enflasyon ile devalüasyon oranının toplamına eşit olduğu varsayımına dayanmaktadır (Solimano, 1990, s.171).

Döviz kuruna dayalı istikrar programlarının amacı; temel reel politika değişkeni olarak mali ayarlamaları, temel nominal çapa olarak döviz kurunu kullanarak enflasyonu düşürmektir. Ancak bu, döviz kurunun zorunlu olarak sabitleştirileceği anlamına gelmemektedir. Döviz kuruna dayalı istikrar programlarında mali destek çok önemlidir. Çünkü bu sırada para, finansal yeniliklerin yaygın olduğu bir ortamda sermaye mobilitesine bağlı olarak içsel olmaya yönelmektedir. Bununla birlikte sabit döviz kuru bir süre sürdürülebilir. Mali destek olmaksızın ve para talebindeki artışa bağlı olan sermaye girişimleri özendirilerek enflasyon düşürülebilir. Başlangıçtaki sermaye girişleri ve uluslararası rezervlerdeki artış, başarı hakkında yanlış bir izlenim yaratır. Döviz kuru, mali destek olmadan sabitlenirse, ileride ödemeler dengesi krizi kaçınılmaz olacaktır (Kiguel and Liviatan, 1988, s.290).

Geçmiş deneyimlerin bir sonucu olarak kötümser beklentiler, ücret ve fiyatların saptanmasında enflasyonist ataletin varlığı, döviz kuruna dayalı istikrar programlarında zorlukların bir başka kaynağını teşkil etmektedir. Bu programların başarısızlık nedenini uygun olmayan mali politikalar, fiyatların katılığı ve kredibilite sorunları oluşturmaktadır. Sabit döviz kuru sisteminde reel devalüasyon yurtiçi fiyatların düşmesini gerektirmektedir. Ancak fiyatların aşağıya doğru esnek olmaması bu duruma engel olmaktadır. Bu durum, döviz kurunun nominal devalüasyonu ile düzeltilebilir. Bu da aşırı değerlemeye ve ödemeler dengesi krizine yol açacaktır. Bu durum, 1980'lerin başında güney ülkelerinde gözlenmiştir (Solimano, 1990, s.179).

Döviz kuruna dayalı istikrar programları, bağlantılı iki politikayı gerektirmektedir. Birincisi, nominal ücretlerin artışını yavaşlatacak bir tür gelirler

politikasıdır.Bu da, programın kredibilitesi yönünden gereklidir.Diğeri ise, döviz kuru taahhüdüne uygun yurtiçi para politikasıdır (Little ve diğerleri, 1993, s.217-18).

2.2.1.2.3.1.Arjantin Deneyimi

Arjantin'in enflasyon ve istikrar deneyimleri geçmişi, Brezilya ile benzerlikler taşımaktadır.Enflasyon, sık politika değişiklikleri, istikrar çabaları, enflasyonun hiperenflasyon sürecine dönüşmesi ve mali sorunlar; bu ülkelerin belirleyici özellikleri olmaktadır.

Arjantin, yaklaşık 30 yıl (1950'lerin ikinci yarısından, 1980'lerin ilk yarısına kadar), döviz kuruna dayalı istikrar programları uygulamaya koymuştur.Ancak Arjantin'de 30 yıldır uygulanan istikrar programlarının başarısızlığı, mali disiplinden yoksun olduğunu göstermektedir.Arjantin'deki bu istikrar önlemleri başlıca üç döneme ayrılmaktadır.1959-62 Frondizi İstikrar önlemleri, 1967-70 Krieger-Vasena İstikrar önlemleri (Aslında Krieger-Vasena programı heterodoks önlemler de içermektedir.), 1978-81 Martinez de Hoz "Tablita" önlemleri (Kiguel and Liviatan, 1988, s.291).

Başkan Frondizi döneminde uygulanan ortodoks nitelikli program öncesinde enflasyon 1961 yılında %13'e düşmüştür.Sonra tekrar artmıştır.Krieger-Vasena döneminde ise enflasyon ortalama olarak %20'nin altında kalmıştır. Krieger-Vasena dönemi, ücret ve fiyat kontrollerini içermektedir.1975 yılında dış ticaret hadleri %21 oranında kötüleşmiş, mali açık GSYİH'nin %14'üne ulaşmıştı.Açıktaki büyük artış, Peronist rejimin populist politikasını yansıtmaktadır.Arjantin'de hiperenflasyon sürecinin 1976'da başladığı söylenebilir.Bu dönem, Başkan Isabel Peron'un son aylarına rastlamaktadır.Bu dönemden itibaren enflasyon yıllık olarak %100'ün altına düşmemiştir.Bu dönem, kronik ılımlı enflasyondan kronik yüksek enflasyona geçiş dönemi olmaktadır.1975 yılından itibaren enflasyon oranındaki artış, populist politikaların bir sonucudur (Little ve diğerleri, 1993, s.186-187).1973'te Şili'de olduğu gibi Arjantin'de de yüksek kamu ve ödemeler dengesi açıkları ve süregelen enflasyonun ardından 1976'da askerler yönetime el koymuştur.Her iki ülkede de askeri hükümetler, ortodoks istikrar programlarıyla mal, işgücü ve para piyasalarındaki yapısal reformları birleştirmişlerdir.Ancak petrol fiyatlarının artışı ve Arjantin'in ihracatında önemli bir

yere sahip et fiyatlarının düşmesi, olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Enflasyonun sürekliliği sonucunda Şili’de olduğu gibi, Arjantin’de de enflasyonla mücadele etmek amacıyla döviz kurlarında önceden ilan edilen bir “tablita” ya geçilmiştir. Fakat sonuç, aşırı değerlenme ve döviz krizi olmuştur (Bruno, 1993, s.171-72-74).

Her üç programda da (Fronidzi, Krieger-Vasena ve Martinez de Hoz “Tablita” önlemleri), programın başlangıcında bütçe açığında bir azalma görülmektedir. Daha sonraki aşamada, bütçe açığı, plan öncesindeki düzeyine geri dönmektedir. Devalüasyon oranındaki düşüş, enflasyonun düşüşünde etkili bir faktör olmaktadır. Örneğin; 1979 yılında %63 devalüasyon, %160 enflasyon oranı kaydedilen Arjantin’de bu oranlar sırasıyla %24 ve %101 olmuştur (Apak, 1993, s.67). 1978 yılında enflasyon, devalüasyon oranının azalışı nedeniyle düşüş eğilimindeyken, bütçe açığı artmaya başlamıştır.

Arjantin’de uygulanan bu programların diğer bir özelliği, bütçe açığındaki azalmaya rağmen, cari işlemlerin bozulmasıdır. Bunun sebebi, gelecekte devalüasyonların yeniden başlayacağı beklentilerine yol açan mali politikanın sürdürülmesindeki kredibilite eksikliğidir.

2.2.1.2.3.2.Şili Deneyimi

Şili deneyimi, mali politikanın rolü yönünden Arjantin deneyiminden farklılıklar göstermektedir. Şili’de döviz kurunun istikrar sağlayıcı bir araç olarak kullanılmasına, 1976 ortalarında başlanmıştır. Şubat 1978’de, başlıca istikrar sağlayıcı araç olarak döviz kurlarında sabit bir uygulamaya (tablita) gidildi. Buna göre kur, bir önceki ayın enflasyon oranının altında kalacaktı. Bu uygulamanın mantığı, ekonominin açıklığına ve ticari malların fiyatlarını ve enflasyon beklentilerini aşağıya iten, Tek Fiyat Yasasına (uluslararası ticarete açıklığın olduğu varsayımı) dayanıyordu (Bruno, 1993, s.164). Tek fiyat yasasına göre, enflasyonist beklentiler önceden ilan edilmiş döviz kurlarından etkilenecek, enflasyon oranı dünya enflasyon oranına yaklaşacaktı. Şili’de enflasyonda düşüş, reel ücretlerde artış gözlenmiştir. Ancak enflasyonun düşüşü beş yıl gibi uzun bir sürede gerçekleşmiştir. Şili’de 1981 yılında yıllık enflasyon oranı %10 dolaylarındaydı (Bruno, 1993, s.168).

Ancak enflasyon ile devalüasyonun senkronize (eşanlı) olmaması sebebiyle döviz kuru aşırı değerlendirildi.Örneğin; Şili'de 1976-81 arasında aşırı değerlendirme %50'ye ulaştı.Aşırı değerlendirilmenin kaçınılmaz kıldığı devalüasyon, 1981'de yapıldı ve döviz kuruna dayalı istikrar programları uygulamasına son verildi.Aşırı değerlendirme sonucunda dış borç birikimi artmış ve enflasyon tekrar hızlanmıştır (Esen, 1993, s.27).

Şili'de ücretlerin geriye dönük endekslenmesi,yurtiçi fiyatların döviz kuruna dayalı istikrar programlarına yavaş tepki göstermesine yol açmıştır.Ayrıca bir dizi ticarete konu olmayan malın (örneğin; ev kiralari, ipotekler, okul ücretleri) fiyatı da geçmiş enflasyona endekslenmişti.Şili'de 1976-80 yılları arasında enflasyonla mücadelede ücretler, fiyatlar ve döviz kuru arasında senkronizasyon eksikliği bulunmaktadır.

1981'de başlayan uzun vadeli bir sosyal güvenlik reformuyla, devlet yönetimindeki emeklilik fonları, özel emeklilik fonlarına dönüştürüldü.Bunun finansmanı için ücretlere getirilen %10'luk vergi, devlet tarafından tahsil edilip fonlara ödeniyordu.Bu, başka harcamalardan yapılan kesintilerle karşılanması gereken (GSYİH'nin %3-4'ü kadar) ek bir mali açık yarattıysa da, emeklilik fonlarını aynı zamanda sermaye piyasası için bir finansman kaynağı haline getirdi.Bu fonlar, özelleştirilen kamu işletmelerinin hisselerinin satın alınmasında da kullanıldı (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.156).

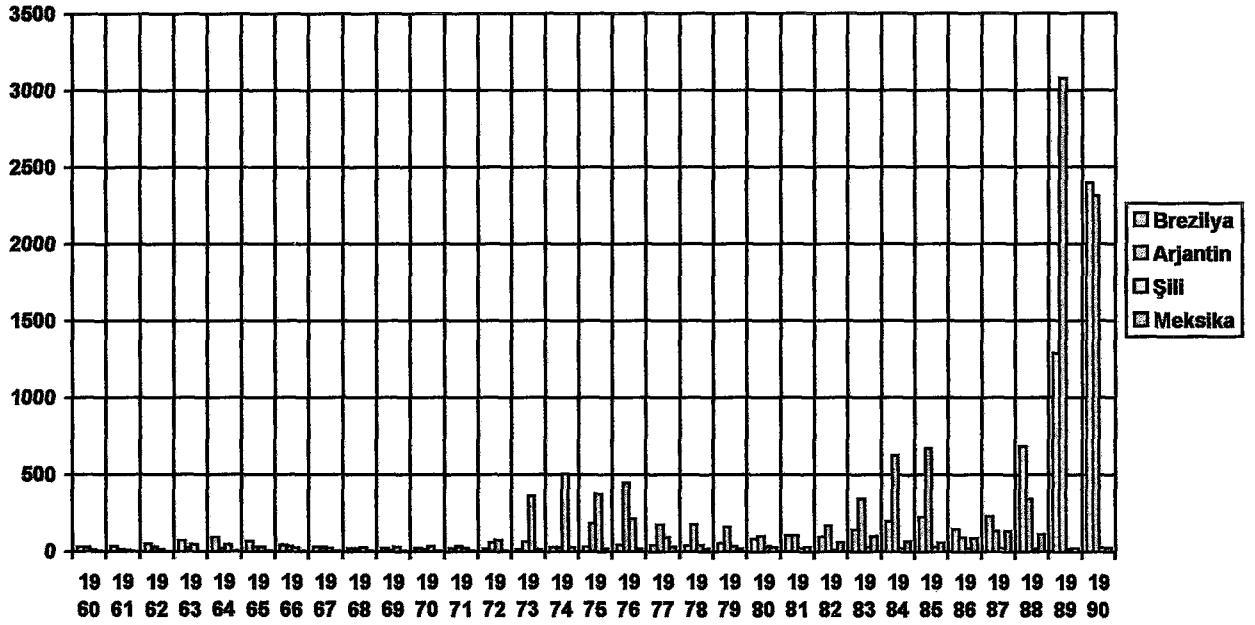
Arjantin ve Şili'de döviz kuru ayarlamaları tablita politikasının terkedilmesine ve durgunluğa yol açmıştır.Ancak Latin Amerika ülkelerinde uygulanan ortodoks istikrar programlarında en önemli başarının Şili'de yaşandığı söylenebilir.Şili, kronik enflasyonu üzerinden atabilmiştir.Şili'nin bu başarısı, kronik enflasyonun ortodoks yöntemlerle tedavi edilebileceğini, fakat uzun zaman alacağını (10 yıldan fazla) göstermiştir.

Tablo 1. Brezilya, Arjantin, Şili ve Meksika Enflasyon Oranları 1960-1990 (%)

Yıllar	Brezilya	Arjantin	Şili	Meksika
1960	29.5	27.3	11.6	4.9
1961	33.4	13.4	7.7	1.6
1962	51.8	28.3	14.0	1.2
1963	70.1	23.9	44.1	0.6
1964	91.9	22.1	46.0	2.3
1965	65.7	28.6	28.8	3.6
1966	41.3	31.9	23.1	4.2
1967	30.5	29.2	18.8	3.0
1968	22.0	16.2	26.3	2.3
1969	22.7	7.6	30.4	3.4
1970	22.4	13.6	32.5	5.2
1971	20.1	34.7	20.0	5.3
1972	16.6	58.5	74.8	5.0
1973	12.7	61.3	361.5	12.0
1974	27.6	23.5	504.7	23.8
1975	29.0	182.9	374.7	15.2
1976	42.0	444.0	211.8	15.8
1977	43.7	176.0	91.9	29.0
1978	38.7	175.5	40.1	17.5
1979	52.7	159.5	33.4	18.2
1980	82.8	100.8	35.1	26.4
1981	105.6	104.5	19.7	27.9
1982	97.8	164.8	9.9	58.9
1983	142.1	343.8	27.3	101.8
1984	197.0	626.7	19.9	65.5
1985	226.9	672.2	30.7	57.8
1986	145.2	90.1	19.5	86.2
1987	229.7	131.3	19.9	131.8
1988	682.3	343.0	14.7	114.2
1989	1,287.0	3,079.8	17.0	20.0
1990	2,397.8	2,314.0	26.0	26.7

Kaynak : Little ve diğerleri , Boom Crisis and Adjustment, The Macroeconomic Experience of Developing Countries, 1993, s.175

Not: Tüketici Fiyat Endeksleri esas alınmıştır.

Sonuç olarak, ortodoks istikrar programlarının genel bir değerlendirmesi yapıldığında şunlar söylenebilir:

Ortodoks istikrar programları, talep daraltıcı önlemleri içermektedir. Bu programlar az gelişmiş ülkeler için çok önemli olan üretim, gelir dağılımı ve ekonomik büyüme gibi konuları ihmal etmek pahasına, enflasyonla mücadeleyi temel amaç olarak gündeme getirmişlerdir. Sonuçta, bu programların sosyal maliyeti oldukça ağır olmuştur.

2.2.2. Heterodoks İstikrar Programları

IMF tarafından desteklenen ortodoks istikrar programlarının uygulandığı ülkelerde derin ekonomik ve sosyal bunalımlara yol açarak başarısızlığa uğraması, heterodoks istikrar programlarını gündeme getirmiştir. Enflasyonla mücadele etmek amacıyla uygulanan sıkı para ve maliye politikası ağırlıklı geleneksel istikrar programları, enflasyonu düşürmede pek başarılı olamamış, üretim ve istihdam açısından maliyetleri yüksek olmuştur.

1985, 1986 ve 1987 yıllarında Arjantin, Brezilya, Meksika, Bolivya ve İsrail; yüksek enflasyonla mücadele etmek amacıyla geleneksel istikrar programlarından farklı öğeler içeren istikrar önlemlerini uygulamaya koydular. Bu ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapıları farklı olmasına rağmen, bu programlar, amaçları, araçları ve sonuçları bakımından benzerlikler taşımaktadır. Sıkı para ve maliye politikasını içeren geleneksel istikrar politikası araçları yanında gelirler politikası unsurlarını da içermesi ve istikrar uygulamasında bir şok tedavi yönteminin seçilmiş olması dolayısıyla, bu programlar, "Heterodoks Şok" olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel (IMF destekli) istikrar programlarından farklı olarak bu programların amacı, üretim ve istihdam düzeyinde bir gerileme yaratmadan enflasyonu kısa bir sürede ve ani olarak aşağıya çekmektir. Gelirler politikası, fiyatların, ücretlerin ve döviz kurunun dondurulmasıdır (Dornbusch, 1992, s.25). Fiyatların ve ücretlerin dondurulması, kısa dönemde fiyat ücret spiralini durdururken, istikrar programının inandırıcılığını da arttıracaktır.

2.2.2.1. Heterodoks İstikrar Programlarının Temel Özellikleri

Bu programların ortak özelliği, fiyat ve ücret kontrollerine başvurulması, sabit döviz kurunun seçilmesi, sıkı bütçe ve gevşek para politikalarının birarada kullanılmasıdır. Geçici olarak gelirler politikasına yer verilmesinin amacı, üretim ve istihdam açısından yüksek maliyetlere yol açmadan enflasyonun hızlı bir şekilde düşürülmesidir (Kiguel ve Liviatan, 1992 March, s.23).

Heterodoks istikrar programları enflasyona karşı "şok tedavisi" şeklinde uygulanmıştır. Kronik yüksek enflasyon, hiperenflasyona doğru hızlanmaya başladığında, şok politikalar kaçınılmaz olmaktadır. Kronik enflasyon, uzun süre enflasyonun görece olarak yüksek bir düzeyde istikrar kazandığı ve enflasyona süreklilik kazandıracak mekanizmaların var olduğu durum olarak tanımlanmaktadır. (Esen, 1993, s.19).

Ortodoks programlarda uygulama, enflasyona karşı kademeli olarak ve daha uzun bir süreye yayılarak yapılmıştır. Heterodoks istikrar programları ise enflasyonun kısa sürede ani ve hızlı bir şekilde durdurulmasını öngörmektedir. Ancak heterodoks programlar, hiçbir zaman ortodoks programlardan bağımsız olarak uygulanmamıştır.

Şok programların amacı, politika kısıtlamaları ve ülke yapılarının farklı olmasına rağmen, enflasyon sorununa yaklaşımları aynıdır. Genel görüş, enflasyonun bir kez çok yüksek düzeylere ulaşmasıdır. Bunun ortaya çıkmasında ve devamında iki farklı değişken önemli olmaktadır. Birincisi, geleneksel istikrar programlarında gözlendiği gibi yurtiçi fiyatlar üzerindeki talep baskısıdır. İkincisi ise, özellikle beklentisel değişkenlerin neden olduğu, enflasyonun sürüp giden bileşenidir (Inertial inflation). Bu bileşenin varlığı, ekonomik politikanın esnekliğini azaltır, politika değişikliğine olan reaksiyonu yavaşlatır, uyum maliyetlerini artırır. Şok programların heterodoks unsurları, çünkü enflasyon ile bugünkü enflasyon arasındaki bağıntıyı keserek, enflasyonist ataleti ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Blejer and Cheasty, 1988, s.868).

Programlar arasındaki benzerlik, büyük ölçüde enflasyona konulan teşhisin aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Mevcut enflasyon, yapısal ve devrevi faktörler ile dış şokların yanısıra enflasyonun sürüp giden yapısı ile de açıklanmaktadır. Sürüp giden enflasyon (inertial inflation), bugünkü enflasyonun geçmişteki enflasyon olarak gerçekleşmesidir. Resmi ve gayri resmi endeksleme ile beklentiler, sürüp giden enflasyonun en önemli nedenidir. Eğer ekonomide ekonomik karar birimleri, tahminlerinde enflasyonun çünkü enflasyon olarak gerçekleşeceğine inanıyor ve buna göre davranıyorlarsa, sonuçta bu öngörü gerçekleşir. Bu da, diğer faktörlerin (örneğin; dış borç yükü) etkisiyle, enflasyonun belli bir düzeye sıçramasına ve o düzeyde istikrar kazanıp, bir alt eşik oluşturmasına sebep olur. İşte, heterodoks unsurların amacı, çünkü enflasyon ile bugünkü enflasyon arasındaki bağıntının kesilmesine yöneliktir (Esen, 1989, s.35).

Sürüp giden enflasyon varlığı (enflasyonist atalet), politikanın etkinliği açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü toplumun uzun süren enflasyonist geçmişten ve karşılaştığı başarısız istikrar politikaları girişimden dolayı sahip olduğu kötümserlik, uygulanan politikaların başarısını etkileyecektir. Böyle bir ortamda uygulanacak istikrar programı inandırıcı ve tutarlı olmalıdır. Bu durumda fiyatların, ücretlerin ve döviz kurunun dondurulması, hem izlenen politikalarda radikal bir değişikliğin göstergesi olacak, hem de yönetime düşük bir enflasyonun gerçekçi bir olasılık olduğunu gösterme imkanı tanıyacaktır. Heterodoks programlarda geleneksel talep yönetimi politikalarının

yanında gelirler politikası araçlarının kullanılması, enflasyonun sürüp giden bileşenini kontrol altına almaya yöneliktir (Esen, 1993, s.29).

2.2.2.2.Heteredoks İstikrar Politikasının Araçları

2.2.2.2.1. Gelirler Politikası

Heteredoks istikrar programlarının temel amacının, geçmişteki enflasyon ile bugünkü enflasyonun arasındaki ilişkinin kopartılması olduğu daha önce belirtilmişti. Yani, süregelen enflasyonist beklentilerin frenlenmesidir.

IMF destekli istikrar programları, enflasyonist ataleti gözardı etmiş, uygulandığı ülkelerde stagflasyonist etkiler yaratmış ve enflasyonun düşmesinde kesin bir başarı elde edememiştir. Sonuçta Arjantin, Brezilya ve İsrail gibi ülkeler, enflasyonun arz yönünü de dikkate almaya karar vermiş, gelirler politikasını parasal reformlar ile birleştirerek fiyat istikrarını sağlamaya kalkışmışlardır.

Enflasyonist ataletin varlığı, parasal ve mali kısıtlamalar şeklindeki temel anti-enflasyonist araçların kullanımını maliyetli hale getirmektedir. Üretim ve istihdam açısından bu tür maliyetlerden kaçınabilmek amacıyla, heterodoks istikrar programları gündeme gelmiştir. Ancak gelirler politikasının, enflasyonist beklentileri azaltacağı garanti değildir. Fakat böyle olabileceğini belirten iki görüş bulunmaktadır. Birincisi; ödemeler dengesinin cari işlemler ve bütçe açığı gibi temel değişkenlerin ayarlanması şartıyla, fiyatların ve döviz kurunun dondurulması, bireylerin düşük enflasyonun gerçekçi bir olasılık olduğunu kabul etmelerini sağlayacaktır. İkincisi; hükümet gelirler politikasını sabit döviz kuru ile birleştirdiği sürece diğer amaçlarını (reel ücretlerin erozyonu, ekonomiyi daha rekabetçi yapacaktır) gerçekleştirmek amacıyla enflasyona başvurmayacağını kapalı ya da açık olarak taahhüt etmiş demektir. Temeller tutarlı ve sağlam olduğu zaman, bu taahhüt güvenli sayılmakta, hatta kontroller kaldırıldığında bile geçerli olmaktadır. Bu da, ancak politik istikrarın sağlanması ile mümkündür (Blejer ve Liviatan, 1987, s.426).

Gelirler politikasının kullanımı, düşük enflasyon yaşayan ülkelerde sınırlıdır. Sadece enflasyonist atalet durumunda gelirler politikasının kullanımı mazur görülebilir. Ancak bu durumda gelirler politikasını içeren heterodoks istikrar programları, kısa dönemde enflasyonist açığı aşağı çekmede başarılı olabilmektedir. Enflasyonun gelirler politikası aracılığı ile durdurulması nisbeten daha kolaydır. Fakat enflasyonu düşük seviyelerde tutmak için mali desteğe ihtiyaç vardır. Bu tür istikrar programlarında en büyük yanlış, gelirler politikasına fazla dayanılmasıdır (Dornbusch, 1992, s.25). Gelirler politikası, enflasyonun temel nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik politikaların yerini almamalıdır. Ücret, fiyat ve döviz kurunun dondurulmasına veya kontrolüne dayalı gelirler politikası, sıkı maliye politikası gibi önlemler tarafından izlenmedikçe, başlangıçta elde edilen düşük enflasyon oranının sürdürülmesi mümkün değildir. Gelirler politikasının kısa dönemde kullanılması etkin sonuçlar verecektir. Bu tür politika uygulamalarının kısa dönem dışına taşırılması kaynak dağılımını bozabilecek ve karaborsa oluşumuna neden olabilecektir.

Gelirler politikasının uygulamada kısıtlılık, darlık ve karaborsa gibi maliyetleri olabilir. Çünkü bu politikalar, fiyat mekanizmasının işleyişini çarpıtabilmekte, kaynak dağılımını bozabilmekte ve kaynakların yanlış kullanımına yol açabilmektedir. Ortaya çıkan olumsuzluklar, programın inandırıcılığını zedeleyebilmektedir. Ancak heterodoks şok politikalarını tercih edenler, ortaya çıkan bu maliyetlerin, üretim ve istihdamda meydana gelen reel kayıplardan daha hafif olduğunu öne sürmektedirler. Heterodoks programların daha az işsizliğe yol açması önemli bir üstünlük sayılabilir. Örneğin Meksika'da işsizlik oranı, program öncesinde 1985'te %4.8, 1986'da %4.3 ve 1987'de %3.9'dur. Aralık 1987'de heterodoks öğeler içeren bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur. 1988'de işsizlik %3.6 seviyesine düşmüştür (Kiguel and Liviatan, 1992, s.42).

Heterodoks programlar çerçevesinde gelirler politikasına yer verilmesi, programın ilk aşamasında enflasyonist beklentileri kırmak için faydalı olacaktır. Üstelik fiyatların dondurulması siyasi otoriteye programın devam edebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapma imkanı verecektir. Çünkü hiperenflasyonun varlığı yapısal reformların yapılmasını imkansız kılar. Ancak bu programlarda temel sorun, kontrollerin gevşetilmesi ya da tamamen ortadan kaldırılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Birçok ülke deneyimi,

kontrollerin gevşetilmesinin baskı altına alınmış talebi uyardığını, enflasyonu artırdığını ve bir süre sonra da hiperenflasyon düzeyinin yeniden yakalandığını göstermiştir. Bu konuda en başarılı ülke olan İsrail’de ikinci aşama, planın başlangıcından 6 ay sonra başlamıştır. Kontrol altındaki fiyatların oranı bir yıl içinde %80’den %20’ye düşmüştür. Meksika daha farklı bir yol izlemiştir. Tüm fiyatların kontrol altına alındığı ilk aşama, bir yıl sürmüştür. İkinci aşamada ise fiyatlar tam olarak serbest bırakılmamıştır (Esen, 1993, s.30-31).

2.2.2.2.2. Maliye Politikası

Geleneksel yaklaşıma göre, bütçe açığı enflasyona yol açmaktadır. Ancak yüksek bir enflasyonun varlığı halinde bütçe açıkları, doğrudan enflasyonun bir fonksiyonu olacaktır. Yani bütçe açığı enflasyona değil, enflasyon bütçe açığına yol açacaktır. Öncelikle bütçenin gelir ve gider kalemlerinin enflasyondan etkilenmesi farklı olacaktır. Ayrıca kamu harcamaları içinde, iç ve dış faiz ödemelerinin payı büyükse, enflasyon oranı arttığında kamu harcamaları artacak, bütçe açığı büyüyecektir. Buradan iki önemli sonuç çıkarılabilir. Birincisi böyle bir ortamda, geleneksel bütçe açığı kavramı mali durumu ve maliye politikasının etkinliğini göstermesi açısından iyi bir gösterge olmayacaktır. Yani nominal faiz ödemelerini içeren geleneksel bütçe açığı yerine enflasyonla düzeltilmiş, reel faiz ödemelerini hesaba katan operasyonel bütçe açığının kullanılması daha doğru olacaktır. Diğer sonuç ise, maliye politikasının etkinliği ile ilgilidir. Dış borçlar, toplam talebin bir bileşeni olmadığından, alınacak enflasyonist önlemler, ekonomik faaliyetleri etkileyecektir. Yani maliye politikaları, geleneksel bütçe açığına göre tasarlanırsa, sonuçta ekonomik faaliyetlerde gerileme olacaktır (Esen, 1989, s.38).

Literatürde “Olivera-Tanzi” etkisi olarak bilinen, yüksek enflasyonun reel vergi gelirlerinde yolaçtığı azalmanın boyutu, vergi yapısıyla yolaçtığı azalmanın boyutu, vergi yapısıyla bağlantılıdır (Eğer vergi gelirleri içinde gelir vergilerinin payı büyükse, bu etki küçük olacaktır.). Bu bağlamda, yüksek enflasyon ortamındaki bütçe açığı enflasyon ilişkisinin, bütçe açığından enflasyona doğru basit bir nedensellik ilişkisine indirgenemeyeceği görülmektedir (Esen, 1989, s.38). Dornbusch, “Lessons From

Experiences with High Inflation” (1992) adlı makalesinde, bütçe açığının enflasyonun son kaynağı olarak belirtmektedir. Bütçe açığının finansman şekli önemli olmaktadır.

Heteredoks istikrar programı uygulayan ülkelerde, enflasyonun aşağı çekilmesi sonucunda oluşan reel vergi gelirlerindeki artış, bütçe açığında düzelmeye yol açmıştır. Bu durum “Olivera-Tanzi” etkisinin tersine dönmesidir. Bu etkinin ortaya çıkması, verginin gerçekleşmesi ile tahsil edilmesi arasındaki gecikmeden dolayıdır. “Olivera-Tanzi” etkisinin tersine işlemesiyle sağlanan kazancın büyüklüğü, 1985 yılının son üç ayında İsrail’de GSYİH’nın %1.5’i, Arjantin’de ise GSYİH’nın %2’si kadardır (Kiguel and Liviatan, 1991, s.20-21).

2.2.2.2.3. Parasal ve Mali Politikalar

İsrail, Arjantin ve Brezilya’daki heterodoks istikrar programlarının önemli bileşenlerinden biri de parasal reformdur. Parasal reformun başlıca iki özelliği bulunmaktadır. Birincisi, enflasyonist ortamda yapılan sözleşmeleri, sıfır enflasyon ortamına göre düzenlemektir. Diğeri ise, programın inandırıcılığını sağlamak amacıyla yeni bir para biriminin devreye sokulmasıdır (Dornbusch ve Simonsen, 1987, s.12).

Enflasyon hızlandığında anlaşmalar kısa dönemli hale gelmekte, bu da enflasyonun daha da hızlanmasına yol açmaktadır. Yüksek enflasyonun getirdiği belirsizlik ortamındaki tüm sözleşmeler kısa dönemli olup, fiyatların artacağı varsayımı altında düzenlenmektedir. Eğer uygulanan program başarıya ulaşmış ve sonuçta da enflasyon oranı düşmüşse, bu varsayım altında yapılan sözleşmeler sorun olacaktır.

Finansal sektörde, sürüp giden enflasyon kendisini nominal faiz oranlarında gösterir. Enflasyon oranının düşmesi, alacaklıları kazançlı duruma getirecektir (Fischer etkisi). Bu etki, borçlulardan alacaklılara doğru yeniden bir servet dağılımına yol açmaktadır (Esen, 1989, s.39).

Ücret sözleşmesinde durum daha karışıktır. Ücretlerin üç aylık dönemler itibarıyla sık sık ayarlandığı varsayıldığında, yeni sözleşme zamanı geldiğinde, parasal ücretler geçmiş (üç aylık) enflasyona göre ayarlanacaktır. Böyle bir ücret sözleşmesi örneğinde,

enflasyonun sona ermesi hemen hemen imkansız olduğundan, işçiler yeni sözleşme döneminde enflasyondan korunmak isteyeceklerdir. Ücret artışları, maliyet artışlarına dönüşecek ve enflasyonist etki kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle, bu ataletsel etkiden kaçınabilmek için sıfır enflasyon ortamına geçiş, ücret sözleşmelerinin yeniden yapılandırılması ile birlikte olmalıdır. İstikrar sağlandığında, sözleşmesi yeni yapılanların ücretleri tavanda, diğerleri ise tabanda olacaktır. Böyle bir durumda ücretlerin dondurulması, son derece haksız bir uygulama olarak algılanmakta, bu suretle de istikrarın sağlanmasında bir engel olarak görülmektedir (Dornbusch ve Simonsen, 1988, s.451).

Bu sorunların çözümü, parasal kurumlarda yapılacak bir reform ve sözleşmelerin yeniden gözden geçirilmesi ile daha kolay olacaktır. Ücretler düşünüldüğünde, parasal reform, düşük ücretlere sahip olanların ücretlerini yukarıya, yüksek ücrete sahip olanların ücretlerinin de aşağıya ayarlanmasını gerektirmektedir. Temel olarak, bu reform, eski para birimindeki parasal ücret ayarlamaları ile gerçekleşebilirdi. Ancak yeni bir para biriminin tedavüle sokulması, reformun önemli bir parçası olabilir. Yeni para; yasal karışıklıkları, belirsizliği ve sözleşmelerin yeniden yapılandırılmasına olan itirazları önlemek amacıyla uygun bir araç sağlayacaktır (Dornbusch ve Simonsen, 1987, s.13).

Parasal reform, para birimindeki değişiklik haricinde, parasal kurumlarda da değişiklik içermektedir. Parasal reformun diğer bir amacı, parasal kurumlarda enflasyonist finansmandan radikal bir kopuşu sağlayacak bir dönüşümün gerçekleştirilmesidir. Bunun için merkez bankasının bağımsızlığının ve bütçenin finansmanı amacıyla para basımına son verildiğinin ilan edilmesi gerekmektedir. Ancak başarılı bir istikrar programı alıncaya kadar bir ortam yaratabilir. Enflasyonun aniden sona ermesi, finansal kurumların ve ticari bankaların sonu olmaktadır. Başarılı bir parasal reform, finansal kurumların enflasyonun sona ermesi dolayısıyla zarar göreceği gerçeğini dikkate almalıdır. Enflasyonun varlığı halinde, halktan paradan kaçma isteği vardır. Fiyat istikrarının sağlanması ile birlikte paraya (M1) olan talep artacaktır. Eğer bu talep karşılanmazsa, ekonominin durgunluğa sürüklenmesi kaçınılmaz olacaktır. Enflasyonun hızla düştüğü bir ekonomide para talebinin büyüklüğünü ve artış hızını tam olarak kestirebilmek mümkün değildir. Heterodoks şok programı uygulayan ülkelerde, istikrarın sağlanmasında sonra görülen yüksek faiz oranı, istikrar

yönetimlerinin bir stratejisi olarak değerlendirilebilir. Paul Beckerman'a göre, başarılı bir istikrar programı, gereksiz kredi yaratımını engellemek, döviz kurunun değerini ve iç tasarrufları korumak amacıyla yüksek reel faizi gerektirmektedir. Faiz oranlarının yüksek tutulması ile spekülasyon mal talebinin önlenmesi ve sabit döviz kuru üzerindeki spekülasyon baskılarının azaltılması amaçlanmıştır (Dornbusch ve Simonsen, 1988, s.452-454; Esen, 1989, s.40; Beckerman, 1991, s.67).

2.2.2.3. Heterodoks İstikrar Programlarının İçeriği

Heterodoks istikrar programlarının üç dayanağı vardır:

(Çakman ve Çapan, 1991, s.8).

1. Hiperenflasyonu kısa sürede dondurmaya amaçlayan fiyat ve ücretlerin dondurulması.
2. Sabit döviz kuru.
3. Bütçe açıklarını ortadan kaldırmaya amaçlayan mali disiplin ve bunlara yardımcı bir unsur olarak parasal reform.

2.2.2.3.1. Fiyatların ve Ücretlerin Dondurulması

Hiperenflasyon şartları altında ekonomik birimler, gelecek dönemdeki enflasyonun geçmiş dönem enflasyon oranına eşit olacağını düşünmektedirler. Hatta gelecek dönem enflasyon oranının daha da yüksek olacağını beklemektedirler. Böylece hiperenflasyon sonsuz spirale dönüşecektir. Bu durum, toplumda enflasyon ile ilgili olarak kötümserlik yaratacaktır. Bireyler, aşamalı politikalara ve önlemlere kuşku ile bakacaklardır. Fiyat ve ücretlerin dondurulması, kısa dönemde enflasyon beklentilerini kırması sonucunda fiyat-ücret spiralini durdururken, istikrar programının kamuoyu üzerindeki inandırıcılığını da artıracaktır (Parasız, 1995, s.40).

Fiyatların dondurulması, ekonomide kıtlık ve karaborsa gibi maliyetlere yol açabilecektir. Heterodoks şok politika uygulanmasının savunularına göre, ortaya çıkan bu tür maliyetler, sıkı para politikası ve talep yönetimi politikalarının neden olduğu üretim ve istihdamda meydana gelen kayıplardan daha hafif olacaktır. Fiyat kontrollerinin diğer

bir maliyeti de, orta ve uzun vadede nisbi fiyatların bozulmasına yol açmaktadır. Bu da, piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işleyişini ve kaynak tahsisi işlevini bozacaktır. Bu nedenle, uzun vadede fiyat ve ücretlerin dondurulması işleminden vazgeçilmesi gerekir. Bu araçlar, geçici araçlardır. Bu araçların kullanılmasının uzun vadeye yayılması halinde maliyetleri, faydasını aşacaktır.

Fiyat kontrollerinin kaynakların tahsisinde piyasa mekanizmasının etkinliğini bozduğu bir gerçektir. Ancak üç rakamlı bir enflasyon ortamında kaynak tahsisinin etkin olacağını söylemek zaten çok zordur. Diğer yandan, hiperenflasyon; endeksleme, ulusal paradan kaçış ve kısa dönemcilik gibi bazı yapısal ve kurumsal sorunların bir sonucudur. Zaten hiperenflasyon sürecinde tüm kurumlar bozulmaktadır (Dornbusch, 1992, s.24). Ayrıca hiperenflasyonun varlığı ve sürekliliği, yapısal reform ve düzenlemelerin yapılmasını güçleştirmektedir. Fiyatların ve ücretlerin dondurulması, hiperenflasyonun gerisinde yatan yapısal nedenleri ortadan kaldırma imkanı sağlayacaktır. Hükümet, ancak hiperenflasyon sorunu ortadan kalkarsa sorunlarla daha iyi mücadele şansını yakalayacaktır.

Enflasyonla mücadelede kısa dönemde fiyatların ve ücretlerin dondurulması, heterodoks istikrar programlarına ortodoks istikrar programlarına göre üstünlük sağlamaktadır.

2.2.2.3.2. Sabit Döviz Kuru

Heterodoks istikrar programının uygulanmasından yana olan görüşe göre, enflasyonist bekleyişlerin kırılabilmesi için bir anahtar fiyatın (key price) istikrarı sağlaması gerekmektedir. Bu anahtar fiyata, program çapası (anchor) denilmektedir. Bunun altında yatan düşünce şudur: Akıntıya kapılan bir geminin nereye sürükleneceği belli değildir. Geminin sürüklenmesini önlemek için denize çapa atılır. Gemi, önce bu çapanın etrafında dönse de, sonunda sürüklenmekten kurtulur ve denizdeki yeri sabitleşir. O halde istikrarsız bir ekonomide dengenin sağlanması için değişkenlerden birinin değerinin dışsal olarak belirlenip, sabitleştirilmesi öngörülmektedir. Anahtar fiyat, ya da çapa olarak döviz kuru, faiz oranı, para arzı, banka kredileri ve ücretler seçilebilir. Uygulamalarda tek bir çapaya aşırı bir yük binmemesi ve bunun sonucu

olarak reel maliyetlerin artmaması için birden fazla çapa kullanılmaktadır (Parasız, 1995, s.189).

Heterodoks istikrar programlarında, fiyatların ve ücretlerin dondurulduğu programın başlangıç aşamasında, döviz kuru sabit tutulmaya çalışılır. Bunun amacı, döviz kurunun değer kaybı beklentisini kırmak ve dolayısıyla enflasyonu kontrol altına almaktır. Ancak bu politikaların kendisinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için diğer politikalarla tutarlı olması gerekmektedir.

Döviz kurunun hangi düzeyde sabitleştirileceğine karar verilirken, temel mallara (süt, ekmek, vs.) yönelik sübvansiyonların azaltılmasını öngören hükümet harcamalarındaki azalma da hesaba katılmalıdır. Programın hemen öngörülen sonuçlarından biri de, fiyat endeksinde meydana gelen bir kerelik artıştır. Bu artış, kısmen de olsa ücretlerdeki artışla telafi edilmelidir. Bundan sonra devalüasyon yapılmalıdır. Nominal döviz kuru oranını sabitleyen devalüasyonla fiyat ve ücretlerdeki artış sabit olmalıdır. Ücretlerin fiyat seviyesine endekslenmesi sözkonusu olduğundan, istikrar programının başarısı için, fiyatlar ve ücretlerde meydana gelen bir defalık artıştan sonra, ücretlerin endekslenmesi durumunun geçici bir süre askıya alınması gereklidir. Aksi takdirde, fiyat istikrarı sağlandığı halde nominal ücretler artmaya devam edip, enflasyonist süreci yeniden başlatmış olur (Patinkin, 1993, s.117).

İstikrar programı yürürlüğe girdiği zaman ücretlerin endekslenmesi sözkonusu ise, bu durumun istikrar programının ilk aşamasında da sürdürülmesi, reel ücretlerde artışa ve böylece eksik istihdamın artmasına neden olacaktır. Bu durum, hükümete para arzının arttırılması yönünde politik baskılar yapılmasına neden olacaktır. Böylece Latin Amerika ülkelerinde de gözlendiği gibi, enflasyonist süreç tekrar başlayacaktır. (Patinkin, 1993, s.118).

Uygulamada başarı kazanmış birçok istikrar programında sabit döviz kuru politikası izlenmiştir. Sabit döviz kuru politikası, özellikle enflasyonist ataletin var olduğu durumlarda daha da önem kazanmaktadır. Enflasyonu sona erdirmeye yönelik bir programın başarılı olması için kullanılan araçlardan birisi olan sabit döviz kuru rejiminin

uygulanması, ortodoks nitelikli sıkı para ve maliye politikası ile heteredoks nitelikli fiyat kontrollerinin kullanımıyla ilgilidir.

Eğer enflasyon oranı başarılı bir şekilde düşürülmezse, sabit döviz kuru, ekonominin ve ihracat sektörünün tahribatından sorumlu olmaktadır. Arjantin, bu duruma güzel bir örnektir. 1981 yılında, Arjantin'in ihracatı cari olarak 9.1 milyar dolardı. 1986'da 6.9 milyar dolar, 1987'de ise 6.4 milyar dolar olmuştu (1985 yılında Arjantin'de heterodoks öğeler içeren "Austral Plan" uygulamaya konulmuştur.). Bu rakamlar, sabit rakamlara dönüştürüldüğünde, ihracattaki %30'luk düşüş, daha da fazla olacaktır. İhracattaki düşüşün sebebi, sabit döviz kurudur (Çakman ve Çapan, 1991, s.11).

2.2.2.3.3. Bütçe Disiplini

Heterodoks şok politikalar, sıkı maliye politikasını içermektedir. Sıkı maliye politikası ve bütçe disiplini, heterodoks programlar için vazgeçilmez öğelerdir. Aslında bütçe disiplini bütün istikrar programları için gereklidir. Ancak enflasyonun düşürülmesi için tek başına yeterli değildir. Parasal kısıtlamalarla desteklenmelidir.

Heterodoks programların uygulanmasının özellikle ilk aşamasında enflasyonun düşmesi ile birlikte bütçe açıkları kapanmaya başlar. Artan reel vergi gelirleri de açığın kapanmasında önemli bir etkidir. Döviz kurunun istikrarının sağlanması ile birlikte iç fiyatlar da istikrara kavuşacağı için vergi gelirleri otomatik olarak artacaktır. Enflasyonun hızlı düşüşü, "Olivera-Tanzi" etkisini tersine çevirmektedir.

Ancak heterodoks şok programların sıkı maliye politikalarını içermesi, az gelişmiş ülkeler açısından zorluklara yol açmaktadır. Çünkü az gelişmiş ülke hükümetleri, "iyi" dönemlerinde bile harcamalarını artırma yönünde baskı altındadır.

2.2.2.4.Heterodoks İstikrar Programlarının Avantajları ve Dezavantajları

2.2.2.4.1.Heterodoks İstikrar Programlarının Avantajları

2.2.2.4.1.1. Enflasyonu Düşürmede Başlangıç Maliyetlerinin Düşük Olması

Enflasyonla mücadelede heterodoks istikrar programlarının ilk aşamadaki maliyeti ortodoks programlara göre daha hafif olmaktadır.Şili'nin 1970'lerin ortasında uyguladığı ortodoks programın maliyeti, derin durgunluk ve yoğun işsizlik olmuştur (Kiguel and Liviatan, 1991, s.19).

Heterodoks istikrar programlarının ilk aşamasında üretim ve istihdam cinsinden maliyetler daha düşük olmaktadır.Esas sorun, kontrollerin gevşetilmesi aşamasından sonra ortaya çıkacaktır.Heterodoks istikrar programlarının ilk aşamasında enflasyonist ataleti kırmak için gerekli görülen gelirler politikası unsurlarından vazgeçilmesi, sorun yaratabilecektir.Fiyatların ve ücretlerin dondurulmasının ardından serbest bırakılması, baskı altına alınmış talebi uyarıp, enflasyonist etki yaratabilecektir.Döviz kuru üzerindeki kontrollerin gevşetilmesi de aşırı değerlenmeye, aşırı değerlenmiş döviz kuru da ödemeler dengesi krizine yol açabilecektir.

2.2.2.4.1.2. “Olivera-Tanzi” Etkisinin Tersine Dönmesinden Elde Edilen Kazanımlar

“Olivera-Tanzi” etkisi, yüksek enflasyonun reel vergi gelirlerini aşındırması olarak tanımlanmaktadır.Heterodoks yaklaşımın bir avantajı da, enflasyonda hızlı bir düşüşe yol açmasıdır.Enflasyonun hızlı bir şekilde düşüşü, bu etkiyi tersine çevirecektir.Ancak “Olivera-Tanzi” etkisinin tersine dönmesiyle elde edilen kazancın boyutunu ölçmek zor olmaktadır.Örneğin, İsrail’de bu etkinin GSYİH’nın %1.5 civarlarında olduğu tahmin edilmektedir (Kiguel and Liviatan, January 1992, s.49).

“Olivera-Tanzi” etkisinin tersine dönmesinden elde edilen kazanım önemli olmasına rağmen, dikkatle ele alınmalıdır.Çünkü mali çabanın doğru işareti

değildir.Eğer bir program mali temele dayalı ise, başarısızlığa uğrama olasılığı bulunmaktadır.Hükümet, enflasyonu düşürmede başarılı ise, açık, düşük düzeyde kalacaktır.Herhangi bir enflasyonist etki, açığı büyütüp enflasyonun kendi kendisini besleyen bir sürece dönüşmesini yol açacaktır (Kiguel and Liviatan, 1992, s.50).

2.2.2.4.1.3. Kredibilitenin (İnanırlık) Sağlanması

Sürüp giden enflasyonun varlığı, politikanın etkinliği açısından önem taşımaktadır.Toplumun uzun süren enflasyonist geçmişten karşılaştığı başarısız istikrar girişimleri dolayısıyla sahip olduğu kötümserlik, politikanın başarı şansını etkileyecektir.

Enflasyon beklentisi, iç ve dış şoklardan ve spekülatif hareketlerin kendi kendini beslemesinden kaynaklanabileceği gibi, genellikle ekonomideki dengesizliklerden, açıklardan, güvensizlikten ve belirsizlikten beslenmektedir.Enflasyon beklentisinin sürmesi, bugüne de geleceğe de güven duymamak anlamına gelmektedir.Yerleşik enflasyonlarda güvensizliğin ve enflasyon beklentisinin kırılması zordur.Bu nedenle, anti-enflasyonist politikaların ve özellikle bu politikaları uygulayanların kredibilitelerinin yüksek olması gerekir.Anti-enflasyonist politikanın kredibilitesi düşük ise, hem başarı şansı azdır, hem de maliyeti yüksektir (Uygur, 1993, s.14).

Heterodoks istikrar programlarının gelirler politikası unsurlarını kullanması, enflasyonist ataleti kırmak için faydalı olacaktır.Fiyatların ve ücretlerin dondurulması, kısa dönemde fiyat ve ücret spiralini dondururken, istikrar programının inandırıcılığını da arttıracaktır.

Ayrıca enflasyonun düşüşü, diğer önlemlerin alınmasını kolaylaştıracaktır.Yüksek enflasyonun varlığı halinde, harcamaların kısılması ve vergi artışlarının kabul edilmesi oldukça zordur.

2.2.2.4.2.Heterodoks İstikrar Programlarının Dezavantajları

2.2.2.4.2.1. Kontrollerin Mali Ayarlamaların Yerini Alması

Kontrollerin ilk dezavantajı; mali ayarlamaların ikamesi haline gelmesidir.Enflasyonun ilk aşamada işsizlik cinsinden maliyetler olmadan aşağıya çekilmesi, mali şartlara yönelik kayıtsızlık yaratabilir, programın başarısını zayıflatabilecektir.Ancak fiyat istikrarını mali ayarlamalar olmaksızın sağlamaya çalışan populist programlar, uç örnekleridir.Peru ve Brezilya (Cruzado Plan) istikrar programları, buna iyi birer örnektir.Bu programlarda kontrollerin genişletici politikalarla uygulanması, başlangıçta enflasyonu düşürmüştü, ancak karaborsa ve kıtlıkların oluşumuna engel olamamış, sonuçta enflasyon tekrar patlama göstermiştir.Peru'da hiperenflasyona yolaçmış, Brezilya'da ise enflasyonun patlaması yeni kontrol döngüleriyle durdurulmuştur (Kiguel and Liviatan, March 1992, s.24).

Heterodoks programlar ile populist programlar arasındaki fark, programların ilk aşamasında belirgin hale gelmektedir. Heterodoks programlar için uygulanması gerekli olan kontrolleri populist programlar kötüye kullanabilmektedir.Aralarındaki temel fark, reel ücretlere, mali politikanın (bazen para politikasının) önemine yöneliktir.Kıtlıkların heterodoks programlarda önlediği bir gerçektir (Kiguel and Liviatan, 1991, s.23).

2.2.2.4.2.2. Kaynakların Tahsisinde Bozulmaya Yol Açması

Heterodoks programlar çerçevesinde fiyatların ve ücretlerin dondurulması, programın ilk aşamasında enflasyonist beklentileri kırmak için faydalı olacaktır.Ancak fiyat ve ücret kontrollerinin kullanımının uzun vadeye taşması, kaynak tahsisinde bozulmaya ve karaborsa oluşumuna yol açacaktır.Fiyat ve ücret kontrolleri geçici araçlardır.Bu kontrolleri, yüksek enflasyon ortamında uygulanmalıdır.Enflasyon iki rakamlı seviyelere düştüğünde terk edilmelidir.Sadece enflasyonist atalet sözkonusu olduğunda gelirler politikasının kullanılması geçici olarak mazur görülebilir.Zaten kontrollere dayalı gelirler politikası ile mali uyum olmaksızın başlangıçta sağlanan düşük enflasyon oranının sürdürülmesi mümkün değildir.

2.2.2.4.2.3. Kontrollerin Yapışkanlığı

Heterodoks programlara genel olarak bakıldığında, uygulamada iki aşama olduğu görülmektedir. İlk aşamada istikrar yönetiminin birincil hedefi, enflasyonun hızla ve kesin olarak aşağıya çekilmesidir. Bu aşamada, fiyatlar, ücretler ve döviz kuru gibi değişkenler dondurulmaktadır. İkinci aşama ise, fiyatların esnek olduğu aşamadır. Bu dönemde ortaya çıkan en önemli sorun, kamu kesimi ve ödemeler bilançosu dengesizlikleri ile ulusal paranın aşırı değerlenmesidir (Esen, 1993, s.30).

Heterodoks istikrar programlarının maliyeti, kontroller gevşetildiğinde ortaya çıkmaktadır. Kontroller, bir kez kullanılmaya başlandığında kaldırılması oldukça zor olmaktadır. Örneğin; döviz kurunun nominal çapa olarak kullanıldığı bir ekonomide, döviz kurunda daha sonra yapılacak bir değişiklik, hükümetin tüm nominal politikalarından vazgeçmesi olarak yorumlanmaktadır. Sabit döviz kuru sisteminden vazgeçilmesi düşüncesi oldukça zordur. Çünkü bu düşünce, hükümetin enflasyonu kaçınılmaz olarak kabul ettiği izlenimini vermektedir (Dornbusch, 1992, s.28).

2.2.2.5. Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programlarının Karşılaştırılması

Ortodoks ve heterodoks programları; amaçları, bu amaçlara ulaşabilmek için kullandıkları araçlar ve gösterdikleri performans açısından karşılaştırdığımızda şu sonuçlar elde edilmektedir:

1. Ortodoks istikrar programlarının amacı, ödemeler dengesinde sürekli bir iyileşme sağlamak ve yurtiçi enflasyon oranının “aşamalı strateji” ile düşürülmesidir. Heterodoks istikrar programlarının amacı ise, enflasyonu kısa bir sürede “şok tedavisi” yöntemi ile düşürülmesidir.

2. IMF destekli ortodoks istikrar programları, reel ücretlerin düşürülmesini öngörmektedir. Fiyat kontrollerine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Aksine serbest bırakılmasını önermektedirler. Bunun doğrudan sonucu ise, maaş ve ücret geliri elde edenler aleyhine gelir dağılımına yol açmasıdır. Heterodoks istikrar programları ise, en

azından ilk aşamada ücretlerin dondurulması da dahil olmak üzere fiyat kontrollerini şart koşmaktadır.Enflasyon dört rakamlı seviyelere ulaştığında -hiperenflasyon-enflasyonist beklentiyi kırmak için şok kararlarla fiyatların ve ücretlerin dondurulması gereklidir.Aksi takdirde hiperenflasyonu durdurmada başarılı olamazlar.Ancak bu araçlar, geçici araçlardır.Enflasyon, iki rakamlı seviyelere düştüğünde, heterodoks şok programlar terk edilmelidir (Çakman ve Çapan, 1991, s.6).

3. Ortodoks istikrar programları, sıkı para ve maliye politikasını içermektedir. Heterodoks istikrar programları ise, sıkı maliye politikasını hedeflemekle birlikte, özellikle ikinci aşama için genişletici para politikasının kullanılmasına izin vermektedir (Çakman ve Çapan, 1991, s.7).Çünkü para arzının artış hızıyla enflasyon oranı arasında yüksek bir korelasyon söz konusu olmaktadır.Heterodoks programın ikinci aşamasında, ekonomik ajanların paradan kaçışı durdurulabilir (Hiperenflasyonun ilk aşamada durdurulduğu varsayılmaktadır.).Para talebinde artış olacaktır.Bu durumda ekonominin durgunluğa girmemesi için para arzının arttırılması gerekecektir (Parasız, 1995, s.49).

4. Ortodoks (geleneksel) istikrar programları, hiperenflasyonu kısa sürede durdurabilmekte, ancak kronik enflasyonun varlığı halinde aynı başarıyı gösterememektedirler.Geleneksel politika araçları yanında, gelirler politikası unsurlarına da yer veren heterodoks istikrar programlarının kronik enflasyon yaşayan ülkelerde, enflasyonu büyük maliyetler ödmeden aşağı çekmede daha başarılı olduğu söylenebilir.

5. Ortodoks istikrar programlarının uygulanması sonucunda elde edilen sonuçlar:

- *Endüstriyel büyüme ve GSMH'nin büyüme oranında düşüş
- *Ekonomik durgunluk
- *İşsizlik

Heterodoks istikrar programlarının uygulanması sonucunda elde edilen sonuçlar:

- *GSMH'nin büyüme oranı daha yüksek
- *Daha düşük işsizlik

***Fiyatların ve ücretlerin dondurulması sonucunda yapısal ve kurumsal reformların yapılabilmesi için daha uygun bir ortam.**

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİKRAR PROGRAMI ÖNCESİNDE İSRAİL EKONOMİSİ

1.İSRAİL DEVLETİNİN KURULUŞUNDAN YÜKSEK ENFLASYON DÖNEMİNE KADAR EKONOMİNİN GENEL DURUMU

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, 1950'lerden 1985'lere kadar geçen süre içerisinde en yüksek fiyat artışları, Arjantin, Bolivya, Brezilya ve İsrail de görülmüştür (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.24).

İsrail Devleti, 1948 yılında kuruldu.Devlet, 1948 yılında bağımsızlığını ilan ettiğinde tüm komşularıyla savaş halindeydi.1948-1949 yılındaki 1. İsrail-Arap savaşı, Yahudilerin Arap ülkelerinden toplu göç etmelerine neden oldu.Sadece 1948 yılında 100.000 göçmen İsrail'e vardı.1949 yılında 200.000 'in üzerinde kişi göç etti. Göç dalgası oldukça büyüktü.Savaş sonrasında, hükümetin ekonomik öncülüğü, çalışma alanı yaratmaya yönelikti.Fakat bu amacı gerçekleştirebilecek finansal kaynaklar yetersizdi.Döviz ve hükümet bonusu satışı yoluyla, ticari bankalardan borç alındı.Ek olarak, enflasyonist etkiler doğuran para basımı yoluna gidildi.Bu önlemler, hükümetin temel faaliyetlerini finanse etmesine imkan verdi ve böylece de işsizlikteki artışı önlemiş oldu.1952 yılı öncesi dönemde, hükümetin politikası ekonomik olarak kendine yeterliliğe sahip olmayı başarmaya yönelikti.Yatırım politikası daha çok tarımsal bir nitelik taşıyordu.Dış ticaret alanında, hükümetin müdahalesi, ihracatı teşvikten çok ithalatı önlemeye yönelikti. (Rivlin, 1992, s.2-3).

1952 yılına kadar, oldukça sıkı bir şekilde kontrol altında tutulan ekonomi, ciddi döviz kıtlığı ve işsizliğin artması gibi olumsuz durumlara katlanıyordu.Döviz sıkıntısını hafifletmek ve yatırımlar için fon sağlamak ve istihdam yaratmak amacıyla ekonomik liberalleşme yönünde ilk adımlar atıldı.Enflasyonu düşürmek, bütçe açığını azaltmak,

ödemeler dengesini iyileştirmek amacıyla önlemler alındı ve İsrail parası devalüe edildi, fiyat kontrolleri gevşetildi (Rivlin, 1992, s.4).

Finansal baskılar ve kalkınma için kaynakları artırma isteği, Almanya ile 1952 yılında Tazminat Antlaşması yapılmasına yol açtı.İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki soykırım sebebiyle Yahudi Vatandaşlarını kısmen de olsa tazmin etmek amacıyla İsrail Hükümeti ve Yahudi kurumlarına 800 milyon dolar ödenecekti.Dövizin diğer kaynağı ise, İsrail bonolarının ABD’de satışı idi. Tazminat Antlaşması ve bonoların satışı sonucunda ödemeler dengesinin sermaye hesapları kısmında görülen iyileşme, ekonomik büyüme oranının gerisindeki temel faktördü. GSMH, 1954-1955 döneminde yıllık olarak yaklaşık %17 oranında artış gösterirken, bu oran 1952-1953 döneminde %1.8 dolaylarında idi (Rivlin, 1992, s.5).

1950 ve 1960’lı yıllardaki hızlı ekonomik büyüme ve tam istihdam döneminde, yurtiçi maliyetlerde artış görüldü.Mal ve hizmet ihracatındaki hacimsel artış, 1950’li yılların başında ve ortasında gözlenenenden daha yavaş oldu.İthalat daha hızlı arttı.1962 yılının Şubat ayında Maliye Bakanı, devalüasyon ve korumacı önlemlerde azalma içeren bir istikrar programından bahsetti.İthalattaki büyük artışlar sebebiyle ödemeler dengesinin cari hesaplarında kötüleşme gözlemlendi.1964 yılında ithalatın ihracata fazlalığı 464 milyar dolardı.Geçmiş yıllara göre %43’lük artış vardı.Bu, o zamana kadar gözlenen en yüksek oran olmaktadır.1965 yılında hükümet, ihracatı artırmak ve ithalatı azaltmak amacıyla talep daraltıcı politika uygulamaya karar verdi.Yabancı yatırımlardaki ve sermaye transferlerindeki azalma gibi, Almanya’nın ödediği tazminat miktarı da düşmüştü.Kısa dönemli borçlanma yoluna gidildi.Bu gelişmeler, ekonominin durgunluğa girmesine yol açan politika değişikliğine öncülük etti.GSYİH’daki büyüme 1966 yılında %2’ye geriledi (Rivlin, 1992, s.5-6).1965-67 dönemi İsrail’de derin bir Keynesyen resesyondur.Resesyon, 1964’teki %10 enflasyon ve cari işlemler açığını azaltmak amacıyla uygulanan klasik politika önlemlerinin bir sonucu idi (Fischer,1986, s.455).1965 öncesinde sivil cari işlemler açığının (toplam cari işlemler eksi ekonomik etkinlikle doğrudan ilişkili olmayan savunma ithalatı) GSMH’ya oranı, %15 dolaylarındaydı (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.61-63).

1967 yılının Haziran ayındaki Altı Gün Savaşı, durumu oldukça değiştirdi. Özellikle savunma sektöründen kaynaklanan kamu sektörü talebi arttığı için, ekonomik faaliyetlerde artış gözlemlendi. Askeri zafer, 1973 yıllarına kadar süren iyimserlik dalgasını yarattı. 1967 yılındaki zafer, yabancı sermaye akışını teşvik etti. GSYİH'daki büyüme oranı, 1968 yılında %15.3'e fırladı. 1969-1972 arasında, yıllık olarak %11 dolaylarındaydı. Bu büyümeyi mümkün kılan, sadece sermaye akışı değildi. Savaşta ele geçirilen bölgelerden gelen yeni işgücü arzı ve yurtdışından gelen yeni Yahudi göçleri de etkili oldu (Rivlin, 1992, s.6).

1.1. İki Rakamlı Enflasyondan Üç Rakamlı Enflasyona Geçiş

1950'li ve 1960'lı yıllardaki hızlı büyüme döneminde, İsrail'de enflasyon hep %6-7'lik görece ılımlı bir düzeyde kalmıştır. Ücretlerin fiyatlara endekslenmesi (İkinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler tarafından başlatılan bir uygulama), bu enflasyonu hızlı büyümenin maliyetsiz bir yan ürünü hale getirdi. 1970'lerin başlarında ekonominin aşırı ısınmış olması ve ithalat fiyatlarındaki artışlar, enflasyon oranını iki rakamlı bir düzeye getirdi. Tablo 2'de de görüldüğü gibi, enflasyon sürecinin 4. aşamasından 5. aşamasına geçişte, 1973 yılı, dünya çapındaki fiyat artışları şokunun kesin işaretlerini taşımaktadır (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.59-60).

Tablo 2. Enflasyon, İşsizlik ve Büyüme Oranları 1960-90 (Yıllık % Değişim Ortalamaları)

Aşama ^a	Tüketici Fiyatları	İşsizlik oranı	GSMH Artışı
1. Normal Büyüme (1960:I-1965:I).	6.8	3.8	9.6
2. Daralma (1965:I-1967:I).	6.1	8.9	- 1.5
3. Toparlanma (1967:II-1970:I).	2.0	5.3	14.6
4. Yükselme (1970:I-1973:III).	14.4	2.9	9.1
5. Savaş ve Petrol Şoku (1973:III-1977:II).	36.0	3.4	2.6
6. Travers (1977:II-1979:IV).	71.0	3.5	3.0
7. Plato (1979:IV-1983:III).	123.3	4.9	1.6
8. Enflasyon (1983:II-1985:II).	402.0	5.5	5.3
9. İstikrar ^b (1985:IV-1990:IV).	18	7.5	4.2

Kaynak: Fischer S., Indexing, Inflation and Economic Policy, 1986, s.456.

- a. Aşamaların sınıflandırılması ve 8. aşamaya kadar olan veriler, Fischer'in "Indexing, Inflation and Economic Policy" (1986). adlı eserinden alınmıştır.
- b. İstikrar aşaması verileri, Merkez Bankası raporlarından alınmıştır.

Tablo 3. Üçer Aylık Fiyat Göstergeleri

	Shekel Fiyatları				Dolar Fiyatları			Resmi Döviz Kuru
	Tüketici Fiyatları	Toptan Eşya Fiyatları	GSMH zımnı fiyat deflatörü	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	
65:1						-3.7	1.0	0.0
	3.43	1.32				5.7	0.0	0.0
	-0.52	0.70				-4.5	-1.0	0.0
	1.92	1.11				2.8	-1.0	0.0
66:1	2.82	1.35				1.8	3.0	0.0
	3.51	1.39				0.9	0.0	0.0
	-0.09	1.07				3.6	1.0	0.0
	1.34	1.03				0.9	1.0	0.0
67:1	-0.25	-0.27				-3.4	0.0	0.0
	1.27	-0.09				-0.9	-0.9	0.0
	-2.09	0.54				0.9	0.0	0.0
	0.94	0.27				-0.9	-1.0	16.7
68:1	1.69	1.53				-2.7	-1.0	0.0
	0.92	0.88	0.5			0.9	0.0	0.0
	0.91	0.01	1.8			0.9	0.0	0.0
	0.58	0.70	1.8			1.8	0.0	0.0
69:1	0.50	0.50	4.6	1.9	2.6	2.7	1.0	0.0
	1.98	0.00	-1.5	-1.2	1.6	2.7	1.0	0.0
	-0.97	0.99	-1.0	3.8	1.9	4.5	0.9	0.0
	1.96	1.96	0.3	-0.3	1.9	1.7	0.9	0.0
70:1	0.96	1.92	4.9	3.4	-0.2	-4.2	1.8	0.0
	1.90	0.94	4.1	0.0	-1.3	0.0	-1.9	0.0
	1.87	2.80	0.1	0.8	3.7	1.0	-0.9	0.0
	4.59	5.45	4.6	0.7	2.6	1.0	0.0	0.0
71:1	3.51	0.86	6.5	2.3	0.8	1.9	1.0	0.0
	1.69	0.85	2.7	0.0	1.5	0.0	1.9	0.0
	0.83	1.69	-0.9	11.3	13.7	-0.9	0.9	20.0
	6.61	5.00	3.9	10.8	7.4	3.8	0.9	0.0
72:1	3.10	1.59	6.9	1.8	2.5	1.8	1.8	0.0
	2.26	2.34	3.0	3.0	3.1	3.6	3.6	0.0
	0.74	1.53	1.1	1.2	-0.6	0.9	-0.9	0.0
	5.11	3.76	3.0	6.3	3.6	8.6	3.5	0.0
73:1	4.86	4.35	9.9	5.4	4.6	3.2	5.0	0.0
	7.28	7.64	9.1	11.3	12.1	10.2	11.2	0.0
	3.09	3.23	2.1	4.9	8.7	6.7	15.1	0.0
	7.13	8.20	4.0	3.5	-14.4	1.6	10.2	0.0
74:1	13.65	17.0	8.7	35.2	6.5	4.7	13.9	0.0
	9.19	11.8	12.2	-6.7	13.2	9.6	3.5	0.0
	3.49	8.0	7.2	-11.7	-1.6	8.1	3.9	0.0
	15.21	15.6	11.3			1.9	1.1	42.9

Kaynak : Barkai, 1995, The Lessons of Israel's Great Inflation, 1995, s.114.

1969 yılının son üç ayından 1970 yılının ilk üç ayına kadar olan süre “Hızlanma Aşaması” (Revvng Up Stage) olarak adlandırılmaktadır. 1970 yılının ilk üç ayından 1973 yılının son üç ayına kadar olan 45-48 aylık dönem, “Kalkış Aşaması” (Take-Off Stage) olarak nitelendirilmektedir. 1970 yılının ilk üç ayında GSMH deflatörü, önceki dört üçer aylık dönemden daha yüksek oranlı değişiklikler göstermektedir. Aynı aşamada 1970 yılının ilk üç ayında Toptan Eşya Fiyatları Endeksindeki değişiklikler de, 1969 yılının son üç ayında ve daha önceki üçer aylarda gözlenenlerden daha yüksektir. 1973 yılının son üç ayı, “Kalkış Aşaması”nın sonu olmaktadır. Tüketici ve Toptan Eşya Fiyatları Endeksindeki üçer aylık değişiklik, %7-8’e fırlamaktadır. 1974 yılının ilk üç ayı için zımni fiyat deflatörü, 1973’ün üç aylık ortalamasından %50 daha yüksektir (Barkai, 1995, 1995,s.12).

“Kalkış Aşaması”nın sonu, dışsal faktörler tarafından desteklenmiştir. Yani dışsal faktörler, bu aşamanın sonunu belirlemektedir. Bu bağlamda en önemli nokta, aniden savaş ekonomisine girilmesidir. Savaş dönemleri, genişletici bir maliye politikası izlenmesini gerektirmekte, sonunda da parasal uyum kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca dışsal fiyat şoku oldukça etkilidir. Ekim 1973’teki OPEC’in birinci fiyat darbesi, yurt içi enerji fiyatlarının artışına yol açmıştır. 1973 yılında Yom Kippur Savaşının patlak vermesi ve sonucunda uygulanan para ve maliye politikaları, dünya mal piyasalarındaki fiyat şokları ekonomiyi yeni bir aşamaya getirmiş ve yıllık enflasyon oranının %40'lara sıçramasına sebep olmuştur. “Kalkış Aşaması”nın sonu yüksek enflasyon olmuştur.

1.2. Enflasyonun Hızlanmasında Etkili Olan Faktörler

İsrail’de enflasyonun tek rakamlı seviyelerden önce iki , daha sonra üç rakamlı seviyelere çıkmasında endeksleme, yüksek savunma harcamaları ve dışsal şoklar etkili olmuştur.

1.2.1.Endekslemenin Etkisi :

1.2.1.1.İşgücü Piyasasında Endekleme :

İsrail’de sermaye ve işgücü piyasalarındaki endekleme, 1960 öncesinde de mevcut olup, uzun bir süre tek rakamlı enflasyon ile birarada bulunmuştur (Fischer, 1986, s.453).

Dünya genelinde ücretlerin endekslenmesi düzenlemeleri, İkinci Dünya Savaşından beri yürürlüktedir.Ücretlerin endekslenmesi, beş temel prensibi içermektedir:

- Telafi Eşiği - Ücretlerin ayarlandığı endeksin üzerinde fiyat endeksindeki yüzde değişme,
- Telafiyi belirlemek için kullanılan endeks - Ücretlerin bağlandığı Tüketici Fiyat Endeksi,
- Telafi Oranı - Tüketici Fiyatlarına ücretlerin yüzde endekslenmesi,
- Ayarlama Sıklığı - Yıl boyunca ayarlama sayısı,
- Ayarlama Tavanı - Telafinin yapıldığı maksimum ücret,

İsrail’de ücretlerin endekslenmesine başlanıldığından beri, bu beş temel prensip değişikliklere maruz bırakılmıştır.Özellikle ayarlama sıklığı sık sık gözden geçirilmiştir.1960’lı yıllarda ve 1970’li yılların ilk yarısında ücretler düzenli olarak ayarlanmamıştır.Enflasyonun yavaşladığı 1960’lı yıllarda, ücretlerin ayarlama sıklığı farkedilir derecede düşmüştür.1970’li yıllarda bu sıklık artmış ve “Özel Geçinme Telafisi” (Hayat Standardı) gündeme gelmiştir (O. Liviatan, 1985, s.37-38).

İsrail’de ücretler, üç aşamalı bir süreçte belirlenmektedir.İlk aşamada, ücretler, işçi sendikası Histadrut, işveren örgütü ve işveren gibi rol üstlenen hükümet arasında endüstri düzeyinde iki yıllık dönemler için belirlenmektedir.Daha sonra işletme içindeki yönetim ve işçi komiteleri belli işçilere ödenecek ücretler üzerinde antlaşmaya varmakta, bu suretle de ücret taslağını oluşturmaktadırlar.Bu iki aşamada ücretler,

enflasyonun olmaması durumunda belirlenmektedir. Üçüncü aşamada ise, Histadrut ile işveren örgütü arasında 1 yıldan 2 yıla süren "Hayat Standardı" (Cost Of Living Adjustment) ayrıntılarında bir anlaşma bulunmaktadır. Hayat Standardı, nominal ücretleri periyodik olarak, fiyat seviyesindeki artışlara göre ayarlamaktadır. Bu anlaşma, tüm işçi sözleşmelerinde uygulanmaktadır (Fischer, 1986, s.464; Kleiman, 1986, s.303).

Hayat Standardı'nın ödeme sıklığı, enflasyon oranına bağlıdır. 1980'den 1983'ün sonuna kadar, enflasyon oranının yıllık %100 ile %130 oranında seyrettiği dönemde ayarlamalar üçer aylık olmuştur. Enflasyonun sıçrama yaptığı 1983 yılının ardından, ayarlamalar aylık olmaya başlamıştır. 1960'ların ortalarında ayarlamalar yıllık veya altı aylık idi (Fischer, 1986, s.464).

Tablo 4. Ücret Endekslemesinin Enflasyon, İşgücü Piyasası ve Büyüme Üzerindeki Etkileri

Dönem	Yıllık Değişim Oranı ^a	Etkin Hayat Standardı		Aylık Ortalama Reel Ücret			
		Ücret Koruması ^c	100% Hayat Standardı ^d	Toplam ^f	Hayat Standardı Erozyonu ^b	Diğer	Gerçek
1968 - 72	8.5	7.1	2.2	- 4.5	6.8	*	
1973 - 76	1.0	20.4	0.8	- 10.7	11.5	59.4	
1977 - 79	1.0	54.5	7.1	- 14.2	21.4	59.8	76.9
1980	0.3	131.0	- 3.0	- 16.1	13.1	75.2	90.6
1981	2.8	116.8	10.3	- 9.4	19.7	82.5	116.6
1982	2.0	120.3	- 0.3	- 15.2	14.9	72.2	94.8

Kaynak: Fischer S., Indexing, Inflation and Economic Policy, 1986, s.465.

- Reel ücretlerdeki değişim oranı, reel ücretlerin aydan aya hesaplanmasına dayalıdır.
- Hayat Standardı erozyonu sütunu, Hayat Standardı maddesinin tek başına uygulanmasının reel ücretleri etkilemesinin derecesini (boyutunu) ölçmektedir.
- Etkin Hayat Standardı ücret koruması, Hayat Standardı endeks değerindeki artışın enflasyondaki artışa oranıdır.
- Son sütun, reel ücretlerin %100 Hayat Standardı maddesi ile enflasyondan korunmuş olacağının boyutunun bir ölçümüdür.
- Beş yılın üçünde hiç Hayat Standardı ödemesi yapılmamıştır. Diğer iki yılda etkin Hayat Standardı koruması, ortalama olarak %43'tür.

f) Toplam = Diğer + Hayat Standardı Erozyonu

Tablo 4, İsrail'de ücretlerin endekslenmesi ile ilgili önemli gerçekleri içermektedir. Hayat Standardı erozyonu sütunu, sadece Hayat Standardı maddesine bağlı olarak ücretlerin artmış olması durumundaki miktarı hesaplamaktadır. Eğer Hayat Standardı maddesi tek belirleyici değişken olsaydı, reel ücretler her yıl düşmüş olacaktı. Hayat Standardı maddesi altında, 1974'ten 1982'ye reel ücretlerdeki ortalama düşüş yıllık %13.3 olacaktı. Bu zaman içerisinde, reel ücretler yıllık olarak ortalama %2.8 oranında artmıştır. Bu tablo, ücretlerin endekslenmesi mekanizmasının İsrail'de reel ücret katılığının sebebi olması savını ortadan kaldırmaktadır (Fischer, 1986, s.466).

1.2.1.2. Sermaye Piyasasında Endeksleme :

Bonoların tüketici fiyat endeksine ve 1955 yılından itibaren de dolara endekslenmesi, hükümetin sermaye piyasasında etkin olmasının hem nedeni, hem de bunun bir sonucudur (Rivlin, 1992, s.108).

1948 savaşının finansmanına ve yoğun göçlere bağlı olarak ortaya çıkan enflasyondan kaçış amacıyla, bonoların endekslenmesine ilk kez 1955'te başlanmıştır. Bu, piyasaları, orta ve uzun dönemde, finansal yükümlülüklerini yerine getirmede durma noktasına getirmiştir. Enflasyon, halk tarafından hükümete geri ödenen kredilerin reel değerini de erozyona uğratmaktadır. Bu geçmişe karşılık, hükümet 1955 yılında Tüketici Fiyat Endeksine veya Amerikan dolarına bağlı olarak bono ihracına başlamıştır (Kleiman, 1984, s.193).

Enflasyon arttıkça, finansal varlıkların endekslenmesi de artmaktadır. İsrail'de artık öyle bir noktaya gelinmiştir ki, likit varlıklar genel fiyat seviyesine endeksli olduğu halde, geçinme (hayat pahalılığı) endeksi de ayda bir yayınlandığı için kişiler, ellerindeki varlıkların değerini birkaç gün için bile olsa korumak istemişlerdir. Çözüm, banka mevduatlarını döviz kuruna endekslemek olmuştur. 1985 yılının ilk üç ayında bütün likit varlıkların %60'ı döviz kuruna endekslenmişti (Sharon, 1988, s.3).

Para bazının daralması ve para ikamelerine kayma (endekslenmiş para), 1970-1983 yılları arasında İsrail'in finansal varlık yapısının en önemli özelliğidir (Liviatan ve Piterman, 1986, s.329).

Tablo 5, paranın (M1) 1970'te, M4'e dahil likit varlıkların %40'ından, 1983'te %10'a nasıl daraldığını göstermektedir. GSMH'ya oranla M1, 1960'ların ortasında %17'den 1983'te %3'e düşmüştür. Artan enflasyon oranının sonucu olarak paradan kaçma, likit varlıkların genel fiyat seviyesine veya döviz kuruna bağlanmasına yol açmıştır. Bu likit varlıklar (Tablo 5'te M4'e dahil edilmiştir.), satılabilir hükümet bonolarından ve kısa vadeli banka mevduatlarından oluşmuştur. Kısa vadeli banka mevduatları, döviz kuruna bağlanmıştır. Bonoların reel piyasa fiyatı, merkez bankası tarafından dengelenmektedir. Böylece para için yakın bir ikame olmuşlardır. Döviz kuruna endeksli mevduatların reel piyasa değeri, kısa dönemli özellikleri ve satın alma gücü paritesi (PPP) kuralından reel döviz kuru sapmalarını kısıtlayan politikalar tarafından dengelenmektedir. Bu düzenlemeler, halkın sadece az bir oranda alışılmış (endekslenmemiş) para bulundurmasına imkan vermiştir (Liviatan ve Piterman, 1986, s.329-330).

Tablo 5. 1966-1983 Yılları Arasında GSMH ve M4 'ün Yüzdesi Olarak Seçilmiş Parasal Büyüklükler (Yıllık Ortalamalar).

	H / Y	M1 / Y	M4 / Y	M1 / M4	M2 / M4
1966	12	17	43	41	61
1970	12	17	45	38	60
1975	10	13	48	28	38
1980	4	5	36	12	16
1983	2	3	32	10	21

Kaynak : Liviatan ve Piterman, "Inflation and Balance Of Payment Crises, 1973-1984", 1986, s.30.

H = Parasal Taban (Monetary Base, Para Bazı).

M1 = Tedavüldeki para + Vadesiz Mevduat

M2 = M1 + Endekslenmemiş Vadeli Mevduat ve Mevduat Sertifikaları

M4 = M2 + Döviz Endeksli Mevduat ve Endekse Bağlı Satılabilir (Aktarılabılır) Bonolar

Y = Nominal GSMH

1977 yılının Ekim ayında Likud Hükümetinin Maliye Bakanı Ehrlich tarafından bir dizi reform yapılmıştır. Sermaye akışı üzerindeki kontroller kaldırılmış ve döviz kuruna bağlı oldukça likit yurtiçi banka mevduatları (PATAM) ile tanışılmıştır. PATAM, döviz kuruna bağlı yurtiçi banka mevduatlarının İbranice ilk harflerinden oluşan kısaltmadır. Döviz kurunda geçici olarak sürünen kurdan (crawling peg) dalgalı kura (fluctuating exchange rate) geçilmiştir. Bütün bu gelişmelere ek olarak büyük bir devalüasyon yapılmış ve bütçede kısıtlamaya gidilmemiştir. 1978 yılı sonrasında dövize endekli para ikamesi (PATAM) hesapları artış göstermiştir (Bruno, 1986, s.384-385). Bu uygulama ekonominin kısa vadeli sermaye girişlerine açılması, devalüasyon ve gerekli bütçe kısıtlamasının yapılmaması ile birleşince olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Sermaye piyasasında endeksleme, hem borç verenler hem de borç alanlar açısından enflasyonist belirsizlikten kaynaklanan risk faktörünü ortadan kaldırmaktadır. Sonuç olarak işgücü ve sermaye piyasasında endeksleme; İsrail ekonomisi ve toplumuna enflasyonun kötü etkilerinden kurtulma imkanı vermiştir. Ancak aynı zamanda enflasyonu durdurmaya yönelik acil politik kararların alınmasını da geciktirmiştir.

Fischer, "Indexing, Inflation and Economic Policy" (1986) adlı eserinde endekslemenin tüm yönleriyle (işgücü piyasasında, sermaye piyasasında vb.) herhangi bir enflasyonist şokun, fiyat seviyesini yükseltici etki yaptığını göstermiştir. Ancak endeksleme ve enflasyon arasındaki bu bağlantı, daha çok uygulanan para ve maliye politikaları ile ilgilidir. Özellikle parasal uyum, bu bağlamda çok önemli olmaktadır. Rivlin (1992) ise, endekslemenin bir sektördeki fiyat artışlarının, diğerine transferi anlamına geldiğini belirtmektedir. Bruno ve Fischer (1986) de endekslemenin İsrail'de enflasyonun başlıca sebebi olduğunu belirtmişlerdir.

İstikrar programını hazırlayan kişilerden biri olan Emanuel Sharon'a göre, endeksleme; hem enflasyonun sonucu, hem de sürekliliğinin sebebidir. Sharon, endeksleme mekanizmasından kurtulmanın (özellikle ücretlerin endekslenmesi durumunda) zor bir iş olduğunu belirtmektedir.

1.2.2. Savunma Harcamalarının Etkisi

İsrail Devleti, 1948 yılındaki kuruluşundan 1982 yılına kadar (1956, 1967, 1970, 1973 ve 1982), komşuları olan Arap ülkeleriyle savaş halindeydi. Bu durum kaynakların büyük bir kısmını savunma harcamalarına ayırmasına yol açmıştır. İsrail'in ekonomik yapısının en önemli özelliklerinden birisi, oldukça yüksek savunma harcamalarıdır. Savunma harcamaları, birçok batı ülkesinden daha yüksek bir düzeydedir. Ancak tüm ülkelerde, savunma harcamaları ile ilgili veri ve bilgilere gizlilik dolayısıyla ulaşmak zor olmaktadır.

Savunma yükü (Defense Burden), GSMH içinde savunma harcamalarının payı olarak tanımlanmaktadır. Dar anlamda bu tanım, cari savunma harcamaları olarak anlaşılmalıdır. İkinci Dünya Savaşından bu yana, Batılı ülkelerin ortalaması %10'dan, ABD'nin ortalaması ise %5'ten daha düşüktür. İsrail'de savunma giderleri, 1969-1981 yılları arasında yıllık olarak %25'in üzerindedir (Berglas, 1986, s.173-74).

1967 yılındaki Altı Gün Savaşları ve Süveyş Kanalı boyunca Yıpratma Savaşı, savunma maliyetini artırmıştır. Her savaş, savunma harcamalarında bir artışı gerektirmiş ve 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşından sonra da eski düzeyine geri dönememiştir. Yom Kippur savaşından sonra, savunma harcamalarında rekor düzeye ulaşılmıştır. 1973-75 arasında savunma harcamaları, GSMH'nin %32'sine eşittir (Rivlin, 1992, s.35).

Tablo 6'da da görüldüğü gibi, savunma harcamaları 1960'ların başında GSMH'nin %10'undan daha düşük bir düzeyde idi. Altı Gün Savaşları (1967) ve Yom Kippur Savaşı (1973) sonucunda, %10'luk bir artış olmuştur. Savunma harcamalarının önemli bir oranı ithalat için yapılıyordu. 1973-75 arasında GSMH'nin %17'si idi. Bu ithalat, 1973'ten beri olan ithalat fazlasının büyük kısmının sebebini açıklamaktadır. 1973'ten sonra savunma için yapılan hibeler ve sübvansiyonlar, savunma amaçlı ithalatın üçte ikisini karşılamaktaydı (Fischer, 1986, s.454).

Tablo 6. Toplam Talebin Yapısı**Hükümet Tüketimi**

Dönem	Tüketim	Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu	Toplam	Savunma	İç Savunma	Net İhracat
1960-64	70.0	31.1	20.2	9.4	6.0	- 20.1
1965-67	68.4	23.2	24.5	12.5	7.7	- 15.5
1968-73	61.5	29.7	34.3	23.6	13.4	- 23.6
1974-77	61.5	29.2	40.4	29.3	16.1	- 28.0
1978-80	63.2	26.3	36.0	24.6	14.4	- 23.2
1981-82	64.5	23.0	36.7	24.6	15.6	- 20.6
1983	67.6	24.0	33.2	21.2	16.2	- 20.8

Kaynak :Fischer, Indexing, Inflation and Economic Policy, 1986, s.454

Tablo 7. Savunma Harcamalarının İthalat Bileşeni, 1958-1980 (Yüzde olarak).

	1958-1961	1962-1966	1968-1972	1974-1980
Doğrudan Savunma İthalatı :				
GSMH'nin Yüzdesi Olarak	2.2	3.9	8.6	12.4
Savunma Harcamalarının Yüzdesi Olarak	26.7	38.6	39.6	44.6
İthalat Fazlasının Yüzdesi Olarak	12.0	18.9	37.5	39.5
Dolaylı Savunma İthalatı :				
GSMH'nin Yüzdesi Olarak	-	1.2	3.0	4.2
Toplam Savunma İthalatı :				
Savunma Harcamalarının Yüzdesi Olarak	-	50.6	53.5	59.7
Savunma Harcamaları :				
"GSMH + İthalat Fazlası"nın Yüzdesi Olarak	7.0	8.4	17.7	21.2

Kaynak: Berglas, "Defense and the Economy", 1986, s.179.

Tablo 7, savunma harcamalarının iç (yerli para) ve doğrudan ithalat bileşenine ayrımını göstermektedir. Silah ve teçhizat için yapılan harcamalar, önemli bir ithalat bileşenidir (1974-1980 döneminde ortalama olarak ithalatın %25'i idi). Doğrudan ithalat rakamları önemlidir. Çünkü ithal edilen askeri teçhizat ve yedek parçaya bağımlılık ile aynı anlama gelmektedir. Savunma harcamalarındaki artış, ithal edilen teçhizat

oranındaki artış (toplam savunma harcamalarının yüzdesi olarak, GSMH'nin yüzdesi olarak, ithalat fazlasının yüzdesi olarak) ile birleşmektedir. Yıllık rakamlar, ithalatın 1967 ve 1973 yıllarında sıçrama yaptığını göstermektedir (Berglas, 1986, s.176-77).

1967'den sonra, savunma bütçesinde gözlenen en önemli trend, ABD'den alınmış silah ve askeri malzemeye yapılan harcamanın artmasıdır. Bu alımlar, genellikle ABD'den alınan borçlar ve bağışlarla finanse edilmektedir.

Tablo 8'de, 1964-1980 döneminde savunma ithalatı ve dış yardımın yıllık ortalamaları görülmektedir.

Borç şeklindeki ABD askeri yardımları 1967, bağış şeklindeki askeri yardımlar ise 1973 yılında başlamıştır. Bu yardımların büyüklüğüne rağmen, savunma için yapılan bağışlar, 1968-72 ve 1974-80 dönemindeki askeri harcamaları karşılayamamıştır. 1974-80 döneminde ABD hükümeti tarafından verilen askeri yardım olarak tanımlanan bağışlar, döviz cinsinden doğrudan savunma harcamalarının %32'sini finanse etmekteydi (Berglas, 1986, s.182).

Tablo 8. Savunmaya Yönelik İthalat, Dış Yardım, Yıllık Ortalamalar, 1964-1980 (\$ milyon).

	1964-1966	1967	1968-1972	1973	1974-1980
Savunmaya Yönelik İthalat					
Doğrudan	108.1	285.5	436.6	1.180.0	1.419.0
Dolaylı	37.7	71.0	151.4	277.0	481.1
Toplam	145.8	356.5	588.0	1.457.0	1.900.1
Dış Bağışlar					
ABD Bağışları					
Savunma	-	-	-	820.4	616.4
Savunma (Borçların bağış bileşenini içeriyor).	-	9.8	66.0	898.2	774.8
Sivil	28.8	13.8	10.0	50.4	417.6
Toplam	28.8	23.6	76.0	948.6	1.257.7
Kurumsal Transferler (Bağış bileşenini içeriyor).	114.3	357.0	273.8	817.0	477.4

Kaynak: Berglas, "Defense and the Economy", 1986, s.183

Ancak ABD askeri yardımları sonucunda İsrail, ABD'den ithal edilen teçizatın finansmanı için bu fonları kullanmak zorunda kalmıştır.Hatta bazen ABD yardımları, yerel alternatiflerin kullanılması ve geliştirilmesine engel olmuştur.

ABD, İsrail'e askeri yardım haricinde sivil yardımda da bulunmaktadır.Dünyadaki Yahudi örgütlerinin katkıları da, önemli bir döviz kaynağıdır.Bu kaynaklar, eğitim ve sosyal programların maliyetini karşılamada yardımcı olmaktadır.1968-72 döneminde savunma harcamalarındaki artışa paralel olarak bu katkı da artmıştır.

Tablo 9'da, 1980-1990 döneminde sivil, askeri yardım ve savunma ithalatı değerleri görülmektedir.

Tablo 9. Sivil, Askeri Yardım ve Savunmaya Yönelik İthalat, 1980-1990 (\$ milyon).

	1980	1985	1989	1990
1. Başırlar	1556	3885	2769	3253
2. Borçlar	1368	0	0	0
3. Borç Geri Ödemeleri	563 *	1055	1826	1088
Anapara	215	109	987	231
Faiz	363	946	839	857
4. Brüt Toplam (1 +2).	2924	3885	2769	3253
5. Net Toplam (4 - 3).	2361	2830	943	2165
6. Savunmaya yönelik İthalat	1655	1792	1225	1500

Kaynak: Rivlin, The Israeli Economy, 1992, s.43.

a. Anapara ve faiz, kaynağında (Rivlin, verileri İsrail Merkez Bankasından almış olup, burada anapara ve faiz toplama eklenmemiştir.) toplama eklenmemiştir.

1980 yılında, ABD'den alınan borçlar GSMH'nin %7.1'ine, başırlar ise %7.4'üne eşitti.Diğer borçlar ve transferler %9.4'üne eşitti.Dışarıdan toplam kaynak akışı, GSMH'nin %23.9'una eşitti.Böylece, (GSMH + Dışarıdan Kaynak Akışı) olarak tanımlanan toplam kaynaklar, GSMH'nin %123.9'u olmuştur.Net toplam kaynaklar, [GSMH + (Yardım ve Borçlar) - Borç Geri Ödemeleri] olarak tanımlanmaktadır.Borç

geri ödemeleri, GSMH'nin %9'una eşitti. Böylece net toplam kaynaklar, GSMH'nin %114.9'una gelmekteydi (Rivlin, 1992, s.43).

Tablo 9'da, ABD yardımının savunma ithalatını acil maliyetlerini karşılamada yardımcı olduğunu, ancak borç yükünü de arttırdığını görmekteyiz.

Savunma harcamalarındaki artışın finansmanında aşağıdaki dört yol kullanılmaktadır.

- a. Diğer harcamalarda azalma,
- b. Vergilerin arttırılması
- c. Dış yardım
- d. Açık finansman

Tablo 10. Kamu Harcamaları ve Vergilendirme (GSMH'nin yüzdesi olarak), 1957-1980

	1957-1961	1962-1966	1968-1973	1974-1980
Toplam Savunma Harcamaları	8.4	10.1	21.7	27.8
Yerel Savunma Harcamaları	6.0	6.1	13.0	15.5
Sivil Kamu Tüketimi	10.9	11.1	10.8	11.9
Vergi Gelirleri	31.7	35.5	36.0	45.4
Transfer Ödemeleri	10.9	11.3	16.1	31.4
Şahıslara	5.1	6.7	8.7	16.2 ^a
Firmalara (Sübvansiyonlar).	4.7	2.7	4.3	10.0 ^a
İç Borç Servisi	1.1	1.9	3.1	5.2
Transferlerin Net Vergileri	20.8	24.2	19.9	14.0

Kaynak: Berglas, "Defense and The Economy", 1986, s.187

a. Hükümet borçlarında olmayan sübvansiyon bileşenini içeriyor.

Tablo 10'da, 1968-1973 dönemi dışında savunma harcamalarındaki artışa sivil kamu tüketimindeki azalmanın eşlik etmediğini görmekteyiz. Vergiler artmıştır, ancak transfer harcamalarındaki artış daha hızlı olmuştur. Sonuçta, vergiler eksi transfer harcamaları olarak tanımlanan net vergiler düşmüştür. Kamu Harcamaları ve net vergiler arasında giderek büyüyen boşluk, bağışlarla ve büyük oranlı iç ve dış borçlanma ile finanse edilmiştir. Sonuçta, hükümet açık finansman yolunu çare olarak

görmüştür. Finansal piyasalarda önemli etkileri bulunan açık finansman ve ithalat fazlası, İsrail ekonomisinde 1970'lerde başlayan istikrarsızlığın temel sebebi olmuştur (Berglas, 1986, s.187-88).

Tablo 11. Savaşların Öncesinde ve Sonrasında Kaynakların Tahsisi, 1954-1978

	Değişim								
	1954-1955	1957-1961	1963-1964 ^a	1968-1972	1971-1972	1974-1978	1954-55 'ten 1957-61	1963-64 'ten 1968-72	1971-72 'den 1974-78
GSMH' nin yüzdesi (yıllık ort.)									
Özel Tüketim	74.6	71.1	69.9	61.6	56.7	63.3	-3.5	-8.0	5.7
Sivil Kamu Tüketimi	11.8	10.9	10.4	10.5	10.5	11.6	-0.9	0.4	1.1
Savunma Harcamaları	7.0	8.5	10.0	21.6	22.2	29.4	1.5	11.6	7.2
Yatırım	31.2	29.0	32.0	28.9	32.4	29.2	-2.2	-3.1	-3.3
İthalat Fazlası	24.6	19.5	22.0	22.9	22.8	33.0	-5.7	0.9	10.7
Yıllık Ort. Büyüme Oranı									
Reel GSMH	16.8	9.0	10.6	11.5	11.7	3.1	-7.8	0.9	-6.6
Reel Özel Tüketim	11.6	8.9	10.4	8.1	7.8	4.9	-2.7	-2.3	-3.3
Kişi Başına Reel Özel Tüketim	8.3	5.1	6.0	4.8	4.4	2.3	-3.2	-1.2	-2.1
Enflasyon	9.0	3.9	5.8	7.1 ^b	12.4	39.1	-5.1	1.3	26.7

Kaynak: Berglas, "Defense and The Economy", 1986, s.190.

a. 1963-64 rakamları kullanılmıştır.

b. Ortalama rakam yanıltıcıdır. 1968'den 1972'ye yıllık ortalama oranlar; 2.1, 2.5, 6.1, 12.0 ve 12.9'dur.

Tablo 11'e bakıldığında politika değişikliklerini ve dışsal faktörleri yansıtan 1956, 1967 ve 1973 savaşları ve bunu izleyen beş yıllık dönemler arasında önemli değişiklikler görülmektedir. Her dönemde bir veya iki önemli olayın etkisi vardır. 1952-53 dönemindeki ekonomik politikadaki değişikliği izleyen hızlı büyüme ve enflasyon oranında düşüş gözlenen 1954-55 döneminin 1956 sonrası için önemli etkileri olmuştur. 1967 savaş dönemi, 1965-66 durgunluk yılları ve 1967 yılında Batı Şeria'nın ele geçirilmesi ile birleşmiştir. 1973 dönemi sonrasında ise petrol fiyatlarındaki artış ve

dünyadaki ekonomik faaliyetlerdeki değişiklik (Birinci ve ikinci petrol krizlerinden farklı olarak, 1980'lerin başında dünya sermaye piyasalarında ve özellikle Latin Amerika ülkeleri bağlamında artan reel faiz oranları) egemen olmuştur. Bunlar, 1973 yılı sonrasında büyüme hızındaki keskin düşüşü ve enflasyondaki tırmanışı yansıtmaktadır. Ekim 1973'teki Yom Kippur savaşı, on yıldan uzun sürecek bir ekonomik durgunluğun başlangıcı olmuştur (Berglas, 1986, s.189; Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.38).

1956, 1967 ve 1973 savaşları öncesindeki dönemlere ait veriler, 1953-1972 dönemi için iki önemli uzun dönemli trendi ortaya koymaktadır: Özel tüketimin GSMH'daki payının düşmesi ve savunma harcamalarındaki artış. Askeri harcamaların maliyeti, devlet bütçesinin büyümesine, bütçe açığına ve enflasyonist finansmana yol açmıştır. Bunlar, enflasyonun hızlanmasının ve ekonomik büyümenin yavaşlamasının gerisindeki temel faktörlerdir. Böyle bir ortamda karşılaşılan petrol krizinin etkileri çok ağır olmuş ve sonuçta enflasyon oranının üç rakamlı seviyelere çıkması engellenememiştir.

1.2.3. Dışsal Şokların Etkisi

1.2.3.1. Petrol Krizinin Etkisi

1973 yılı, sadece İsrail'de değil, tüm dünyada olağanüstü bir yıldır. Petrol ve diğer ürünlerdeki fiyat şokları, sanayileşmiş dünyanın büyük bölümüne ve çoğu Üçüncü Dünya ülkesine büyük darbeler vurmuştu. Bunun sonucunda büyüme oranında önemli yavaşlamalar olmuş, işsizlik ve enflasyon oranında artış gözlenmiştir. 1973 yılında büyüme oranında başlayan düşüş, global niteliktedir. Ancak İsrail'de daha keskin ve sert olmuştur. 1950'den 1973'e kişi başına milli gelir, yıllık olarak ortalama %5.5 artarken; 1973'ten 1989'a yıllık olarak sadece ortalama %1.1 olarak gerçekleşmiştir (Stein, 1990, s.12).

1950'lerin ortalarından 1973'ün sonuna kadar olan dönem, İsrail'de ekonomik büyümenin, "Altın Çağı" olarak adlandırılmaktadır. 1966-67 yılları haricinde bu yıllarda hızlı büyüme sözkonusudur. 1960-72 döneminde, yıllık olarak reel GSYİH %10 (1968-

1972 döneminde %13), sermaye stoku %9, emek girdisi %4 (1968-72 döneminde %7), toplam faktör verimliliği %4 (1968-1972 döneminde %6) büyümüştür. Bu dönemde enflasyon oranındaki değişimler, yıllık %6-7 dolaylarında olmuştur. Hatta bu dönemde ödemeler dengesinde önemli sorunlar olmamıştır. 1972 yılına kadar, ihracat ithalatın üçte ikisini finanse etmekteydi. Kalan kısım, tek taraflı transferler ve uygun uzun vadeli borçlar şeklindeki yabancı sermaye tarafından karşılanmıştır (Bruno, 1986, s.276).

1973 yılı, İsrail ekonomisinde bir dönüm noktası olmuştur. Büyüme, durma noktasına gelmiş, enflasyon 1974-77 döneminde yıllık olarak %30-40 dolaylarına sıçramış ve 1980'lerde üç rakamlı seviyeye ulaşmıştır. 1972-75 döneminde, cari işlemler açığı (cari dolar fiyatlarıyla) dört kat artmıştır. 1977 yılına kadar keskin bir şekilde düşmesine rağmen, 1978-79 ve 1981-83 döneminde tekrar artmıştır. Dış borç büyümeye devam etmiştir.

Tablo 12, 1973 yılı öncesi ve sonrasında İsrail, 19 OECD ülkesi ve 10 OGDÜ (orta gelir düzeyindeki ülkeler). açısından başlıca makroekonomik gelişimleri özetlemektedir (Bruno, s.278-279-280). Bruno'nun benzer bir çalışması, 1993'teki "Crisis, Stabilization Policy and Economic Reform" adlı eserinde de görülmektedir. Bruno, bu eserinde OGDÜ'deki onüç ülkeyi ele almış ve İsrail'i de bu sınıflandırmaya dahil etmiştir. Bu ülkelerin sınıflandırmasını yaparken yıllık ortalama enflasyon oranları en az %30 olan OGDÜ'leri dikkate almıştır. Ancak Yoram Ben-Porath'ın editörlüğünü yaptığı "The Israeli Economy, Maturing Through Crisis" adlı kitabın içinde yer alan Bruno'ya ait "External Shocks and Domestic Response: Macroeconomic Performance, 1965-1982" adlı bölümde İsrail'i ayrı olarak ele almıştır. Bruno, büyük bir olasılıkla İsrail'in durumunu daha iyi analiz edebilmek, OECD ülkeleri ve diğer OGDÜ'lerle karşılaştırmak amacıyla, İsrail'i ayrı olarak ele alabilir. OGDÜ'ler; Bolivya, Arjantin, Brezilya, Peru, Meksika, Uruguay, Yugoslavya, Türkiye, Polonya ve Ekvador'dur (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.21).

1. 1960'larda ve 1970'li yılların başlarında İsrail'in GSYİH ve işgücü verimliliği açısından OGDÜ'lere göre daha hızlı büyüdüğü görülmektedir. Bu büyüme daha sonra hızlı bir şekilde yavaşlamıştır. Ancak OECD oranının üzerindedir. İkinci ve üçüncü

satırlar, bu yavaşlamanın nihai talepteki keskin daralma ile bağlantılı olabileceğini göstermektedir.

2. İsrail'in enflasyon oranı, ilk dönemde OGDÜ ortalamasının az üzerindedir. Ancak ikinci dönemde OGDÜ ortalamasının üç katından (OECD ortalamasında beş katından). fazla artmıştır.

3. GSYİH' ya göre reel cari işlemler açığı, OGDÜ'lerde önemli ölçülerde artmaktayken, OECD ülkelerinde ortalama minimum düzeydedir. Bu da, bu ülkelerin 1973'te borçlanma ve büyüme politikalarına yansımaktadır. İlk dönemlerde uluslararası standartlara göre oldukça yüksek sayılan İsrail'in nisbi açığı az bir oranda artış göstermiştir.

4. İsrail'in büyüme oranında hızlı düşüşe rağmen, OECD ortalamasına göre işsizlik oranında ılımlı bir artış ile krizlerde birlikte yaşadığı görülmektedir.

Tablo 12. 1960-1973 ve 1973-1980 Dönemi İçin İsrail, 19 OECD Ülkesi ve 10 OGDÜ İçin Seçilmiş Değişkenlerdeki Yıllık Ortalama Değişiklik (% Olarak).^a

	İsrail		19 OECD Ülkesi		10 OGDÜ	
	1960-73	1973-80	1960-73	1973-80	1960-73	1973-80
1. GSYİH ^b	9.2 (5.7)	3.3 (2.5)	4.7 (1.8)	2.6 (2.2)	6.7 (4.9)	6.0 (3.8)
2. İstihdam ^b	3.7	1.1	1.2	0.7	4.0	2.9
3. Çalışan Başına GSYİH	5.5	2.2	3.6	2.0	2.7	3.0
4. Brüt Yatırımlar	11.0	- 2.9	6.4	0.4	8.9	6.6
5. Kamu Tüketimi	15.1	- 0.1 ^c	4.8	2.3	9.9	6.6
6. İthalat/ İhracat Fiyatları	- 0.5	0.8	- 0.5	1.5	- 0.5	- 0.5
7. Tüketici Fiyatları	7.4 (4.9)	57.8 (33.2)	4.7 (1.8)	10.8 (2.9)	6.3 (3.8)	18.5 (9.0)
8. Cari İşlemler Açığının GSYİH'ye oranı ^d	18.5 (4.2)	19.7 (4.8)	1.5 (1.5)	0.9 (2.0)	3.9 (4.6)	8.0 (4.6)
9. Dönem Sonu İşsizlik	2.6	4.8	3.6	6.2 ^e	-	-

Kaynak : Bruno, "External Shocks and Domestic Response: Macroeconomic Performance, 1965-1982", 1986, s.279.

a. Parantez içindeki rakamlar, standart sapmaları göstermektedir.

b. İsrail verileri iş alemine karşılık gelmektedir.

- c. 1972-80 dönemine karşılık gelen rakam, 5.5'tir.(1973 savaş yılında kamu tüketimi %4.5 artmıştır.)
- d. Rakamlar, 1975 sabit fiyatlarıyla yüzde oranlarını vermektedir.
- e. 1982 sonunda işsizlik %8.8'dir.

İsrail, savaşın hemen ardından uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının artması darbesi ile karşılaşmıştır.1973 yılı sonunda, spot piyasada petrolün tonu başına 130 dolar ödemekteydi. Petrol fiyatlarındaki artış ani olmuş ve enflasyonist etkiler yaratmıştır.1973 ortalamaları ile 1975 arasında enflasyondaki artışın üçte birinin sorumlusu, enerji fiyatlarındaki artış olmuştur.Eğer petrol fiyatları uluslararası piyasalarda artmasaydı, 1980 yılında enflasyon %130 yerine %100 dolaylarında olurdu.İsrail'in uluslararası petrol fiyatı değişkenliğinin etkilerine daha şiddetle maruz kalmasının sebebi, enerji kaynağı olarak petrole bağımlılığın daha fazla olmasıdır (Rivlin, 1992, s.11-12).

Dışsal şoklar, 1968-1972 canlanma döneminin hemen ardından gelmiş ve İsrail'de oldukça ciddi boyutlarda etkiler yaratmıştır.1977 yılı, İsrail için bir dönüm noktasıdır.1977 yılındaki genel seçimler, İsrail siyasi tarihinde çok önemlidir.İşçi Partisi, uzun bir süreden sonra iktidardan düşmüştür.Seçim sonrasında Liberal Partiden Simcha Ehrlich, Maliye Bakanlığına getirilmiştir.Büyük bir devalüasyonu (Ekim 1977'de shekel %47 oranında devalüe edildi) ve bunu izleyen gerçek ücret artışlarını içeren Ekim 1977 paketinin, 1979'daki ikinci petrol şokuyla daha da keskinleşen sonuçları tam bir felaket olmuştur.1977 yılındaki politika değişikliğinin en önemli etkisi, 1985'e kadar süregelen enflasyon oranındaki hızlı artıştır.Bu dönemde enflasyon adım adım yeni seviyeye çıkıyor ve her bir aşamada geçici bir süre sabit kalıyordu (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.64; Rivlin, 1992, s.14-15).

1.2.3.2.Ödemeler Dengesi Krizinin Etkisi

İsrail Devleti kurulduğunda döviz sorunu ile karşı karşıya idi.İhracatı en azından kısa dönemde yeterli döviz sağlayacak miktarda değildi.Çerçevesi İkinci Dünya Savaşı yıllarında belirlenen kambiyo kontrollerine döviz kıtlığını gidermek amacıyla başvurulmuştur.1973 savaşını takiben karşılaşılan yurtdışı yüksek enflasyon, döviz kurunun daha sık aralıklarla ayarlanmasını gerektirmiştir.1975 yılının ortalarında,

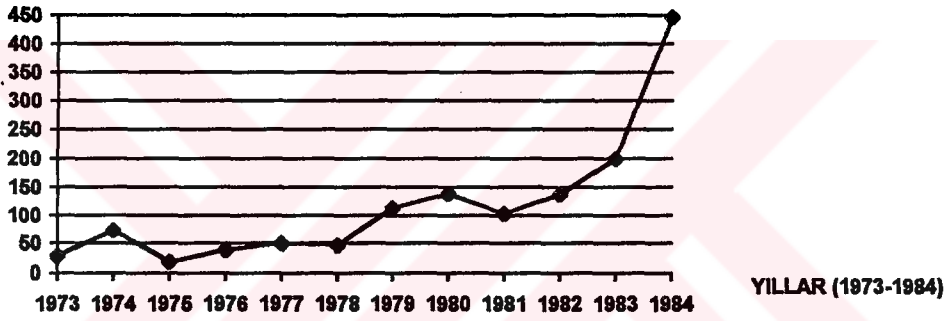
sürüngen kur sistemi (crawling peg system) uygulanmaya başlamıştır.Bu uygulama, aylık %2'lik devalüasyona ve sübvansiyonlarda eşdeğerli artışlara izin vermektedir.Bu sistem, yüksek oranlı olmayan devalüasyonu mümkün kılmakla beraber nisbi fiyatların daha hızlı ayarlanmasına imkan tanımaktadır.Döviz kurunda aylık %2'lik otomatik ayarlamalar öngören sürüngen kur sisteminin amacı, döviz kurunda büyük kaymaların yol açacağı politik ve ekonomik karışıklıklardan kurtulmaktır.Ancak bu mekanizmanın enflasyonist beklentilerin oluşma mekanizmasında önemli olduğu gerçeği daha sonra anlaşılmıştır.Sürüngen kur sistemi, enflasyonun sürekliliğine izin veren bir mekanizmadır (Bruno, çev.Dicleli, s.66; Halevi, 1986, s.244-45; Rivlin, 1992, s.21).

1977 yılının Ekim ayındaki reform paketi, mal ve hizmet ödemeleri üzerinde varolan kontrolleri, sermaye akışı ve yurtdışı seyahatler üzerindeki kontrolleri kaldırmış veya gevşetmiştir.1977 yılının Ekim ayında dalgalı kur sistemine (fluctuating rate system) geçilmiştir.Bu sistemde, kurlar günlük olarak değişmektedir.Serbest piyasa ekonomisi güçlerini anımsatmasına rağmen, dalgalı kur sisteminin temel avantajı, Merkez Bankasının (Bank Of Israel) belirleyici unsur olarak Maliye Bakanlığının yerini almasıdır.Ancak Merkez Bankasının artan ödemeler dengesi açığını istikrara kavuşturma ve enflasyonu kontrol altına almak amacıyla bağımsız olarak giriştiği kısıtlayıcı kredi politikası denemesi, finansman kaynağı olarak mali sermaye ithalatı iç kredilerin yerini alınca başarısızlıkla sonuçlanmıştır.Sermaye girişi sorunu ancak 1979 yılında ele alınmıştır.Sermaye akışı önce yasaklanmış, daha sonra tekrar izin verildiğinde de, yüksek vergilendirmeye tabi tutulmuştur.Döviz piyasalarını serbestleştirilmesi, çok daha sonra ve farklı bir ortamda olacaktır.

1975'te sürüngen kur sistemine geçilmesi, 1977'deki liberalleşme hareketleri, İsrail ekonomisinin kurumsal yapısındaki önemli değişikliklerdir.Ancak 1979'da enflasyon üç rakamlı seviyeye çıkmıştır.Liberalleşme paketinin bir bileşeni olan PATAM hesaplarının uygulamaya sokulmasıyla yerli paradan kaçış yaşanmıştır.1979'daki ikinci petrol şokunun etkisiyle sonuçları daha da ağırlaşan Ekim 1977 paketinin sonuçları İsrail ekonomisi için bir felaket olmuştur.Ekim 1977 paketi aynı zamanda büyük bir devalüasyonu da içermektedir.Devalüasyon süreci, enflasyonist döngüye yol açmakta, reel devalüasyon yapılmasını imkansız kılmaktadır (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.64).

İsrail’de 1973-1984 yılları arasındaki enflasyonist süreç, iktisatçılar için bir bulmaca niteliğinde olmuştur. Bu süreç, seyrek olarak ortaya çıkan enflasyon oranındaki keskin sıçramalarla nitelendirilmektedir. İlk aşama, 1974-78 (%40 aşaması) arasındadır. İlk aşama boyunca enflasyonun hareketi, diğerlerine göre daha değişken bir yapı sergilemektedir. Parasal istikrar politikalarının ikinci aşamada olduğu kadar yoğun kullanılmaması, bu değişkenliğin sebebi gibi görülmektedir. Enflasyon oranındaki önemli değişiklik, 1979 yılı ortalarında olmuştur. İkinci aşama, 1979 yılının ikinci yarısındaki fiyat şokuyla başlayıp, 1983 sonundaki başka bir şok ile son bulmaktadır. Bu dönemler arasında enflasyon, nadiren düşmekle birlikte tamamen sabit düzeyde kalmaktadır. Üçüncü aşama ise, 1983 yılının son çeyreğinde başlamaktadır (Liviatan ve Piterman, 1986, s.331).

ENFLASYON (TEFE)

İsrail’de enflasyon oranında görülen sıçramalar, ödemeler dengesi krizi ile birleşmiştir. İsrail’de her ödemeler dengesi krizi yeni bir enflasyon aşamasına yol açmıştır. Ödemeler dengesi krizi ile enflasyon oranındaki keskin artışlar, bu süreçte hükümetin rolü olgusunu gündeme getirmiştir. Enflasyon oranındaki sıçramalar, hükümet kontrolündeki mal ve hizmetlerin fiyatları ile ithalat fiyatlarındaki artış ile birlikte olmaktadır. Eğer hükümet kontrolündeki fiyatların artışı ödemeler dengesi krizleri ile birleşmiyorsa, enflasyon oranında sıçrama görülmeyecektir. Kontrol altındaki fiyatların artışı, Ekim 1983’te yeni hükümet politikasının bir parçasıdır. Hükümetin fiyat şoku politikasını ödemeler dengesi krizi ilgili olarak kullanması iki soruyu gündeme getirmektedir. Niçin hükümet, böyle bir yolu tercih etmektedir? Bu şoklar, neden

enflasyonda uzun dönemli değişikliklere dönüşmektedir? (Liviatan ve Piterman, 1986, s.336).

Hükümetin yüksek oranlı devalüasyon yapması, yoğun endeksleme araçlarına rağmen geçici reel devalüasyon yaratmaktadır.Bu devalüasyon, dayanıklı tüketim mallarının ve firmaların yatırım mallarının ithalatını ertelemekte, böylece de ek önlemler alınıncaya kadar ödemeler dengesi üzerindeki baskıyı hafifletmektedir.Diğer neden, finansal piyasalarla ilgilidir. Ödemeler dengesi krizi belirgin hale geldikçe, kişilerin, finansal varlıkların değer kaybı beklentisi Merkez Bankası'nın döviz rezervlerini azaltacaktır.Yüksek oranlı devalüasyon, spekülörleri yatıştırarak ve daha fazla devalüasyon olasılığının olmadığına inandıracaktır.Diğer yandan, hükümet, reel bütçe açığını azaltmak, bu suretle de ödemeler dengesini iyileştirme aracı olarak sübvansiyonları düşürmek istemektedir.Bir başka neden, psikolojiktir.1984 yılında, seçimler öncesinde de olduğu gibi, sübvansiyonlardaki düşüş, iktidardaki partinin artık seçimi kazanamayacağı, zor dönemlere hazırlanması gerekliliği izlenimi uyandırmıştır.Bu izlenim, hem ithalat fiyatlarının, hem de kontrol altındaki fiyatların artışı ile daha da güçlenmiştir (Liviatan ve Piterman, 1986, s.336).

Enflasyondaki artışın ilk aşaması, ekonomide ödemeler dengesi durumunun bozulmasıdır.Krizin şiddeti arttıkça, hükümetin tavrı, kontrol altındaki fiyatları yükselterek tepkide bulunma yönünde olmaktadır.Parasal uyum, başlangıçtaki bu fiyat şoklarının genel fiyat seviyesinde de etkili olmasına yol açmaktadır.Enflasyonist beklentilere parasal uyum olmaksızın böyle bir sürecin ortaya çıkması mümkün değildir.Fiyat seviyesindeki bu şoklar, enflasyonda uzun dönemli artışlara dönüşmektedir.Bunun sebebi, nominal değişikliklere ayarlanma sürecindeki gecikmelerdir.Bu gecikmenin başlıca kaynağı, ücret sözleşmeleridir. Ücretlerde kısmi endeksleme ya da Hayat Standardı sözkonusudur.Bu şartlar altında, fiyat şoku, gecikmiş bir ayarlama sürecini ortaya çıkarmaktadır.Bu süreçteki ataleti etkileyen en önemli faktör, parasal uyumun boyutudur.Ücretlerin endekslenmesinin bir sonucu olarak, eğer ücretler fiyatlara tamamen ayarlı ise, daha fazla uyum, bu ataleti daha da artıracaktır. Bu durum, 1973'ten beri İsrail ekonomisinde gözlenmektedir.

Tablo 13. Ödemeler Dengesi: 1952-1982 (milyon \$).

Mal ve Hizmetler ^a

Uzun Dönemli Sermaye

Yıllar	Alacaklar	Borçlar	Net Alacaklar	Tek Taraflı Transferler Net Alacaklar	Alacaklar	Borçlar	Net Alacaklar	Kısa Dönemli Sermaye, Net Borçlar
1952	86	392	- 306	191	137	30	107	9
1953	102	365	- 263	173	90	23	67	4
1954	141	373	- 232	263	135	57	78	- 77
1955	145	432	- 287	210	80	7	73	2
1956	178	536	- 358	241	145	66	79	28
1957	223	558	- 335	249	157	88	69	18
1958	235	573	- 338					
1958	216	561	- 345	264	189	116	73	- 6
1959	267	586	- 319	251	174	89	85	- 23
1960	336	682	- 346	311	207	100	107	- 39
1961	397	840	- 443	343	291	110	191	- 91
1962	472	933	- 465	326	348	129	219	- 112
1963	577	1017	- 440	340	483	214	269	- 123
1964	619	1183	- 564	327	485	178	307	- 78
1965	711	1234	- 523	321	415	187	228	- 46
1966	834	1283	- 449	289	420	236	184	19
1967	911	1447	- 536	521	526	221	305	- 274
1968	1150	1806	- 656	438	468	274	194	54
1969	1290	2175	- 885	464	528	311	217	265
1970	1402	2664	- 1262	650	982	300	682	- 12
1971	1875	3096	- 1221	792	1001	369	632	- 268
1972	2222	3316	- 1094	1059	1217	482	735	- 745
1973	2812	5376	- 2564	2190	1443	503	940	- 548
1974	3559	6754	- 3195	1718	1108	532	576	1254
1975	3687	7356	- 3840	1770	1591	558	1033	616
1976	4400	7469	- 3069	2210	1907	660	1247	57
1977	5479	7850	- 2380	2071	1778	745	1033	- 556
1978	6621	9741	- 3120	2246	2060	969	1091	- 386
1979	8030	11687	- 3657	2784	2221	1027	1194	549
1980	9791	13567	- 3776	2967	2467	1269	1207	206
1981	10439	14768	- 4329	2936	2563	1330	1233	587
1982	10165	14885	- 4720	2621	2450	1219	1231	161

Kaynak : Halevi, "Perspectives On The Balance Of Payments", 1986, s.243.

a. 1958'e kadar c.i.f., 1958'den sonra f.o.b. esas alınmıştır.

İsrail, büyük ve sürekli bir açığa sahiptir.Bu da ithalat fazlasıdır.İthalat fazlası, geçmişte İsrail ekonomisinin belirleyici özelliği olmuştur.

Tablo 13, 1952-1982 dönemi boyunca ithalatın ihracatı aştığını göstermektedir.1950'li yılların ithalat fazlası (mal ve hizmetlerdeki açık) 364 milyon dolar (1952) ile 232 milyon dolar (1954) arasında değişmektedir.1960'larda eğilim yukarıya doğrudur.Bu süreç içinde, açık çoğunlukla, 450-550 milyon dolar dolaylarındadır.1960'ların sonunda artmaya başlamış ve 1970 yılından itibaren 1 milyar doları aşmıştır.1973 savaşına kadar bu miktara yakındır.Ancak 1973'ten sonra büyük bir artış olmuştur.1975 yılında, ithalat fazlası 4 milyar dolara yükselmiştir.1977 yılında 2.4 milyar dolara düşmüş, ancak 1982'de 4.7 milyar dolara erişmiştir.Burada iki faktör önemli olmaktadır.Birincisi, savunmaya yönelik olmak üzere ithalattaki artıştır.Doğrudan savunmaya yönelik ithalat, Yom Kippur savaşı sonrasında yüksek düzeyde kalmıştır.Diğeri ise, 1972'den beri ithalat fiyatlarındaki yıllık artıştır (Halevi, 1986, s.254-255).

İthalat fazlası, özellikle 1972'den sonra artış göstermiştir.Açıktaki sürekli artış, bu açığı finanse etme kaynaklarını bulma gereğini yansıtmaktadır.İsrail, bu konuda şanslıdır.Tek taraflı transferler, yarısını hatta üçte ikisini finanse etmektedir.Kalan kısım, dış borçlar ve yabancı yatırımlarla finanse edilmektedir.Bu dönemdeki büyük açığa, dış borçtaki büyük artışlar eşlik etmektedir.Mal ve hizmetlerdeki açığı finanse etmek amacıyla,borç kullanımı, İsrail'in büyüyen dış borcunu yansıtmaktadır (Halevi, 1986, s.244).

Açık ya da açığın finansman şekli, döviz kurunun yüksek oranlı devalüasyonunu veya deflasyonist mali ve parasal önlemler içeren politika hareketlerini gündeme getirmiştir.Ancak 1973'ten sonra, durum değişmiştir.Dış ticaret hadlerindeki bozulma ve yüksek savunma harcamaları, daha fazla ithalat fazlası yaratmıştır.

Döviz kurunun sık sık ayarlanması hem gerekli olmuştur, hem de enflasyon oranının artmasında etkili olmuştur (1975 yılında sürüngen kur sistemine, 1977 yılında dalgalı kur sistemine geçildiğine daha önce değinilmişti.).1977 yılında kambiyo kontrollerinin gevşetilmesi ve özellikle döviz cinsinden likit hesaplar, İsrail bankalarının

uluslararası finansal piyasalarla bütünleşmesi; enflasyonist etkileri şiddetlendirmiş, politikacıların enflasyonu düşürme ve ödemeler dengesini iyileştirme çabalarını daha karmaşık hale getirmiştir (Halevi, 1986, s.262-63).

Ödemeler dengesi krizinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır.1974 krizi, mali genişlemeden kaynaklanmış ve dış ticaret hadlerindeki bozulma ile birleşmiştir.1979 krizi, parasal faktörlerden etkilenmiştir.1979 krizi, iki yıl önce olan yoğun banka kredileri genişlemesi ile birleşmiştir.1977 sonunda kredi düzenlemelerinin serbestleştirilmesi, yurtdışından yüksek oranlı borçlanmayı teşvik etmiş; 1979 krizine ve sonuçta enflasyonun hızlanmasına katkıda bulunan yurtiçi yatırımlar ve diğer ekonomik faaliyetlerde artışı mümkün kılmıştır.1974 ve 1979 krizleri, ödemeler dengesinin bozulmasına sebep olan ithalat fiyatlarındaki keskin artışlarla birleşmiştir.1983 krizi ise,döviz kuru politikası ile birleşmiştir (Liviatan ve Piterman, 1986, s.341).

1980'li yılların ortalarında İsrail ekonomisinin analizi, enflasyon oranı ile ödemeler dengesi arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir.1974, 1979 ve 1983 ödemeler dengesi krizleri, enflasyonun hızlanmasına neden olmuştur.Ödemeler dengesini iyileştirmeye yönelik olarak tasarlanan 1977 ve 1984 devalüasyonlarına fiyat şokları (sübvansiyonlarda büyük düşüş) eşlik etmektedir.Sübvansiyonlardaki azalmanın amacı, hükümet bütçe açığını azaltmak ve toplam talebi düşürmektedir.Endekslemenin var olduğu bir ortamda sübvansiyonların azalması fiyat artışları ile sonuçlanmış; ücret artışlarına, bunun sonucunda da fiyat ve maliye artışlarına yol açmıştır.Döviz kuru, yurtiçi enflasyonu telafi edebilmek amacıyla devalüe edilmeye devam edilmiştir.Ancak devalüasyonlar, tüketimi ve enflasyonist talep baskılarını uyarıcı etkide bulunmuştur (Rivlin, 1992, s.100).

1970'li yılların ikinci yarısında İsrail'deki enflasyonist süreçte, ücretlerin endekslenmesinin sürece yüklediği atalet ve para arzının hızlandırıcı niteliği bilinen bir durumdu.Bunun dışında, bu süreçte iki olay etkili olmaktadır.Birincisi, Haziran 1975'te sürünge kur sistemine geçilmesidir.Diğeri ise, Ekim 1977'deki liberalleşme programının bir bileşeni olarak döviz mevduat hesaplarının (PATAM) uygulamaya sokulmasıdır.Ayrıca dönemin Maliye Bakanı Aridor'un döviz kurunu kullanarak enflasyonu aşağıya çekme çabası da istenilen sonucu vermemiştir.

Aridor'un önceden ilan edilmiş yüzde beşlik devalüasyon kuralıyla ve devlet kontrolündeki fiyatlarla genel fiyat seviyesini indirme politikası {"Yüzde Beş Politikası" (5 Percent Policy)}, doğrudan ödemeler dengesi krizine yol açtığı için enflasyonist bir nitelik taşımaktadır. Bu politikanın başarısızlığının temel sebebi, kredibilite sorunudur. Kişiler, bu girişimleri geçici olarak algıladıkları için, düşük döviz kurunun avantajlarından yararlanmaya çalışmışlardır. Reel değerlemenin dışarıdan borç almayı nisbeten ucuz kılması, bu hareketi kolaylaştırmıştır. İç paranın reel değerlenmesi ve cari işlemler açığındaki artış, politikadan beklenen sonucu vermemiş, enflasyonist sonuçlar doğurmuştur (Liviatan ve Piterman, 1986, s.342).

Aridor'un başarısız anti-enflasyonist politikasının ardından halk büyük bir devalüasyon beklentisine girmiş ve banka hisse paylarını yoğun bir şekilde elden çıkarmaya başlamışlardır. Yüksek enflasyon döneminin başlıca özelliklerinden biri de, özel tasarrufların önde gelen ticari bankaların hisselerindeki payının yoğun bir şekilde artmasıydı. Bu, hem güvenli, hem de en karlı yatırım aracı olarak görülüyordu. Bu hisseler, aylık olarak devletin endeksli bonolarından bile daha yüksek ve garanti edilmiş bir reel getiri oranına sahipti. Bu durum bankaların uzun vadeli karlılığından kaynaklanmıyordu. Bankalar, kendi hisselerinin fiyatlarını manipüle ediyorlardı. Yetkililer de buna göz yumuyordu. Çünkü hızla artan bütçe açığını kapatmak için gerekli dış borcun sağlandığı başlıca kaynak bankalardı. Bankaların, Aridor planının başarısızlığı ve devalüasyon beklentisi sonucunda halkın elden çıkarmaya başladığı hisseleri kendi portföylerine geçirme imkanı sınırlı idi. Bankaların müdahalede bulunmadan eşgüdümlü ve aşamalı bir şekilde geri çekilme denemesi başarısız olunca, yabancı mevduat sahiplerinin hesaplarını kapatacağı kuşkusuyla, hükümet bir gece yarısı toplantısında bankacıların baskısına boyun eğmek zorunda kalmış ve çıkardığı Banka Hisseleri Düzenlemesi (Bank Share Arrangement) ile banka hisselerinin fiyatlarını 10 yıl süreyle garantiye aldığını açıklayarak, bankaları batmaktan kurtarmıştır (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.92).

Reel döviz kurlarının değer kazanmasının ardından Ekim 1983'te gerçekleştirilen gecikmiş büyük devalüasyon (Shekel %23 oranında devalüe edildi.) sonucu enflasyonda büyük bir sıçrama olmuştur (Rivlin, 1992, s.23). 1983 yılında %191 olan enflasyon

oranı, 1984 yılında %445'e sçramıştır (Bank Of Israel Annual Report, 1984, s.3).1984 yılının ilk üç ayında aylık enflasyon oranı %13 seviyelerine yerleşmiştir (Bank Of Israel Annual Report, 1984, s.24).

2.İSTİKRAR PROGRAMI ÖNCESİNDEKİ POLİTİK ORTAM VE EKONOMİYİ İSTİKRARA KAVUŞTURMA GİRİŞİMLERİ

1950'li ve 1960'lı yıllardaki hızlı büyüme dönemlerinde, İsrail'de enflasyon ılımlı bir düzeyde kalmıştı.1970'li yılların ilk yarısından itibaren İsrail, iki rakamlı enflasyon oranı ile tanıştı.

Tablo 14. İstikrar Öncesi Ekonomik Verileri

Dönemler	Enflasyon Oranı	GSMH'deki Büyüme	Bütçe Açığı/ GSMH ^b	M1'deki Artış
1960:1-1973:3	7.6	8.5	2.7	17.5
1973:3-1977:2	36.0	2.6	17.6	26.5
1977:2-1979:4	71.0	3.0	17.2	37.0
1979:4-1983:3	123.3	1.6	14.1	97.1
1983:3-1985:2 ^a	398.6	5.3	17.0	310.4

Kaynak: Fischer S., "Stopping High Inflation, The Israeli Stabilization Program, 1985-1986", The American Economic Review, May 1997, Vol:77, No.2, s.276.

Not: Bütün büyüme oranları yıllık oranlardır.

- a. Bu dönem için GSMH'daki büyüme ilk üç ayın seçimine duyarlıdır.
b. Yüzde olarak gösterilmiştir.

Ekonomik durumdaki değişiklikler, maliye bakanlarının başarısı ile yakından ilgilidir.Sırasıyla; Maliye Bakanları Rabinowitz (1975-77) döneminde ödemeler dengesinin cari işlemlerde iyileşme, Ehrlich (1977-79) döneminde bir kötüleşme, Hurwitz (1979-80) döneminde geçici bir iyileşme, Aridor (1981-83) döneminde önemli ölçüde kötüleşme ve büyümede düşüş, Cohen Orgad döneminin sonuna doğru ve Ulusal Birlik Hükümeti Maliye Bakanı Modai döneminde farkedilir derecede bir iyileşme sözkonusudur.Ödemeler dengesindeki iyileşmelere, genellikle enflasyon oranındaki artışlar eşlik etmiştir.Cari işlemlerde iyileşme gözleendiği halde, ödemeler

dengesi ve döviz rezervi sıkıntılarının sermaye hesaplarından kaynaklanabileceği daha sonra anlaşılmıştır (Bruno, 1986, s.382-83).

2.1.Rabinowitz Dönemi

Kasım 1974'deki %33 oranındaki büyük devalüasyonun ardından Rabinowitz'in 1975-77 istikrar programı, ortodoks bir nitelik taşıyor, kamu açıklarında önemli bir kesinti ve sıkı bir para politikasını içeriyordu.Ödemeler dengesinde iyileşme sağlandı ve yıllık %40'a ulaşan enflasyon oranı bir miktar sınırlandı.Maliyeti, ekonominin daha da yavaşlaması oldu.Gerisinde büyük kamu sektörü ve kamu sektörü açığı şeklinde kalıcı yapısal bir sorun bıraktı (Bruno, 1986, s.381-82).

Ekonomiye Katma Değer Vergisini getiren, sabit döviz kuru sisteminden sürüngen döviz kuru sistemine geçişi sağlayan Rabinowitz, İşçi Partisinin son maliye bakanı oldu.1977'deki genel seçimler sonucunda İşçi Partisinin 25 yıllık iktidarı sona erdi ve sağ eğilimli Likud Hükümeti işbaşına geldi.Başbakan Begin, Liberal Partiden Simha Ehrlich'i Maliye Bakanı yaptı.

2.2.Ehrlich Dönemi

Ehrlich, daha çok İsrail yurttaşlarının döviz hesapları ve sermaye hareketleriyle ilgili olan ve emek piyasasına dokunmayan bir liberalleşme paketi getirmiştir.Paketteki önemli mali kesintiler ise başbakanın desteğini alamamıştır.Çünkü yeni hükümetin seçimler öncesinde taahhüdü, Batı Şeria ve Gazze'de Yahudi yerleşim yerlerini genişleteceği yönündeydi.Bu yerleşim maliyetinin, 1981-82 döneminde GSMH'nin %2.75'ine eşit olduğu tahmin edilmektedir.Ayrıca 1977 yılının Kasım ayında Mısır Devlet Başkanı Sedat'ın Kudüs'e yaptığı tarihi ziyaret ve İsrail ile Mısır arasında barış görüşmelerinin konuşulmasının ardından 1979 yılındaki barış anlaşması sonucunda İsrail'in Sina yarımadasından çekilme kararı, bütçe kısıntılarının yapılmasını zorlaştırmıştır.Ekim 1977'deki büyük devalüasyona (Shekel %47 oranında devalüe edildi.) yurtiçi harcamalardaki düşüş eşlik etmemiştir (Rivlin, 1992, s.14-15).

Ekim 1977 paketinin, 1979 ikinci petrol kriziyle daha da keskinleşen sonuçları, İsrail ekonomisi için tam bir felaket olmuştur. 1977'deki politika değişikliğinin en önemli etkisi, 1985'lere kadar sürecek enflasyon oranındaki artıştır.

2.3.Hurwitz Dönemi

1979 yılının üçüncü çeyreğinde enflasyon üç rakamlı seviyeye yerleşmiş, cari işlemler açığı büyümektedir. Kasım 1979'da Yigael Hurwitz, Ehrlich'in yerini aldı. Hurwitz, enflasyon oranını ve cari işlemler açığını, kamu talebini kısarak ve sıkı para politikası izleyerek (ortodoks yöntemlerle) azaltacağını varsaymaktaydı. Hükümet harcamalarındaki kesintiler, sadece sübvansiyonlarda azalma şeklini aldığı için, bu durum fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine yol açtı. Enflasyon oranı 1979 yılının son çeyreğinde %168 olmuştu (Bruno ve Fischer, 1986, s.363).

Hurwitz'in politikası işsizliği arttırdı (1979'da %3'ün altında olan işsizlik oranı, 1980'de %5'in üzerine çıktı.), ithalatı kısıtlayarak cari işlemler açığını azalttı. Artan işsizliğe ve toplam talepteki düşüşe rağmen, 1980'de GSMH'de artma oldu. Reel döviz kuru sabit kaldı. Ödemeler dengesindeki iyileşme, büyük ölçüde yurtiçi gelirdeki düşmeye ve stokların tükenmesine bağlı idi. Banka kredilerindeki nominal artışlar olarak tanımlanan para politikası, yıl boyunca kısıtlayıcı idi. Ancak yaklaşan seçimler dolayısıyla kısıtlayıcı politikalar için gerekli desteği elde edemedi. 1980 yılının sonunda istifa etmeye zorlandı (Bruno ve Fischer, 1986, s.363).

1970'li yılların sonu, 1980'li yılların başında, İsrail'de hakim olan görüş, halkın yoğun endeksleme ile korunmuş bir şekilde enflasyon ile yaşayabileceği ve maliyeti ne olursa olsun işsizlikten sakınılması gerektiği yönündeydi. Bu durum, ortodoks istikrar programlarını dışlamıştır. 1981 yılından itibaren devalüasyon oranını ve kontrol altındaki fiyatların artış oranını düşük tutarak enflasyonla mücadele edilmeye çalışılmıştır. Bu politika, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi paranın giderek aşırı değerlenmesine ve cari işlemler açığında artışlara neden olmuştur (Fischer, 1987, s.275).

2.4.Aridor Dönemi

Hurwitz'in yerine Yoram Aridor getirildi.Aridor, 1981 yılındaki seçimler öncesinde maliyet azaltıcı, popülist bir antiinflasyonist politika izledi.Vergiler düşürüldü, sübvansiyonlar artırıldı, ithalat tarifeleri yeniden düzenlendi, döviz kurunun gerçek değerini bulmasına izin verildi, devalüasyon oranı yavaşladı ve tüketim malları ithalatı hızla arttı.Yeni bakanın politikası, Likud Partisinin yeniden seçilmesine yardımcı oldu.Enflasyon oranında, büyük olasılıkla Hurwitz'in kısıtlayıcı politikalarının gecikmiş etkisi olarak geçici bir düşme görüldü.Ancak bütçe açığı yine arttı ve para politikası tıkanı.Cari işlemler açığı kötüleşti ve 1982 yılında büyüme hızında düşüş yaşandı.Bunlar, kısmen Lübnan'daki savaş ile ilgiliydi (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.63).

Aridor, 1981'de Hurwitz'in yerine geçtiğinde, aylık enflasyon oranı %7'yi bulmuştu.1981 seçimlerinin hemen öncesinde gümrük tarifelerini ve dayanıklı tüketim mallarından alınan vergileri indirerek enflasyonla oynaması, Likud Partisinin Knesset'teki (İsrail Parlemantos)u temsilci sayısının artmasını sağlamıştı.Bir süre için, istikrar önlemlerine bu yeni "yaklaşımın" sadece zaman kazandırmakla kalmayacağı, daha radikal bir programa gerek bırakmayacak tedrici bir iyileşme de sağlayabileceği sanıldı.Hükümetin gündeminde ulusal savunma konuları ve ve Lübnan'daki durumun kötüleşmesi öncelik kazanmıştı.Haziran 1982'de Lübnan işgal edildi.Bu, İsrail'in yürüttükleri içinde ulusu derinden bölen ilk savaş oldu.Enflasyonist sürecin niteliği ve kapsamlı bir istikrar programının potansiyel şekli, artık oldukça açıklık kazanmış bulunuyordu.Ama, 1981-1982 dönemi radikal bir ekonomik reform için hiç de uygun değildi (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.90-91).

Aridor'un aylık %7 enflasyonu, döviz kurlarını ve kontrol altındaki fiyatları bu aylık orana uydurarak, tedrici olarak %5'e indirme denemesi başarısızlıkla sonuçlandı.Çünkü mevcut enflasyon oranıyla azaltılmış devalüasyon oranı arasındaki %2'lik fark kısa süre içinde döviz kurunda değerlenmeye yol açtı ve gerçek ücretler artmaya devam etti.Uzun süredir gecikmiş büyük devalüasyon, Ekim 1983'te gerçekleşti.Aynı tarihte büyük bir banka krizi patlak verdi (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.65).

“Yüzde Beş Politikası” boşa çıkınca, Maliye Bakanlığı, 1983’te “Dolarizasyon Planını” hazırlamaya başlamıştı. Planın hazırlanmasına Merkez Bankası da katılıyordu. Plan, operasyon için yüklü bir stand-by kredisi almak amacıyla, Washington’da ABD hükümeti yetkilileri ile de tartışılmıştı. Dolarizasyon Planı’nın basına sızması, bazı kesimlerin tepkisine neden oldu. Bu kesimlere göre, “Para bayrak gibidir, terkedilemez” idi. Hazırlanan Dolarizasyon Planı’nın basına sızması üzerine Aridor, 1983’te istifa etmek zorunda kaldı. Böylece ortodoks olmayan antiinflasyonist bir program daha sona ermiş oldu (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.92).

2.5.Orgad Dönemi

Yeni Maliye Bakanı Cohen Orgad, deflasyonist önlemlerle ve shekel’i devalüe ederek programa başladı. Ancak yaklaşan Temmuz 1984 genel seçimleri dolayısıyla bütçede beklenen kesinti yapılamadı, vergilerde azalma, sübvansiyonlarda artış gözlemlendi, sonuçta enflasyon hızlandı. Genişletici para ve maliye politikaları, seçimden sonra döviz kurunda değişiklik yapılacağı beklentisi ve seçim sonuçlarının belirsizliği nedeniyle enflasyon %400 seviyelerine yerleşti. Orgad, Histadrut’un yıllık %400’lere varan enflasyonun yıkıcı etkilerinden korunmak amacıyla, ücret ve fiyatların dondurulmasını içeren paket önerisini geri çevirdi. Maliye Bakanlığı müsteşarı Emanuel Sharon, ABD’deki yetkililerle ve danışmanlarla görüşmüş, Aralık 1983’te durumun aciliyetini doğrulamıştı. Seçimler öncesinde ciddi bütçe kısıntısı yapılmamıştı. Haziran ayında Emanuel Sharon ve ekonomi danışmanı Mordecai Frankel, hükümetin uyguladığı zayıf politikaları protesto etmek amacıyla istifa ettiler.

Seçim sonucunda parlamantoda ne Likud, ne de İşçi Partisi çoğunluğu elde edemedi. Likud ile İşçi Partisinin koalisyon ile kurulacak “Ulusal Birlik Hükümeti” nde başbakanlık İşçi Partisi lideri Shimon Peres ile Likud lideri Yitzhak Shamir arasında dönüşümlü olarak paylaşılacaktı. İki yıl Peres başbakan olacak, ancak Maliye Bakanlığı Liberal Partiden Likud bağlantılı Yitzhak Modai’ye verilecekti.

2.6.Modai Dönemi

Modai, klasik ortodoks önlemlerle işe başladı.Sübvansiyonlarda kesinti ve %9 oranında devalüasyon yaptı.Ancak bu önlemler fiyatların daha da artmasına sebep oldu.Tüketici Fiyat Endeksi, Eylül-Ekim döneminde %51 arttı.Paniğe kapılan Modai, enflasyonu kontrol etmek amacıyla, Histadrut ve İmalatçılar Birliği ile üç aylık bir paket imzaladı.Paket, ücretlerin ve fiyatların 1 Kasım 1984'ten 1 Şubat 1985'e kadar tamamen dondurulmasını öngörüyordu.Döviz kurları, faiz oranları ve bütçe pakete dahil edilmemişti.Paket görüşmeleri yaklaşımının ardındaki teori, enflasyona sadece beklentilerin yol açmasıdır.Bir süre için enflasyon gerçekten önemli ölçüde düştü.Fiyat artışları Kasım ayında %19.5 iken Aralık ayında %3.7, Ocak ayında %5.3 oldu.En büyük yanılgı, enflasyon oranının arka arkaya iki ay düşük çıkması oldu.Böylece hükümet, biraz daha süre kazanmış oldu (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.96).Fiyatı dondurulan 400 tane temel mal ve hizmetin maksimum fiyatları gazetelerde yayınlandı.Ancak bu sistemi denetleme mekanizması oldukça esnekti.Zaten bunun uygulanmasını denetleyen sadece 54 kişiydi.Sharon, kendisi ile görüşmemde, böyle bir esnek sistem dolayısıyla karaborsa ve kıtlık oluşmadığını belirtmiştir.

Birinci paket görüşmelerinin sonunda, 8 aylık bir süre için İkinci Paket Görüşmeleri imzalandı.Birinci Paket Görüşmeleri, sübvansiyon edilmiş mal ve hizmetlerin de fiyatının dondurulmasını içeriyordu.Ancak İkinci Paket Görüşmeleri, sübvansiyon edilmiş malların fiyat artışına izin vermekteydi.Sindikalar, ücret taleplerini kısıtlama yönünde anlaşmıştı.Ancak aylık fiyat artışının %5'in üzerinde olmasının sözleşmeyi bozma olarak algılanacağını belirtmişlerdi.İki ay sonra enflasyon %20'lere ulaştı ve üçüncü bir paketin izlenmesi gerektiği gündeme geldi (Sharon, 1988, s.7).

Ekim 1984'te Başbakan Peres, Washington'u ziyareti sırasında kapsamlı bir istikrar programı ve buna bağlı olarak ek yardım konusunda görüşmelerde bulundu.Peres, gelecek iki yıl için istikrar programını desteklemek amacıyla 4 milyar dolar ek yardım isteğinde bulunuyordu.Aynı zamanda müteşebbisleri desteklemek amacıyla 10 milyon dolar yatırım fonu isteğinde de bulunuyordu.Peres'in ziyareti sonucunda Amerika ile İsrail arasında Ortak Ekonomik Kalkınma Topluluğu (JEDG: Joint Economic Development Group) kuruldu.Peres ile ABD Dışişleri Bakanı George

Schultz'un vardıkları anlaşma ile kurulan JEDG'nin kurulmasında Sharon'un önemli etkisi oldu. JEDG'nin amacı, İsrail ile ABD arasındaki Ortak Askeri Çalışma Grubunun amacı ile aynıydı. Her iki taraftan karşılıklı üyeler, mevcut sorunları görüşmek üzere biraraya geleceklerdi. JEDG'de hükümetin resmi temsilcileri haricinde her iki taraftan bağımsız iktisatçılar da bulunacaktı. Schultz'un düşüncesi İsrail'de de ne yapılması gerektiğini bilen uzman iktisatçıların bulunduğu, ancak hükümet politikasını etkileyemedikleri idi. JEDG, Emanuel Sharon ve Allan Wallis (ABD Ekonomi Bakanlığı Müsteşarı) başkanlığında resmi hükümet yetkililerinden ve bağımsız iktisatçılardan oluşmaktadır. JEDG, İsrail istikrar programında önemli bir yere sahiptir (Fischer, 1995, s.5-6).

Seçimlerden önce istifa eden Sharon'un Maliye Bakanlığı müsteşarlığına getirilmesi ve JEDG'nin kurulması, Ekim 1984'te İsrail'de yaşanan önemli kurumsal değişikliklerdir.

İstikrar programında önemli rol oynayacak Sharon, Kasım 1984'te Washington'u ziyaret ederek uygulanması düşünülen istikrar programının ana hatları hakkında bilgi verdi. Program önerisi; bütçe kısıntısı, parasal sınırlama, devalüasyon, likit varlıkların endekslenmesinde değişiklik ve reel ücretler üzerinde kısıtlama içeriyordu. Ancak Herbert Stein, programda önerilen aşamaların yeterince yeterli ve güçlü olup olmayacağı konusunda endişeli olduğunu belirtmektedir. Bu öneri, Washington'da olduğu gibi, Kudüs'te de sıcak bir kabul görmemiştir. Programın geliştirilmesi ve Peres, kabine, Knesset, işçi ve işveren örgütleri tarafından kabul edilmesi altı ay gibi bir sürede gerçekleşecektir (Stein, 1990, s.15).

Sharon'un Aralık 1984 toplantısında sunduğu görüşler etkileyici olmasına rağmen, izleyen günlerde gözlenen durum umut verici değildi. 1985'in ilk yarısında enflasyon giderek kötüleşti, döviz rezervleri hızla eridi ve yetkililerin ekonominin kontrolünü bütünüyle yitirdikleri ortaya çıktı. Mart ayında Stanley Fischer ve Herbert Stein, İsrail'e gönderildiler. Fischer ve Stein, istikrar programının ana hatlarını hazırladılar. Bu, Sharon'un Aralık ayında sunduğu programa oldukça yakındı. Fischer ve Stein'in belirlediği on temel nokta şunlardı: (Stein, 1990, s.15-16).

1. İşçi ile işverenin anlaşarak 1985-86 enflasyon hedefinin duyurulması,
2. Enflasyona uyarlanmış, shekel cinsinden üçer aylık bütçe hedefleri,
3. Maliye Bakanına harcamalar üzerinde etkin kontrol yetkisi sağlayacak yasanın çıkarılması,
4. Merkez Bankası'nın para basarak bütçe açığını finanse etmesini yasaklayacak ve sınırlayacak yasanın çıkarılması,
5. Merkez Bankası politikasının, hükümetin enflasyon hedefi gibi kabul edilmesi,
6. Toplam kredileri kontrol ederek, enflasyon hedefini yakalayacak bir merkez bankası politikası,
7. Shekel'in istikrarının sağlanması,
8. Hükümetin, hükümet borçlarını değiştirilebilir yapma niyetinin açıklanması,
9. Hükümetin kredi sübvansiyonlarını azaltacağı niyetinin açıklanması,
10. Hükümetin, İsrail'de dolar veya fiyat seviyesine endeksli tasarruf altındaki sistemi reforme edeceğinin anlaşılması.

İsrail Merkez Bankası (Bank of Israel), bağımsız bir merkez bankasının yapması gerektiği gibi enflasyona karşı mücadelede daha baştan yer alabilirdi. Oysa, enflasyonist dönemin sorunlarından biri; bankanın anayasal ve kişisel nedenlerden kaynaklanan bağımsız bir parasal rol oynama yeteneksizliği idi. Ama, 1970'lerin ve 1980'lerin başlarının mali aşırılıkları koşullarında, ne yasaların, ne de güçlü bir guvernörün (merkez bankası başkanı), uyum baskısına karşı koyabilmesi mümkün olabilirdi (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.90). Çünkü İsrail Merkez Bankası Yasası (1954), hükümete doğrudan merkez bankasına başvurma (sadece İsrail Parlemantosunu Knesset'in finans komisyonunun onayıyla) hakkı vermişti. Bu, parasal otoritelerin para bazının hacmini ve banka kredilerini kontrol edemeyeceği anlamına gelmektedir (Barkai, 1995, s.204).

1985 istikrar programının en önemli öğelerinden birisi hükümete doğrudan merkez bankası kredilerine başvurma hakkı tanıyan maddenin kaldırılması idi (Barkai, 1995, s.205).

Haziran 1985 başında, Ulusal Birlik Hükümeti'nin en önemli hedefi sayılan, ordunun büyük bir bölümünün Lübnan'dan başarılı bir şekilde geri çekilmesi

sağlanmıştı. Aynı zamanda Mayıs 1985'te yapılan Histadrut seçimleri tamamlanmıştı. Ancak ekonominin hızla kötüleşmesi dolayısıyla, Peres'in itibarı yurtiçinde ve ABD yönetiminin gözünde sarsılmıştı. Peres, JEDG ekibinin de etkisiyle, daha önce reddettiği plana şans tanımak zorunda kaldı.

5 Haziran 1985'te, Peres ve Modai, beş kişilik gayri resmi bir uzmanlar ekibine, gizlice bir plan hazırlama görevi verdiler. Bu ekip, Maliye Bakanlığı Müsteşarı Emanuel Sharon, Merkez Bankası Araştırma Bölümü Başkanı Mordecai Frankel, Peres'in özel ekonomi danışmanı Amnon Neubach, Tel Aviv Üniversitesinden Eitan Berglas ve Kudüs İbrani Üniversitesi'nden Michael Bruno'dan oluşuyordu. Hazırlanan plan üç hafta içerisinde hükümete sunulacaktı (Bruno, 1986, s.388).

29 Haziran'da programa son şekli verildi ve ertesi gün Bakanlar Kuruluna sunuldu. 24 saat süren tartışmalı bir kabine toplantısının sonunda kabul edildi. Program, Maliye Bakanına ve Merkez Bankasına ilişkin yasayı içermiyordu. Bu yasalar, daha sonra çıkarılacaktı. Hükümet, kantatif bir enflasyon oranı duyurmamıştı. Sadece birkaç ay içerisinde nisbeten düşük ve istikrarlı bir orana düşürme niyetinde olduğunu belirtmişti. Program, Fischer ve Stein'in önermediği üç aylık süreyle fiyatların ve ücretlerin dondurulmasını da kapsamaktaydı. Programın kabul edilmesinin ardından grevler ve işçi huzursuzlukları başladı. İsrail Milli Kütüphanesi'nde Jerusalem Post gazetesinin program öncesi ve sonrasına ait sayılarının taramasını yaptım. Bu tarihlerde gündemi, toplumun çeşitli kesimlerinden kaynaklanan grevler ve huzursuzluklar oluşturmaktaydı. Hatta İsrail'de çıkarılan Jerusalem Post gazetesinin o tarihlerdeki bir haberine göre, Başbakan Peres, enerji işkolu sendikasının grevi dolayısıyla programı açıklayabilmek amacıyla televizyona çıkamamıştı. İstikrar programının hazırlanmasında aktif rol alan Yoram Gabbay (Director of the State Revenue) kendisi ile görüşmemde, programın tamamen hükümet cephesinde çok gizli olarak hazırlandığını, bir gün süren tartışmalı bir kabine toplantısının ardından kabul edildiğini, parlamento tarafından ise, 90 gün sonra kabul edileceğini söylemiştir. Gabbay bunu, "Army Legislation" olarak nitelendirmektedir. Çünkü 120 milletvekilinden oluşan İsrail Meclisi'nin 84 milletvekili koalisyon üyesidir. Emanuel Sharon da kendisi ile görüşmemde durumun çok acil olduğunu, kapsamlı bir politikaya gerek olduğunu vurgulamıştır. Program öncesinde Paket Görüşmeleri çerçevesinde çeşitli istikrar çabalarına tanık olunmuştur. Ancak

pakete ihtiyaç yoktur.Kapsamlı bir politikaya ihtiyaç vardır.İstikrar programının getireceği maliyetler dolayısıyla toplumsal anlaşmaya ulaşmak oldukça zor olacaktır.Sharon da istikrar programının toplumsal anlaşma ile gerçekleşmediğini açıkça belirtmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPSAMLI BİR İSTİKRAR PROGRAMI : 1 TEMMUZ 1985

İsrail Hükümeti, 1 Temmuz 1985 tarihinde enflasyonu düşürmek ve ödemeler dengesi açığını azaltmak amacıyla kapsamlı bir istikrar programı yürürlüğe koymuştur. İsrail istikrar programı; İsrail parasının devalüasyonu, sabit döviz kuru, kapsamlı bir mali reform, banka kredilerinin kısıtlanması, fiyatların ve ücretlerin dondurulması gibi önlemleri ve acil ABD yardımını içermektedir.

1.1 TEMMUZ 1985 PROGRAMININ ARAÇLARI

1.1.1. Mali Önlemler

a. Kamu harcamalarında kısıntı yapılması planlanmaktaydı. Düzenli harcamalar olarak nitelendirilen eğitim, sağlık, personel, altyapı gibi harcamalarda kısıntıya gidilecekti. Ancak 1985 sonunda görüşülen 1986-1987 bütçesi savunma harcamaları için umulan kesinti yapılamamıştı. Lavi projesine son verilmesi kararı ilk kez bu dönemde gündeme geldi. (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.213-268).

b. GSMH'nin %7'sine ulaşmış sübvansiyonların %1.5 seviyelerine inmesi amaçlanmaktaydı (Sharon, 1988, s.8).

c. Kamu sektörü işgücünde %3 oranında azalma hedeflenmekteydi. (Bank Of Israel Annual Report, 1985, s.16).

d. Vergiler arttırılacaktı. Bu değişikliğin sebebi, sadece mali değildi. Aynı zamanda programın etkisini toplumun farklı kesimleri için dengelemek amacı taşımaktaydı. (Sharon, 1988, s.8).

Program, kamu borçlarındaki artışı (hem iç, hem de dış borçlar) durdurmayı amaçlıyordu. Başlangıçta bu açığın düşürülmesi, sübvansiyonlar azaltılarak ve vergiler arttırılarak sağlanabilirdi.

1.2. Döviz Kuru Politikası

2 Temmuz tarihinde, programın duyurulmasının ardından shekel %25 oranında devalüe edildi (Daha önceki küçük ayarlamaları da içermektedir. Örneğin; Haziran ayında %7'lik bir devalüasyon yaşanmıştır). Dolar karşısında döviz kuru şöyle olmuştur (Bruno ve Piterman, 1988, 1988, s.7).

1 dolar = 1500 IS (İsraeli Shekel = İsrail Shekel'i) veya

1 dolar = 1.5 NIS (New Israeli Shekel = Yeni İsrail Shekel'i).

Ağustos ayında alınan bir kararla, 1000 eski shekel'in yerini 1 yeni shekel aldı.

Hem Sharon, hem de Gabbay kendileri ile görüşmemde paradan sıfır atılmasının sadece psikolojik etkisi olduğunu ve işlem kolaylığı sağladığını belirtmişlerdir. İsrail'de çalışmalarında bana yardımcı olan Dr. Oren Sussman da, İsrail'deki parasal reformun Arjantin ve Brezilya'da yapılan reformlardan farklı olduğunu belirtmiştir. Arjantin ve Brezilya'da tamamen yeni bir para birimine geçilmiştir. (Arjantin'de Austral, Brezilya'da Cruzado; yeni para birimleri olmuştur.).

1.3. Çoklu Nominal Çapa Politikası

İsrail istikrar programında enflasyonist beklentilerin kırılabilmesi için birden fazla nominal değişkenin sabitleştirilmesi amaçlanmıştır. Tek bir çapaya yüklenilmemesi ve bunun bir sonucu olarak reel maliyetlerin artmaması için birden fazla çapa kullanılmıştır. İsrail istikrar programında ;

a. Döviz kuru donduruldu.

b. Histadrut ile işveren örgütü arasında uzlaşmaya varılan nominal ücretler uygun bir düzeyde tutulacaktı.

c. İsrail Merkez Bankası, zorunlu karşılık ve reeskont oranlarını yükselterek sıkı bir kredi politikasına girişti.

d. Birçok mal ve hizmetin fiyatı donduruldu.

1.4. Ücret ve Fiyat Politikası

a. Birinci Paket Görüşmelerinden itibaren kontrol altında tutulan bütün fiyatlar %17 oranında arttırılacaktı. Bundan sonra bütün fiyatlar üç aylık süre için dondurulacaktı. Ancak Knesset, bu işlemin 30 Haziran 1986 tarihine kadar yayılmasına izin veren bir yasayı kabul etmiştir (Bank of Israel Annual Report, 1985, s.17).

b. Bütün ücretler, %14 oranında arttırıldıktan sonra dondurulacaktı. Bunun gerisindeki düşünce, hükümetin acil dönem için reel ücret düzeyini ayarlaması idi. Yani işçi ve işveren arasındaki daha önceki anlaşma acil dönem için geçersiz oluyordu (Sharon, 1988, s.9). İstikrar programının ilanından 15 gün sonra hükümet, işçi ve işveren arasında yeni bir anlaşmaya varıldı. Anlaşma Temmuz-Eylül 1985 döneminde Hayat Standardı anlaşmasının geçici olarak durdurulmasını öngörüyordu (Arstein ve Sussman, 1990, s.6). Temmuz ayındaki %14 artışa ek olarak, Eylül ayında %12'lik ek bir artış daha yapılacaktı. 1 Ocak, 1 Şubat ve 1 Mart için planlanan ücret artışları, %4, %4 ve %3.5 idi. Ayrıca Hayat Standardı ayarlamaları (bir önceki tüketici fiyat endeksindeki artışın %80'i kadar artış öngören), 1 Aralık'ta (Kasım ayı ücreti) Ekim ayındaki fiyat artışına göre yenilenecekti (İstikrar programı öncesinde %12 olan enflasyon eşiği %4 olacaktı.). (Bruno, 1986, s.393).

1.5. Para ve Sermaye Piyasası ile İlgili Önlemler

a. Dövizle endeksli kısa vadeli mevduat (PATAM hesapları) yürürlükten kaldırıldı. Bu durumdaki mevduat hesapları, bir yıl içinde shekel'e dönüştürülecekti (Sharon, 1988, s.9).

b. Program, banka kredilerindeki artış oranına bir üst sınır getirilmesini içermektedir.İsrail Merkez Bankası, zorunlu karşılık ve reeskont oranlarını yükselterek reel kredileri kısıtladı.

c. İstikrar programında para politikasının rolü, yurtiçi faiz oranları yoluyla banka kredilerindeki artışı durdurmaya yöneliktir.Banka kredilerinin ilk ay için %10 azaltılması, daha sonrası için dondurulması planlanmaktaydı (Cukierman, 1988, s.53-54).

d. Uzun vadeli tasarruf korunacak, endekslenmiş finansal varlıkların likiditesi azaltılacaktı.

2.İSTİKRAR PROGRAMININ SÜRESİ

Programın tamamen uygulanması için bir yıllık süre öngörülmüştür.Programın ilk üç ayı “Acil Ekonomik Dönem” (Economic Emergency Period) olarak beyan edilmiştir. (Bruno ve Piterman, 1988, s.6).

3.İSTİKRAR PROGRAMININ NİTELİĞİ

1985 İsrail istikrar programı, mali ve parasal kısıtlamalar içeren klasik istikrar önlemlerinden farklı öğeleri de (ücret ve fiyatların dondurulması gibi) içermektedir.Program, tamamen heterodoks bir nitelik taşımaktadır.İsrail istikrar programında ekonominin “şok” tedavi yöntemi ile istikrara kavuşturulması planlanmıştır.

4.PROGRAM SONRASI DÖNEM

İsrail’de program sonrası dönem, dört bölümde incelenebilir (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.106).

4.1. Birinci Aşama

Tablo 15. 1980-1984 ve 1985 Dönemi İçin Temel Göstergeler (Aylık % Değişim).

	1980-1984	1984	1985	
	Ortalaması		Ocak-Temmuz	Ağustos-Aralık
Fiyatlar, Döviz Kuru ve Ücretler				
Tüketici Fiyatları	8.7	15.2	14.0	2.6
Toptan Eşya Fiyatları (İmalat).	8.9	13.3	12.4	2.0
Resmi Döviz Kuru	8.8	15.9	13.6	0.0
Karaborsa Döviz Kuru	-	16.1	13.3	0.0
Nominal Ücretler	9.0	16.5	11.0	2.1
Faiz Oranı (Dönem sonu).	-	16.1	20.3	5.4
Para ve Krediler				
Ödeme Aracı Olarak (M1).	8.0	13.4	10.6	11.9
Para Benzerleri (M3).	10.7	15.9	13.0	3.0
Toplam Banka kredileri	9.1	16.8	13.9	3.9
Bütçe açığı (% GSYİH).	10.2	15.0	12.0	4.0
İşsizlik oranı (%).	4.9	5.9	6.0	7.5
Ödemeler dengesi, temel denge (\$m).	- 210	- 480	+ 340	

Kaynak: Bruno M., "Sharp Disinflation Strategy: Israel 1985", Economic Policy, April 1986, s.395.

Not: Para benzerleri, PATAM ve likit varlıkları içermektedir.

İstikrar programının uygulanmasından 1986 yılının başlarına kadar olan bu aşamada enflasyonda çarpıcı bir düşüş gözlenmiştir. İstikrar programı öncesinde enflasyon ortalama olarak aylık %15 idi. Program sonrasında bu oran, %3'ün altına düşmüştür (Bruno, 1986, s.395).

İstikrar programının başlangıçtaki başarısında, kamuoyunun programa yaklaşımı oldukça etkili oldu. İsrail'in yüksek tirajlı gazetelerinden olan "Yedi'ot Aharonot" gazetesinin 9 Ağustos 1985 tarihli sayısında, kamuoyunun programa yaklaşımı açıklanmıştı. Yapılan bir araştırmaya göre, Temmuz ayı başında programı destekleyenlerin oranı %45 iken, Ağustos ayı başlarında %64 olmuştur. Muhaliflerin oranı ise, %51'den %31'e düşmüştür (Bruno, 1986, s.394).

Temmuz ayının ilk haftaları kargaşa içinde geçti.Hükümet ile Histadrut arasındaki tartışmalar, grevler ve istikrar programı uygulamasındaki en önemli sorunlardan biri olan programa duyulan güvensizlik, başlangıçta program hakkında kuşku yarattı.Ancak fiyat artışının beklenenin altında çıkması olumlu bir hava yarattı.Haziran 1985 için beklenen enflasyon oranı %17.6 iken, %10.9 olarak gerçekleşti (Cukierman, 1988, s.58).

Fiyat göstergeleri, fiyat düzeyinin Ağustos başlarında istikrar kazandığını göstermekteydi.Maliye, Sanayi, Ekonomi ve Planlama Bakanlığı temsilcileri ile Merkez Bankası temsilcilerinden oluşan Fiyat Komitesi, haftalık olarak ekonomik göstergeleri kontrol etmekteydi.Bu denetim, 1987 sonuna kadar sürdü.Bu komitenin başkanı Emanuel Sharon idi.Bu komitenin toplantıları, tamamen gizli bir nitelik taşımaktaydı.Bu komite, istikrar programının hazırlanması, açıklanması ve istikrar sürecinin gelişmesinde önemli rol oynadı (Sharon, 1988, s.10).

1.5 milyar dolar değerindeki acil ABD yardımının ilk dilimi (750 milyon dolar), ödemeler dengesinde iyileşme sağlamasına yardımcı oldu.Programın kamunun güvenini kazanması, daha önce ülkeyi terk etmiş sermayenin geri dönmesini sağladı.Sermaye akışında, sıkı para politikasının bir bileşeni olan yüksek yurtiçi reel faiz oranları da etkili olmuştur.ABD yardımı, gerek yurtiçinde, gerekse yurtdışında kredibilitenin sağlanması açısından oldukça yararlı olmuştur (Sharon, 1990, s.6).

Kamu sektörü açığında önemli ölçüde azalma oldu.1985 yılı öncesinde GSYİH'nın %10-15 oranlarında değişen açık, program sonrasında GSYİH'nın %2-4 seviyelerinde değişti.Açıktaki bu azalma büyük ölçüde hükümet harcamalarındaki azalmaya ve vergi gelirlerindeki artışa bağlı idi.1984 yılında GSYİH'nın %38.6'sı 1985 yılının ilk çeyreğinde GSYİH'nın %40'ından fazla olan hükümet harcamaları, programın uygulanmasının ardından GSYİH'nın %34'ü, 1986 yılının ilk çeyreğinde de %31'i oldu.Olivera-Tanzi etkisi, vergi gelirleri artışında kendisini gösterdi (Beckerman, 1991, s.82).

Yüksek enflasyon ve devalüasyon oranının ardından istikrarlı bir döviz kuru ve nisbi bir fiyat istikrarının sağlanması, dolara endeksli bir ekonomide önemli parasal değişikliklere yol açacaktır.

Program öncesinde, dolar varlıklarının shekel cinsinden efektif aylık faiz oranı %17 dolaylarındaydı. Program sonrasında bu oran, %3 oldu. Programın hemen öncesinde, shekel cinsinden kredilerde aylık faiz oranı %20, vadeli hesaplardaki aylık faiz oranı ise %11-12 idi. Merkez Bankası, kredi faizlerini çok hızlı bir şekilde indirmede çekingen davrandı. Ağustos oranı %16, Eylül oranı %12 oldu. 1985 yılının son aylarında bu oran, sırasıyla %9, %7 ve %5'e indi (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.113).

Enflasyon oranındaki ve enflasyon beklentilerindeki keskin düşüş koşullarında uygulanan reel faiz oranları son derece yüksekti. Ortalama yıllık faiz oranları, enflasyon beklentileri ya da gerçek enflasyon oranlarından hangisinin temel alındığına göre, %60 ile %170 arasında değişmekteydi. M3 'teki payı 1984 sonunda %80'i bulmuş olan döviz mevduat hesaplarında (PATAM hesapları) ani bir düşüş yaşanırken, para miktarı ve kısa vadeli shekel hesapları hızla arttı. Rezerv para oranlarındaki fark yüzünden (döviz hesaplarındaki oran %100 idi), Merkez Bankası kredi artışını önlemek için, shekel hesaplarındaki oranı arttırmak zorunda kaldı. Toplam likit varlıklar, Temmuz'da reel olarak %11 azaldı, Ağustos ayı boyunca sabit kaldı, Eylül'de tekrar düştü. Toplam banka kredileri ise, Temmuz ayında reel olarak %9 azaldı, sonra hafif bir artış gösterdi. Sübvansiyonlu kredilerin %50 olan payı ise, Ağustos'tan itibaren düşmeye başladı (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.114).

İşsizlik oranında ise geçici olarak bir artış gözlendi. 1985 Ocak-Haziran döneminde %6.2 olan işsizlik oranı, Temmuz-Aralık döneminde %7.2 oldu (Bank of Israel Annual Report, 1985, s.2).

İstikrar programının üretim ve istihdam yönünden maliyetleri ilk aşamada hafif olmuştur.

4.2.İkinci Aşama

1986 yılı başlarından 1987 yılı ortalarına kadar ekonomik faaliyetlerde çarpıcı bir gelişme ve canlanma görülmüştür.Bu canlanmanın gerisindeki neden özel tüketimdeki artıştır.

Programın ilk üç ayında, toplam talebin tüm bileşenlerinde (özel tüketim, hükümet harcamaları ve yatırım) GSMH'ya oranla azalma görülmüştür.(Bakınız Ek Tablo 7.)Ancak istikrar programının özel tüketim üzerindeki etkisi geçicidir.Çünkü sürekli gelirden bir azalış olmamıştır (Cukierman, 1988, s.60).

İstikrar programının uygulanmasında alınan önlemler, talepte daralma ve arzda artış sağlayacaktır.Bu sonuç, istikrar programının başarısı açısından oldukça önemlidir.Çünkü bu politika, hızlı bir enflasyonsuz süreci destekleyip, fiyat dondurmalarını mümkün kılmaktadır.Bununla birlikte, yurtiçi fiyatlar üzerindeki aşağıya doğru baskı uzun sürmez.1985 yılının sonunda (programın ikinci çeyreğinde) görüldüğü gibi, arz ve talep eski düzeylerine geri dönmüş, 1986 yılında sıçrama göstermişlerdir.Bunun nedeni; reel ücretlerde sözleşmede öngörülen miktarın ötesinde artış, reel faiz oranlarında düşüş ve paranın reel olarak değer kazanmasıdır.1986 yılında görülen brüt ücretlerdeki aşırı artış, karlılığı azaltmış ve GSYİH'nın büyümesini engellemiştir.Ücret artışları, başlıca iki faktöre bağlıdır.Birincisi, ekonominin genel durumunda (özellikle ödemeler dengesinde) gözlenen bir iyileşme, uygulanmakta olan sıkı politikaların uzun sürmeyeceğine işaret etmektedir.Bu da, ücret talebini güçlendirmiştir.İkincisi, firmalar ve işçiler, fiyat istikrarının sürekliliğini beklememektedirler.Devalüasyon ve enflasyonun tekrar hızlanacağı düşüncesiyle, yapacakları sözleşmede nominal ücretleri yüksek tutmak istemişlerdir (Bruno ve Piterman, 1988, s.12-15).

1986 yılının ikinci yarısında reel ücretler artarken, işsizlik oranında düşüş gözlenmiştir.1986 yılının ilk çeyreğinde %7.2, ikinci çeyreğinde %7.9 olan işsizlik oranı, üçüncü çeyrekte %6.8 ve son çeyrekte %6.5 olmuştur (Bank of Israel Annual Report, 1986, s.49).

1986 yılında görülen reel ücretlerdeki artış, özel tüketimi arttırarak toplam talebin artmasına yol açmıştır.

Ticarete konu olan malları üreten sektörlerde (örneğin; imalat sanayi), ücret artışları 1986'da planlandığı şekilde olmuştur. Buna karşılık hizmet sektörü gibi ticarete konu olan mallarda düşük orana sahip sektörlerde, ücret artışları aşırı olmuştur. Ancak inşaat ve tarım sektörleri durgunluk içindedir. Bu iki sektörün toplam istihdam içindeki payı %10'dan az olduğu için, ücret belirlenmesinde aktif rol oynayamamışlardır (Bruno ve Piterman, 1988, s.16).

1985 öncesinde ekonomideki büyük kredilerin %85'i hükümet tarafından yönlendirilmekteydi. Ancak istikrar programı sonrasında devletin yönlendirdiği kredilerin oranında azalma oldu. Para politikasındaki değişiklikler, sübvansiyonlu kredilerden ve teşviklerden yararlanan kesimi, özellikle tarım kesimini sıkıntıya soktu (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.138).

Tarım alanındaki kriz, İsrail'de çok önemli iki organizasyonu (kibbutz ve moshav) önemli ölçüde etkiledi. Kibbutz, kolektif hareketi; moshav ise kooperatif hareketini temsil etmektedir. Küçük toprak sahiplerinin oluşturduğu moshav sisteminde her çiftçi kendi toprağını işlemekte ve kendi üretiminden sorumlu olmakta; fakat sosyal güvenliği ve ürünün pazarlanması kolektif yapı içerisinde sağlanmaktadır. Kaynakların, işgücünün, kar ve zararın ortak mülkiyetine ve paylaşımına dayalı kibbutz sistemi kolektif bir şirket şeklinde olup, her üyenin en iyi olduğu konuda çalışması beklenmektedir. Bu yapı altında faaliyet gösterenlere hizmetleri karşılığı herhangi bir ücret ödenmemekte, fakat kişi ihtiyaç duyduğu tüm mal ve hizmetleri herhangi bir ücret ödemediği sağlanabilmektedir. Sonuç olarak; kibbutzlar, gönüllü katılımın, çok taraflı sorumluluğun ve eşit hakların bulunduğu bir sistemdir. Kibbutz teşebbüsleri, tarımsal faaliyetlerle ilişkili olarak plastik ve kauçuk sanayini de bünyesinde barındırmaktadır (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1997, s.49).

Kibbutz ve moshav hareketinde gözlenen finansal krizlerin sebebi, yüksek enflasyon döneminde yapılan uygun olmayan finansal yatırımlar, tüketime hizmet eden

reel varlıklardaki aşırı yatırımlar ve istikrar programının ilk aşamasında gözlenen yüksek reel faiz oranlarıdır (Bruno ve Piterman, 1988, s.35).1970'li yıllardaki büyük yatırımlar, birikmiş karlardan çok, uzun vadeli ucuz kredilerle (negatif faiz oranları) finanse ediliyordu.Bu krediler de daha çok özel tüketim gibi alternatif alanlarda israf edilmişti.Daha 1980'lerin başında hükümet, endekslenmemiş borç vermeyi durdurmuştu.1985 istikrar programı ile birlikte de uzun vadeli kamu kredileri verilmesine son verilmişti.Tarım alanında net reel sermaye stokunun artışı durmuşken, mevcut borç, yüksek reel faizli kısa vadeli borçlar şeklinde artarak döndürölmek zorunda kalmıştı (Bruno ve Meridor, 1991, 1991, s.259).

Tarım alanında ilk büyük finansal kriz, moshav hareketinde ortaya çıktı.Bunu iki büyük kibbutz krizi izledi.Moshav hareketinin borçları 1 milyar doları bulmuştu.Bunun %40'ı bankalar ve diğer mali kurumlar tarafından silinecek, geri kalanı ise hükümet tarafından yeniden programlanacaktı.Kibbutz borç erteleme programı ise, 1 milyar dolarlık borcun silinmesini öngörüyordu.Üçte ikisini bankalar, üçte birini hükümet üstlenecekti.Ek olarak, 1.5 milyar dolarlık borç hükümet bonolarıyla karşılanacaktı.Kalan 1.5 milyar doları hükümet üstlenecekti (Bruno ve Meridor, 1991, s.259-260).

Borçluluk boyutları bakımından en büyük sorunu kibbutzlar oluşturuyordu.Ama yeniden yapılanma ve borç erteleme örnekleri imalat sektöründe de göröldü.Bunların en öne çıkanı, Histadrut'un sahip olduğu sanayi holdingi Koor oldu.Koor, farklı işletmelerin kar ve zararlarının kollektifleştirilmesine dayalı idi ve geçmişteki yatırım politikaları, genellikle saf karlılık ölçütlerinden çok ekonominin belli alanlarında bir "varlık" oluşturma arzusu tarafından dikte edilmişti.İstikrar programından sonra, gerek iç, gerekse yabancı bankalar,ciddi bir yeniden yapılanma çabasına girişilmeden kredi vermeyi sürdürmeyeceklerini açıkladıklarında, kriz kapıya dayandı.Hükümet, burada da iyileştirme programına katıldı, ama bu kez oldukça ılımlıydı.Program sonrasında, Koor, işletme sayısı bakımından oldukça küçöldü.Bir kısmı satıldı, bir kısmı ise tasfiye edildi. Ama çok daha üretken bir hale geldi.1985'te 34.000 olan çalışan sayısı 10.000 kişi azaldı.Ancak 1986-89 arasında üretkenlikte %20 artış sağlandı (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.139-140).

1986 yılı başında kontroller aşamalı olarak kaldırılmaya başlandı.1987 yılı Ocak ayına kadar mal ve hizmetlerin %46'sının fiyatları hala kontrol altındaydı.Hükümet, 1987 yılı sonuna kadar bu oranı %25'e indirmek istiyordu.Fiyat kontrol sistemi esnek bir şekilde uygulandığı için karaborsa ve kıtlık gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşılmamıştır.Enflasyonist ataletin kırılması için uygulanan bu mekanizma amacına ulaşmıştır (Bank of Israel Annual Report, 1986, s.49).

İstikrar programının kabul edildikten sonra para ve sermaye piyasalarında göze çarpan olay, endekslenmiş varlıkların zararına shekel cinsinden reel dengelerdeki hızlı artıştır.Özellikle 1986 yılının ortalarından başlayarak halka yönelik banka kredileri hızlı bir şekilde artmış, ortalama faiz oranları da 1985'teki seviyelerine geri dönmüştü (Bruno ve Piterman, 1988, s.24).

Tablo 16. Parasal Büyüklüklerin Reel Değeri ve Banka Kredileri (1985-87, milyar NIS).^a

Tarih	M1	M2	M4	Toplam Banka Kredileri
İstikrar programı öncesinde (Haziran 1985).	510	1,682	8,307	5,962
Endeksler	100	100	100	100
İstikrar programı sonrasında				
Aralık 1985	133	181	96	93
Haziran 1986	195	192	99	101
Aralık 1986	245	260	103	112
Haziran 1987	247	312	121	130

Kaynak: Bruno ve Piterman, "Israel's Stabilization: A Two Year Review", 1988, s.25.

a. M1 = dolaşımdaki para + vadesiz mevduat

M2 = M1 + Yerel para cinsinden vadeli mevduat + mevduat sertifikaları

M4 = M2 + PATAM + aktarılabılır endeksli bonolar

Tablo 16'dan da görüldüğü gibi 1986 yılı sonuna kadar M1 ve M2 reel olarak 2.5 kat artarken, M4'teki artış sadece %3 olmuştur.Bu portföy değişikliği, enflasyonist beklentilerdeki düşüşü yansıtmaktadır.Ayarlanma süreci oldukça yavaş olmuş, zaman

geçtikçe bireyler, daha fazla uzun vadeli shekel cinsinden varlıklar tutma eğiliminde olmuşlardır (Bruno ve Piterman, 1988, s.25).

Kısıtlayıcı para politikası, toplam banka kredileri üzerindeki faiz oranlarında kendisini göstermektedir. Ancak yüksek reel faiz, istikrar önlemleri sonrasında ortak özelliğidir. 1985 yılının ikinci yarısından itibaren 1986 yılı Mart ayına kadar nominal ve reel faiz oranları aşamalı olarak düşmüştür. Yani 1985 yılının ikinci yarısı merkez bankası parasal kısıtlamaları gevşetmeye başlamıştır (Bank of Israel Annual Report, 1986, s.5). Faiz oranlarındaki bu düşüş, politik nedenlerden ve çeşitli sektörlerden gelen baskılardan kaynaklanmıştır. Öte yandan Merkez Bankası, yüksek faiz oranlarının ekonomiye zarar verdiğini düşünmekteydi (Parasız, 1995, s.107).

Fiyat istikrarını sağlamada başarılı olan bir programın para miktarını sabit tutması mümkün değildir. Çünkü enflasyonun düşmesi, para talebinin yükselmesine yol açar. Bu nedenle, İsrail'deki parasal otoriteler de, bu artışa uyum göstermiş ve genişletici bir politika uygulamaya başlamışlardır.

Tablo 17. Banka Kredilerin Yıllık Reel Maliyeti (1984-1986).

Kredi Türleri	1984	1985	1986	1985 İkinci Yarı	1986	
					İlk Yarı	İkinci Yarı
Açık kredi, karşılıksız çek	67.0	100.4	31.1	168.3	37.2	25.2
Endeksli yerel para cinsinden krediler	21.2	16.8	11.6	88.3	11.6	11.7
Yönlendirilmiş döviz kredileri	47.3	13.7	9.4	18.8	14.9	4.2
Diğer döviz kredileri	27.6	- 6.5	- 11.6	- 5.2	- 8.8	- 14.2

Kaynak: Bruno ve Piterman, "Israel's Stabilization: A Two Year Review", 1988, s.27.

Not : Bütün rakamlar yıllık faiz oranlarını vermektedir.

Programda Merkez Bankasının rolü; banka kredilerinin, 1985 yılı Temmuz ayındaki fiyat şokuna %10'dan daha az bir oranda uyum sağlamasına izin vermek ve sonraki dönemde olabilecek nominal artışları önlemektir. Merkez Bankası, kredi genişlemesini önleyebilmek amacıyla shekel mevduatlarının karşılık oranlarını yükseltmiş ve reeskont faiz oranlarını oldukça yüksek tutmuştur. Tablo 17'de de

görüldüğü gibi açık kredi (overdraft facilities) reel faiz oranları, Ağustos 1985'te yıllık olarak %320'ye yükselmiştir.İstikrar programının uygulanmasının ardından gelen altı ay için yıllık ortalama %168 dolaylarındadır (Bruno ve Piterman, 1988, s.26).

İstikrar girişimlerinin ilk aşamasında para politikasının amacı, fiyat istikrarının sağlanmasına ve ödemeler dengesinin iyileşmesine yardımcı olmaktır.Kontrollerin kaldırılmaya başlandığı aşamada ise, enflasyonun tekrar hızlanmasını önlemek amacıyla toplam talebi baskı altına almak amacıyla sıkı bir para politikası izlenmeye çalışılır.İkinci aşamanın başarısı, ilk aşamaya bağlıdır (Barkai, 1995, s.177).

İstikrar programlarında “nominal” çapa stratejisi çerçevesinde, para politikasının ara hedefi, nominal ticari banka kredilerinin sınırlanmasıdır.Yani miktar yönünden bir kısıtlama getirilmektedir.Ancak nominal kredi hedefi etkin bir politika aracı değildir (Barkai, 1995, s.178-179).Döviz kurunun nominal çapa olarak kullanılması daha kolaydır.Çünkü döviz kurunun nominal çapa olarak kullanımı, para talebine bağlı değildir (Cukierman, 1988, s.83).İsrail'de de para politikası hedefi olarak kredi hacminin seçilmesinin uygun olmadığı, programdan iki yıl sonra anlaşılmıştır.Sabit döviz kuru rejimi çerçevesinde, parasal genişlemenin toplam yurtiçi kaynakları da (Merkez Bankasının hükümete, ticari bankaların halka açtığı krediler) dikkate alınmalıdır.Öte yandan para talebi artışına kısmen para bazındaki artış, kısmen de kredi genişlemesi eşlik etmiştir (Bruno ve Piterman, 1988, s.27-28).İsrail'de PATAM hesaplarının yürürlükten kaldırılması para talebini güçlendirmiştir (Cukierman, 1988, s.60).

1986 yılında çıkarılan bir yasayla, Merkez Bankasının otomatik olarak bütçeyi finanse etmesine son verildi.Yasa (İsrail'de “para basmama yasası” olarak adlandırılmaktadır), aynı mali yıl içinde geri ödenecek küçük (harcamaların %2.5'ini aşmayan) kredilerin dışında, bütçeye Merkez Bankası'ndan doğrudan borç alınmasını yasaklamaktadır (Dicleli s.124).

İstikrar programının başlangıcında yapılan %18'lik devalüasyonun ardından, shekel dolar karşısında sabitlendi.Program öncesindeki yüksek enflasyon döneminde ABD doları istikrarlı bir ölçüt olarak kabul edilmekteydi.Bu nedenle, shekelin dolara göre belirlenmesi, istikrar programının başarılı olacağı izlenimini güçlendirmektedir.

Temmuz 1985'ten Ağustos 1986'ya kadar, Avrupa para birimleri dolar karşısında değer kazanmıştır. Bu durumda shekel, Avrupa para birimleri karşısında değer kaybetmiştir. Dolayısıyla Avrupa ülkelerinden yapılan ithalat pahalı hale gelmiştir (Rivlin, 1992, s.101). Ağustos 1986'da, shekel ABD doları yerine, beşli döviz sepetine (five currency basket) bağlanmıştır. Bu sepet; ABD doları, Alman markı, İngiliz sterlini, Fransız fransı ve Japon yeninden oluşmaktadır (Bank of Israel Annual Report, 1986, s.116). Bu değişikliğin sebebi, shekelin sepet karşısında zayıf olan dolara bağlanması sonucunda ortaya çıkan ithal edilmiş enflasyonun etkisini azaltmaktır (Rivlin, 1992, s.101).

İş sektöründeki ücret maliyetleri 1986 boyunca yüksek kaldı. Ücret vergilerindeki kısıntılar ve sosyal güvenlik katkı payları kısmen de olsa işçileri tatmin etti. 1987 yılı Ocak ayında %10 oranında bir devalüasyon yapıldı. Bu devalüasyon, ihracatçının karlılığının 1986'daki ortalama düzeyine geri dönmesine yardımcı oldu. Ocak devalüasyonuna, hükümet, Histadrut ve işveren örgütü arasında yapılan üçlü bir yeni anlaşma eşlik etti (Bruno ve Piterman, 1988, s.11).

Enflasyonun düşmesi, hükümetin reel gelirlerinde artışa yol açmıştır. İsrail deneyimi, Olivera-Tanzi etkisinin tersine işlemesi olgusunu onaylamaktadır. Enflasyondaki azalmanın hükümet harcamaları ve vergi gelirlerindeki etkisi, açığı küçültmüş ve istikrarın sağlanmasına yardımcı olmuştur.

1986 yılı başından 1987 yılı ortalarına kadar süren bu aşamada ekonomik faaliyetlerde artış, işsizlikte düşüş gözlenmiştir. İstikrar önlemleri sonrasında gözlenen bu gelişmeler istikrar önlemlerinin maliyetleri hakkında iyimser bir izlenim yaratmıştır. Ancak bu gelişme dönemini sancılı bir geçiş dönemi izleyecektir.

4.3. Üçüncü Aşama

1987 yılı ortalarından 1989 yılı ortalarına kadar devam eden bu aşamada ekonomik faaliyetlerde hızlı bir şekilde düşüş ve işsizlik oranında artış gözlenmiştir. Ekonomik faaliyetlerdeki düşüş ve işsizlik oranında artış, istikrar programlarının gecikmeli etkisi sorusunu gündeme getirmiştir.

Tablo 18. Temel Ekonomik Göstergeler, 1980-1989

	1980-84 ortalaması	1985	1986	1987	1988	1989
Büyüme oranı (%).						
İş sektörü GSYİH	2.8	5.3	5.8	7.2	1.8	1.5
Özel tüketim	5.5	0.5	14.2	8.4	3.0	-1.0
Gayrisafi yurtiçi yatırım	2.7	-10.6	10.4	2.9	-1.9	-2.7
İhracat	4.4	8.7	5.6	10.8	-2.1	4.6
Diğer göstergeler						
Tüketici fiyatları (% değişim).	189.2	304.6	48.1	19.9	16.3	21.0
İşsizlik (%).	5.1	6.7	7.1	6.1	6.4	8.9
Reel faiz oranı ^a	23.0	100.0	33.0	39.0	26.0	11.0
Birim işgücü maliyeti (1984 = 100). ^b	100.2	99.0	104.5	109.1	109.1	105.2
Cari işlemler fazlası (milyar \$).	-1.7	1.1	1.6	-0.9	-0.6	1.2
GSMH'nin yüzdesi olarak						
Toplam kamu sektörü açığı	10.9	-1.1	-3.5	-0.1	1.9	6.1
Vergi gelirleri	43.2	44.9	48.0	47.2	45.9	41.5
İç borç	128.8	129.5	116.8	109.6	103.7	111.7
Dış borç	65.2	80.0	63.3	53.2	45.1	38.4

Kaynak : Bruno ve Meridor, "The Costly Transition From Stabilization To Sustainable Growth: Israel's Case", 1991, s.242.

a. Ortalama kısa dönem oranı.

b. İş alanında

Ekonomik faaliyetlerde görülen canlanmanın nedeni, özel tüketimdeki artışı. Tüketimde geçici büyük bir artış olmasaydı, 1988 sonunda başlayan işsizlik oranındaki artış belki de daha önceki aşamalarda ortaya çıkacaktı (1989'da %8.9 işsizlik vardır.). (Bank of Israel Annual Report, 1994 s.210).

Yıllık ortalama olarak %11'in üzerinde seyreden 1986-87 dönemindeki özel tüketimdeki artışın ardından 1988 yılı için daha düşük bir büyüme bekleniyordu. 1987 yılının ikinci yarısında ekonomi, durgunluk içine girdi. 1988 ve 1989 yıllarında ekonomik faaliyetlerde reel olarak gerileme oldu. GSYİH'nın büyüme oranı yıllık olarak %1 seviyelerine düştü, enflasyon yıllık olarak %15-20 seviyelerinde sürmeye devam etti.

Ekonominin genelinde gözlenen bu durumda iki faktör rol oynadı. Birinci faktör, Aralık 1987'de İsrail yönetimindeki bölgelerde başlayan ayaklanmaydı. "İntifada" olarak adlandırılan bu dönem, uluslararası turizm ve bölgelerle yapılan mal ve hizmet ticareti üzerinde olumsuz sonuçlar doğurdu. İntifada, firmaların beklentilerini ve yatırım planlarını etkiledi. Yatırımlardaki düşüş, 1988 ve 1989 yılı için %0.2 ve %0.8'lik çıktı-talep kaybına sebep oldu (Bruno ve Meridor, 1991, s.248). Diğer faktör ise, seçim yılının getirdiği belirsizliklerdi. Kasım 1988'de genel seçimler, dört ay sonra ise belediye seçimleri yapılacaktı. Bu durum, döviz kurunun ayarlanması kararının ertelenmesine yol açtı. Döviz kurundaki son ayarlama Ocak 1987'de yapılmıştı (Bruno ve Meridor, 1991, s.242).

Bir önceki dönemdeki ücret ve fiyat gelişmelerini ve başlayan durgunluğu dikkate alan Merkez Bankası, 1988'in ilk yarısında %6-7'lik bir döviz kuru ayarlamasına gidilmesi gerektiği görüşündeydi. Maliye Bakanı Nissim ise, Kasım 1988'deki genel seçimler öncesinde fiyat artışlarının hiç de popüler olmayacağı düşüncesiyle ayak sürüyordu. Bu nedenle döviz kurundaki ayarlama, Kasım seçimleri sonrasına ertelemek zorunda kalındı. Ancak o tarihte devalüasyon yapılacağı söylentilerinin yoğun bir spekülasyona yol açması üzerine, yeni Maliye Bakanı Shimon Peres'e danışılarak, aceleyle %5'lik bir düzeltici bir devalüasyon yapılması zorunlu oldu. Yıllık bilançoların kapatılmasının hemen öncesinde, Aralık ayının son haftasında atılan bu adım, bilançolarındaki döviz durumları devalüasyon oranında kayba uğrayan imalatçıların ve kısmen de bankacıların yoğun öfkesine neden oldu. Ancak reel döviz oranlarındaki toplam erime koşullarında, döviz kurunda ayarlama yapılması gerekliydi. Ocak 1989 başında %8'lik bir devalüasyon daha gündeme geldi (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.133).

Bu deneyim, İsrail'de döviz kuru rejiminin belli limitler içerisinde daha esnek bir hal almasına yol açtı. 1989 başındaki ek devalüasyonun ardından, otoriteler döviz kuru bandını kabul ettiler. Döviz kurunun merkezi döviz kuru paritesi etrafında +,- %3 oranında dalgalanmasına izin vereceklerdi. Mart 1990'da bandın genişliği %5'e çıktı. Bu değişikliklerin sebebi, Merkez Bankasının uluslararası sermaye hareketlerini idare edebilme yetkinliğini arttırmaktı (Bufman, Leiderman ve Sokoler, 1995, s.171).

İntifada sebebiyle turizm gelirlerindeki azalma ve döviz kurunun ayarlanması kararındaki gecikme, 1987'de %11 oranında artmış olan ihracat gelirlerinin, 1988'de reel olarak %2'ye düşmesine neden oldu.1989 yılında yatırımlardaki ve özel tüketimdeki düşmeyle birlikte toplam harcamalar da azaldı ve iş aleminin GSYİH artışı daha da yavaşladı.İş aleminin GSYİH'deki artış oranı, 1988'de %1.8'e, daha sonra da %1.5'e düştü (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.119).

1986 ve 1987 yıllarında sıkı maliye politikası uygulanmasına devam edildi.1987 yılı başından başlayarak karşılaşılan durgunluk vergi gelirlerinde azalışa yol açtı.1987 boyunca para politikası kısıtlayıcı özelliğini sürdürdü.Daha sonrası için parasal kısıtlamalar gevşetildi.

Mali kısıtlamalar çerçevesinde, 1987 yılı sonunda Lavi savaş uçağı projesine son verilmesi kararı alındı.Havacılık sanayi, ülkedeki en büyük işveren konumundaydı. Ancak iki önemli sorun vardı.Birisi, finansman sorunuydu.Projenin ilk aşamalarını finanse etmiş olan ABD, katılımını azaltmak üzereydi.Diğer sorun ise, potansiyel pazarlarla ilgiliydi.İsrail Hava Kuvvetleri, daha çok ABD'den savaş uçağı ithal etmeyi daha cazip buluyordu.1987 sonunda alınan acı kararın ardından havacılık sanayi son derece etkili bir yeniden yapılanma planı başlattı.1985 yılında 21.000 kişi istihdam eden bu sanayi, kararın ardından sonraki iki yıl içinde işgücünde %25 tasarrufa gidip (işçilerin bir bölümü başka ülkelerin havacılık sanayinde iş buldular.) ihracata yönelik bir sanayi haline geldi.İki yıl içinde geçmişteki çıktı düzeyleri yeniden yakalandı ve ihracat payı %60'dan %80'e çıktı.Bu etkileyici yeniden yapılanma çabası, ekonominin diğer bölümüne de yansdı.Artık yeni bir mali disiplin dönemi başlamıştı ve hükümet zor durumdaki işletmeleri kurtarma girişiminde bulunmayacaktı (Bruno, 1993, çev. Dicleli, s.125).

1987-1989 dönemi istikrar programının gecikmeli etkisi sorusunu gündeme getirmiştir.Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır.Kiguel ve Liviatan, durgunluğu istikrarın gecikmeli maliyeti olarak kabul ederken, Fischer aynı düşünceyi paylaşmamaktadır.Sharon, Gabbay ve Oren Sussman da, Kiguel ve Liviatan ile aynı düşüncededir.Fischer'e göre durgunluk, programın ilk aşamasında yapılan spesifik hatalara bağlıdır.İstikrar programı, nominal ücretlerdeki bir kerelik artıştan sonra

ücretlerin dondurulması önermekteydi.Fiyat seviyesinin yükselmesi sonucu reel ücretlerdeki azalma devalüasyon ile birleşmişti.Ücretlerin dondurulmasının ardından grevler ve protesto gösterileri başladı.Bu nedenle hükümet, Histadrut ile genel bir ücret paketine imza atmak zorunda kaldı.Paket, reel ücretlerin 1986 yılının ilk yarısında kümülatif olarak %12 artışını öngörüyordu.Bu, durgunluğa gidilmesinin birinci nedeniydi.Tüketici talebi artmakta ve ekonomi hızla büyümekteydi.Merkez Bankası enflasyonun tekrar hızlanmasını önlemek amacıyla faiz oranları engellerini kullandı.İşte bu da ikinci neden olmaktadır.Fischer, istikrar programının ilk aşamasından sonra ortaya çıkan başarısızlığı, yapısal reformların yavaş yapılmasına ya da hiç yapılmamasına bağlamaktadır (Fischer, 1995, s.13-14).

4.4.Dördüncü Aşama

Dördüncü ve son aşamada, 1989 yılı ortalarından günümüze kadar (elde edindiğim verilerin mümkün kıldığı ölçüde) İsrail ekonomisinin analizini yapmak istiyorum.

1989 yılı ortalarından başlayarak 1992 yılı sonlarına kadar ekonomik faaliyetlerde çarpıcı bir şekilde gelişme gözlemlendi.Bu gelişmenin gerisinde başlıca iki faktör bulunmaktaydı.Birincisi, 1985 istikrar programından kaynaklanmaktaydı.Diğeri ise, 1989 sonunda başlayan göç dalgası idi.

Tablo 19. Temel Ekonomik Göstergeler (1986-1994).

	1986-89 ^a	1990-92 ^a	1993	1994
Büyüme oranı (GSYİH, %).	3.6	6.3	3.4	6.5
Kişi başına büyüme oranı (GSYİH, %).	1.9	1.9	0.8	4.0
Enflasyon ^b	18.2	14.9	11.2	14.5
İşsizlik oranı (%).	7.0	10.4	10.0	7.8
Göç (%). ^c	0.3	3.2	1.5	1.5
Cari işlemler ödemeler dengesi (milyar \$).	0.6	0.1	- 1.4	- 2.8
Genel hükümet açığı (-). (% GSYİH).	- 1.0	- 3.8	- 2.8	- 1.0
Toplam verimlilik (% değişim). ^d	2.3	3.0	- 1.2	- 0.3

Kaynak : Bank of Israel Annual Report, 1994, s.2.

a. Yıllık ortalama.

- b. Tüketici fiyatlarındaki yüzde değişim.
- c. Nüfusa oranla.
- d. İş aleminde.

1980'li yılların sonu, 1990 yılının başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile İsrail, yoğun bir göç dalgası ile karşılaştı. Göçmenlerin etkisi ilk başlarda talep yönünde oldu. Bu göçmenlerin konut ve tüketim ihtiyaçları talep artışına yol açtı. Zaman geçtikçe arz yönünde de etkili olmaya başladılar.

1980'li yılların sonundan itibaren İsrail'de işgücü piyasası Sovyetler Birliği'nden gelen eğitim düzeyi yüksek ve mesleki deneyime sahip göçmenlerin yoğun talebi ile karşılaşmıştır. Ancak bu göçmenlerin uzmanlık alanlarının (örneğin; orman mühendisliği, madencilik, baraj inşaatı gibi alanlar) İsrail'de sınırlı olması sebebiyle işgücü piyasasında sorunlara yol açmıştır. Nitelikli işgücünün çoğunluğu, sınırlı çalışma alanları sebebiyle düşük ücret düzeyinde çalışmak zorunda kalmıştır. Göçmenlerin işgücü piyasasına katılımları zaman almıştır. 1987-1989 sancılı uyum dönemini geride bırakmış olan İsrail, 1989 yılından itibaren nisbeten yüksek bir işsizlik oranıyla karşılaşmıştır. 1986-1989 döneminde ortalama olarak %7.1 dolaylarında olan işsizlik oranı; 1989'da %8.9, 1990'da %9.6, 1991'de %10.6, 1992'de ise %11.2 olmuştur (Bank of Israel Annual Report, 1993, s.1 ve s.210). Ancak işgücü piyasasındaki durum, 1992 yılından itibaren başta inşaat sektörü olmak üzere yatırımlardaki artış ile birlikte teknolojik yatırımların artması ve yeni iş alanlarının açılması ile değişiklik göstermiştir.

Zaman geçtikçe göç oranında değişiklik olmuştur. 1990'da 200.000, 1991'de 181.000 kişi İsrail'e göç etmiştir. 1992-94 döneminde ise bu hız yavaşlamıştır. Ortalama olarak 70.000-80.000 kişiye düşmüştür (Bank of Israel Annual Report, 1994, s.109). Sebebi ise, göç eden kişilerin iş bulmakta, özellikle niteliklerine göre iş bulmakta zorlukla karşılaşmalarıdır. 1993 yılında göç oranının düşmesi ile işsizlik oranında azalma görülmüştür. İsrail'de işsizlik 1992 yılında diğer yıllara göre en üst seviyeye ulaşmıştır (Bakınız Ek Tablo 2.). 1993 yılından itibaren göçmenler ortama uyum sağlamışlardır. İşgücüne katılım oranları giderek artan bir şekilde olmuştur. 1993-1994 yılları arasında İsrail'de işsizlik daha düşük seviyelere inmiştir. Göçmenlerin işsizlik oranı da giderek azalan bir seyir içerisinde.

Tablo 20. İşgücü Piyasasında Göçmenler, Temel Göstergeler, 1991-1994

	1991	1992	1993	1994
Toplam (000).	317	422	500	577.5
Çalışma yaşında	216	300	363	424.0
İşgücünde	98	156	195	231.0
Katılım oranı (%).	44.5	51.9	53.8	55.3
Toplam istihdam edilen (000).	60	111	157	200
İřsiz (000).	38	45	38	31
İşsizlik oranı (%).	39.0	28.8	19.3	13.5
Göçmenlerin oranı (%).				
Nüfus içinde	6.4	8.2	9.5	10.7
Çalışma yaşı içinde	6.3	8.4	9.9	11.5
İşgücünde	5.5	8.4	10.10	11.9
İstihdam edilen içinde	3.8	6.7	8.9	11.4
İřsiz içinde	19.8	21.5	19.4	15.7

Kaynak : İsrail Merkez Bankası verilerinden tarafımızca türetilmiştir.

1990-93 döneminde işsizlik oranında artış, göçe bağlıdır. 1994 ve 1995 yıllarında ise işsizlik oranında düşüş görülmektedir. İşsizlik oranı, 1994'te %7.8, 1995'te %6.3'tür (Bank of Israel Annual Report, 1995, s.2). İşsizlik oranındaki değişiklikler, uzun dönemli perspektifte ele alınmalıdır. 1985 istikrar programı öncesinde hükümet, işgücünü absorbe ederek işsizliğin artışına izin vermemiş, sonuçta kamu sektörü istihdamında artış olmuştur. Bu da, işgücü piyasasında katılığa sebep olmuştur. Ancak istikrar programı ile birlikte politika değişmiş ve kamu sektörü istihdam oranındaki artış kısıtlanmıştır. Daha önce de değinildiği gibi, Koor'un yeniden yapılanması ve Lavi projesine son verilmesi, bu bağlamda en belirgin örneklerdir.

1993 yılında istihdamda meydana gelen gelişmelere rağmen, reel ücretler iş aleminde artmamıştır. 1989-1992 döneminde kamu sektörü reel ücretlerindeki artış istikrarlı bir şekilde olmuştur. 1993'te %1 oranında artış olmuştur (Bank of Israel Annual Report, 1993, s.8). Ancak 1994 yılının ilk yarısından itibaren kamu sektörü ücretlerinde işçi ile işveren arasında yapılan yeni anlaşmalar sonucunda artış gözlenmiştir. Ancak kamu kesiminde gerçekleştirilen ücret artışlarının özel kesimde

yapılmaması nedeniyle iki kesim arasındaki ücret farkı giderek artmıştır.İki kesim arasındaki ücret farklılığının diğer nedeni ise, göçmenlerin etkisiyle işgücüne katılım oranının yüksek olması ve çoğunluğunun başlangıçta düşük ücret düzeyinde işgücü piyasasına katılımıdır (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1997, s.36-37).

Enflasyon 1992 yılında ilk kez, 1960'lı yılların sonu, 1970'li yılların başından itibaren tek rakamlı seviyeye (%9.4) inmiştir (İsrail Enformasyon Merkezi, 1994, s.201).1992 yılı için hedeflenen enflasyon oranı, %14-15 dolaylarındaydı.Ancak gerçekleşen enflasyon oranı beklenen enflasyon oranının altındadır.1992 yılı için enflasyonun düşük çıkması birçok faktöre bağlıdır (Bufman, Leiderman ve Sokoler, 1995, s.174-75).

a. Yoğun göçe bağlı olarak işgücü arzının artması, iş aleminde etkinliği arttırmıştır.Bu da, üretimde artışa ve birim işgücü maliyetinde azalmaya yol açmıştır. (Bufman, Leiderman ve Sokoler, 1995, s.175).Yoğun işgücü arzı, reel ücretlerde düşüşe yol açmış, bunun sonucunda da birim işgücü maliyeti azalmıştır.

b. Göçmen dalgası öncelikle konut ihtiyacını arttırmış, belli bir altyapı yatırımını gerektirmiştir.Ancak göçün absorpsiyonu sonucunda, talepteki daralma (özellikle inşaat sektöründe) enflasyonda düşüşü sağlamıştır (Bank of Israel Annual Report, 1993, s.9).

c. 1991 yılı sonunda Merkez Bankası yıllık enflasyon oranı hedeflerini ve döviz kuru bandını duyurmaya başlamıştır.Bu da, beklentileri olumlu yönde etkilemiştir. (Bank of Israel Annual Report, 1993, s.9).

d. Uygulanan sıkı para ve maliye politikalarıdır.

Ancak 1993 yılında enflasyon tekrar yükselmeye başlamış, bu yükseliş 1994 yılında da devam etmiştir.Bariş sürecinin gündeme gelmesiyle para ve sermaye piyasasındaki genişleme, bu piyasalarda fiyatların artmasına yol açmıştır.

1990 yılının başlarıyla birlikte başlayan ve 1993 yılına kadar süren ekonomik büyümenin gerisindeki faktörler, göç sonucunda ortaya çıkan talep artışı, kısa vadede

Merkez Bankası'nın genişletici para politikası idi.Faiz oranlarındaki düşme, talep artışında etkili olmuştu.1993 yılında GSYİH'daki artışın yavaşladığı, ekonomik faaliyetlerde daralma olduğu görülmektedir.1993 yılında büyüme oranında başlayan düşüş, talep kompozisyonundaki değişikliğe bağlıdır.İnşaat sektörünün toplam talepteki payı azalmıştır.

Ayrıca 1993 öncesinde yoğun göçe bağlı olarak altyapı yatırımlarının artması, özel sektör yatırımlarını teşvik etmiş ve ekonomik büyüme açısından olumlu etkide bulunmuştur.

1993 sonunda enflasyonun hızlanması, işsizlikte düşüş, ekonomik faaliyetlerde genişleme, bu dönemin belirleyici özelliğidir.Merkez Bankası enflasyonun hızlanmasını durdurabilmek amacıyla parasal kısıtlamayı kullandı.Yüksek işsizlik ortamında ekonomik büyümeyi ve yatırımları teşvik etmek amacıyla faiz oranları düşük tutulmuştur. (Bank of Israel Annual Report, 1994, s.15).1993 yılı sonunda uygulanan genişletici para politikası, enflasyonun hızlanacağı düşüncesiyle yerini 1994 sonunda sıkı para politikasına bıraktı.Sıkı para politikası, enflasyonist beklentileri azaltmıştır.Ancak döviz ve ulusal para cinsinden olan gelirler arasında fark oluşmuş ve sermaye girişi olmuştur.1994 yılında enflasyon hala yüksek bir seviyededir.1994 yılında fiyat artışlarının sebebi, yurtiçi talebin arza göre hızlı bir şekilde artmasıdır.

Barış sürecine bağlı olarak ortaya çıkan iyimserlik ve hükümetin ücret politikası, özel tüketimde olağanüstü bir artışa yol açmıştır.Özel tüketimdeki bu artış, cari işlemlerde bozulmanın temel sebebidir.Ancak 1994 yılında hükümet, ABD tarafından garanti edilen borçları kullanmayı sürdürdüğü için finansman sorunu yoktur. (Bank of Israel Annual Report, 1994, s.13).

1991 yılı Ekim ayında ABD'nin öncülüğünde İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'den temsilcilerinin katılımı ile Madrid Barış Konferansı gerçekleştirilmiştir.Bu konferansın ardından ikili barış görüşmelerine Washington'da devam edilmiş; Arap ülkeleri, Doğu ülkeleri ve Asya ülkeleri ile çeşitli çok taraflı görüşmeler gerçekleştirilmiştir.Görüşmelerin ardından Ekim 1994 tarihinde İsrail ile Ürdün arasında barış anlaşması imzalanmıştır (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1997, s.11).Bu

anlaşmanın ardından İsrail'in uluslararası piyasalardaki olumlu imajı ve uluslararası piyasalarla bütünleşmesi, talep artışına ve ithalat fazlasına yol açmıştır.

1989-1993 döneminde mali disiplin sürdürüldü. Bu dönemdeki koşullar, yoğun göçe bağlı olarak hükümet harcamalarını gerektirse de, 1992 yılında "Bütçe Açığı İndirme Yasası" (Budget Deficit Reduction Law) çıkarıldı. Buna göre bütçe açığı belli bir yasal sınırı aşmayacaktı. Dolayısıyla GSYİH içinde hükümet harcamalarının payında azalma gözlenmiştir. 1994-1995 döneminde ise, sıkı mali disiplin gevşetildi. 1994 dönemindeki genişletici maliye politikası hükümet harcamalarına da yansımıştır. 1995 yılında hükümet harcamalarının genişleyici eğilimi sadece ücret artışlarına yansımamaktadır. Transfer harcamaları, hükümetin sağlıktaki katılımı da artmış ve daha ağır bir savunma yükü ile karşılaşılmıştır. Yoğun göçün başlangıcından sonra ilk kez, 1994 yılında bütçe açığı yasal sınırı aştığı için ek bütçe gündeme gelmiştir.

1989 sonlarından itibaren ekonomik faaliyetlerde çarpıcı bir gelişme gözlemlendi. 1993'te karşılaşılan düşüş, 1994 ve 1995'te tekrar yükseliş şeklinde kendini gösterdi. İşsizlik oranı 1992 haricinde görece olarak aynı düzeylerde kalmıştır. Ancak 1995'te 6.3 seviyelerine düşmüştür. Bu rakam, İsrail şartlarında oldukça düşük, hatta tam istihdam düzeyi olarak kabul edilmektedir. Enflasyon oranında ise uzun bir aradan sonra ilk kez, 1992'de tek rakamlı seviyelere inilmiştir. Enflasyonun artışında etkili olan başlıca faktör, yoğun göçe bağlı olarak ortaya çıkan talep fazlasıydı. Ancak enflasyon 1995'te tekrar tek rakamlı seviyelere inmiştir (Bank Of Israel Annual Report, 1995, s.2).

SONUÇ

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin sık sık karşılaştığı enflasyon ve ödemeler dengesi sorunlarıyla mücadele etmek amacıyla uygulanmaya konulan istikrar programları genel olarak, heterodoks istikrar programları ise ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın temelini, ortodoks yaklaşıma alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkan heterodoks istikrar programları ve İsrail deneyimi oluşturmaktadır.

1970'li yılların başında dünya çapında karşılaşılan enflasyon ve ödemeler dengesi sorunları tüm ülkeleri etkilemiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, enflasyon ve ödemeler dengesi güçlüklerinin ortadan kaldırılması sorunu, istikrar programlarının uygulamasını gündeme getirmiştir. İstikrar programlarının sınıflandırılması, programın amaçları ve bu amaçlara ulaşabilmek amacıyla kullanılan politika araçlarına göre yapılmaktadır. Ortodoks istikrar programları, IMF tarafından, gelişmekte olan ülkelere 1950'lerden 1980'lerin ortalarına kadar ortaya çıkan enflasyon ve ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için önerilmiştir. Ortodoks istikrar programları, 1960'lı yılların sonundan 1980'li yılların ikinci yarısına kadar, özellikle Latin Amerika ülkelerinde uygulanmıştır. Ortodoks istikrar programları, talep daraltıcı önlemleri içermektedir. IMF yaklaşımını yansıtan ortodoks istikrar programlarında sıkı para ve maliye politikası temel araçlardır. Ortodoks istikrar programlarının uygulanmasında elde edilen sonuçlar şunlardır:

- Endüstriyel büyüme ve GSMH'nin büyüme oranında düşüş.
- Ekonomik durgunluk.
- İşsizlik.

Yani IMF kaynaklı talep daraltıcı istikrar programları, az gelişmiş ülkeler için çok önemli olan üretim, gelir dağılımı ve ekonomik büyüme gibi konuları ihmal etmek

pahasına, enflasyonla mücadeleyi temel amaç olarak gündeme getirmişlerdir. Sonuçta, bu programların sosyal maliyeti oldukça yüksek olmuştur.

Ortodoks istikrar programlarının uygulandığı ülkelerde varolan sosyal ve ekonomik bunalımların daha da derinleşmesi, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren geleneksel ortodoks istikrar programları araçları yanında gelirler politikası araçlarını (ücretlerin, fiyatların ve döviz kurunun dondurulması) da içeren "Heterodoks İstikrar Programları"nın uygulanmasını gündeme getirmiştir. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Arjantin, İsrail, Brezilya ve Meksika'da uygulanmaya konulan heterodoks istikrar programları; fiyatların ve ücretlerin geçici olarak dondurulmasını, sabit döviz kuru uygulanmasını, bütçe açıklarının kapatılmasına yönelik mali disiplini ve bunlara yardımcı olarak parasal reformu önermektedir.

Enflasyonist ataletin varlığı halinde bir istikrar programı, istikrar politikası araçlarını, enflasyonist beklentileri olumlu yönde değiştirmeye yönelik olarak kullanmalı; inandırıcı ve tutarlı olmalıdır. Enflasyonist beklentilerin kırılabilmesi için, herşeyden önce ekonomideki belirsizlik ortamına son verilmesi gereklidir. Gelirler politikası araçlarının geçici olarak kullanılması, hem enflasyonist beklentilerin kırılmasında yardımcı olacak, hem de enflasyonun nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik yapısal ve kurumsal reformların yapılması için uygun bir ortam yaratacaktır. Ancak gelirler politikası araçları geçici olarak kullanılmalıdır. Bu araçların kullanımının uzun vadeye yayılması halinde maliyetleri faydasını aşacaktır.

Heterodoks istikrar programlarının uygulanması sonucunda ulaşılan sonuçlar şunlardır:

- Daha yüksek bir büyüme oranı.
- Daha düşük işsizlik.
- Fiyatların ve ücretlerin dondurulması sonucunda yapısal ve kurumsal reformların yapılabilmesi için daha uygun bir ortam.

Çalışmamızda heterodoks istikrar programları uygulamasında başarılı bir örnek olarak kabul edilen İsrail ülke örneği, ayrıntılı olarak incelenmiştir. 1950 ve 1960'lı

yıllarda hızlı bir büyüme ve düşük enflasyon oranına sahip olan İsrail, 1970'li yılların ilk yarısı ile birlikte yüksek enflasyonla tanışmıştır.İsrail'de enflasyon ve ödemeler dengesi krizleri birlikte analiz edilebilir.1974, 1979 ve 1983 yıllarındaki ödemeler dengesi krizleri, enflasyonun daha da hızlanmasına yol açmıştır.Sonuçta; İsrail Hükümeti, enflasyonu düşürmek ve ödemeler dengesi açığını azaltmak amacıyla, 1 Temmuz 1985'te kapsamlı bir istikrar programını yürürlüğe koymuştur.Tamamen heterodoks bir nitelik taşıyan İsrail istikrar programı; devalüasyon, sabit döviz kuru, kapsamlı bir mali reform, banka kredilerinin kısıtlanması, fiyatların ve ücretlerin dondurulması ve acil ABD yardımı gibi önlemleri içermektedir.

Programın uygulanmasını izleyen aylarda enflasyonda çarpıcı bir düşüş gözlenmiştir.Program sonrasında 1987 yılı ortalarına kadar, ekonomik faaliyetlerde canlılık ve enflasyon oranında düşüş gözlenmiştir.İşsizlik oranında önce geçici bir artış olmuştur.Daha sonra 1989 yılına kadar nispeten düşük seviyelerde kalan işsizlik, 1989 ve sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile başlayan göç dalgasına bağlı olarak artış göstermiştir (Bakınız Ek Tablo 2.).İsrail'de 1987-1989 arasındaki dönem, istikrar programının gecikmeli etkisini yansıtmaktadır.1989 sonrasında, ekonomik faaliyetlerde gelişme gözlenmiş (1993 yılı haricinde) ve enflasyon ise düşük seviyelerde kalmıştır.

İsrail istikrar programı, heterodoks istikrar programlarının başarılı bir örneği olarak kabul edilebilir.Enflasyonun yıllık %400 seviyelerinden %20'lerin altına düşmesi kolay değildir (Bakınız Ek Tablo 1.).Arjantin (1985) ve Brezilya'da (1986) heterodoks programlar uygulanmıştır.Arjantin'de fiyat kontrolleri kaldırıldıktan sonra enflasyon tekrar üç rakamlı seviyelere ulaşmıştır.Brezilya'da da programın heterodoks bileşeni olan fiyatların dondurulması, sadece enflasyonist ataletin kırılmasına yönelik olmayıp uzun vadeye taşmış, sonuçta fiyatlarda artış gözlenmiştir (Parasız, 1995, s.114-128).İsrail, fiyatların ve ücretlerin dondurulması mekanizmasını etkin bir şekilde kullanmıştır.Kullanım sırasında hem karaborsa ve kıtlık oluşumuna meydan vermemiş, hem de kaldırılması sonucunda yüksek enflasyon olgusu ile karşılaşmamıştır.İşsizlik yönünden maliyetleri de ilk aşamada hafif olmuştur.Zaten heterodoks istikrar programlarının avantajlarından birisi de budur.1987 yılında istikrarın gecikmeli etkisi olarak ortaya çıkan işsizlik, 1990 yılında göçe bağlı olarak artış göstermiş, 1993 sonrasında ise giderek azalmıştır.

İsrail'e gitmeden önce okuduğum kaynaklarda İsrail istikrar programı, toplumsal uzlaşma ile tedavinin başarılı bir örneği olarak gösterilmekteydi. Ben de, İsrail nüfusunun az olmasını, toplumsal uzlaşma sağlanmasında önemli bir etken olarak görmekteydim. Ancak İsrail'de istikrar programı hazırlayan kişilerle görüştüğümde, programın tamamen hükümet cephesinde çok gizli olarak hazırlandığını söylediklerinde oldukça şaşırılmışım. İsrail'de iken Jerusalem Post gazetesinin programın uygulandığı dönemdeki sayılarını incelediğimde, gündemi işçi huzursuzlukları ve protesto gösterilerinin oluşturduğunu gördüm. Hatta Başbakan Peres, enerji işkolu sendikasının grevi dolayısıyla, programı açıklayabilmek için televizyona çıkamamıştır. İstikrar programının getireceği maliyetler dolayısıyla toplumsal anlaşmaya varmak oldukça zor olmaktadır.

Ancak istikrar programları acı reçetelerdir. Yüksek enflasyonun varlığı halinde katlanılan maliyet daha fazla olacaktır. Ekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi kolay değildir. Bireylerin istikrar programları uygulanırken birtakım maliyetlere katlanması gerekmektedir.

İsrail'de istikrar programının başarılı olmasında; kamuoyunun programa yaklaşımı, kullanılan araçların etkinliği ve ABD yardımı oldukça etkili olmuştur. Fischer, ABD yardımının istikrarı nisbeten maliyetsiz sağladığını belirtmektedir (Fischer, 1995, s.17).

Ek-Tablo 1. Enflasyon Oranları (1960-1994).

Yıllar	Tüketici Fiyat Endeksi (%)
1960	2.3
1961	6.7
1962	9.5
1963	6.6
1964	5.2
1965	7.7
1966	8.0
1967	1.6
1968	2.1
1969	2.5
1970	6.1
1971	12.0
1972	12.9
1973	20.0
1974	39.7
1975	39.3
1976	31.3
1977	34.6
1978	50.6
1979	78.3
1980	131.0
1981	116.8
1982	120.3
1983	145.7
1984	373.8
1985	304.6
1986	48.1
1987	19.9
1988	16.3
1989	20.2
1990	17.2
1991	19.0
1992	11.9
1993	10.9
1994	12.3

Kaynak: Bank of Israel Annual Report, 1994, s.216.

Ek-Tablo 2. İşsizlik Oranları (1960-1994).

Yıllar	İşsizlik oranı (%)
1960	4.6
1961	3.6
1962	3.7
1963	3.6
1964	3.3
1965	3.6
1966	7.1
1967	10.4
1968	6.1
1969	4.5
1970	3.8
1971	3.5
1972	2.7
1973	2.6
1974	3.0
1975	3.1
1976	3.6
1977	3.9
1978	3.4
1979	2.9
1980	4.8
1981	5.1
1982	5.0
1983	4.5
1984	5.9
1985	6.7
1986	7.1
1987	6.1
1988	6.4
1989	8.9
1990	9.6
1991	10.6
1992	11.2
1993	10.0
1994	7.8

Kaynak: Bank of Israel Annual Report, 1994, s.220.

Ek-Tablo 3. İşgücü Piyasası - İşçi Başına Reel Ücretlerdeki Yüzde Değişim Oranı (1960-1994).

Yıllar	Toplam	Kamu sektörü	Özel sektör
1962	5.5	9.2	3.7
1963	4.7	1.7	6.2
1964	6.9	4.2	7.9
1965	9.0	9.9	8.6
1966	10.2	11.9	9.1
1967	-1.2	-2.2	-1.0
1968	1.1	-1.1	2.3
1969	2.2	-0.0	3.4
1970	2.3	1.7	2.6
1971	3.1	5.0	2.5
1972	0.7	-2.0	2.0
1973	6.1	8.2	4.8
1974	-2.4	-4.0	-1.6
1975	-2.1	-3.2	1.5
1976	1.4	-4.3	4.6
1977	10.6	16.8	6.9
1978	1.5	-0.8	2.8
1979	9.5	15.6	5.9
1980	-3.2	-8.7	-0.6
1981	10.4	10.5	10.3
1982	-0.3	-4.7	1.8
1983	6.1	9.4	4.4
1984	-0.4	1.6	-1.1
1985	-9.0	-14.2	-6.5
1986	7.8	4.1	9.1
1987	7.9	7.1	7.9
1988	6.0	9.8	4.7
1989	-1.3	0.3	-1.7
1990	-1.0	0.2	-1.6
1991	-3.0	1.6	-5.0
1992	1.3	-0.4	1.7
1993	0.5	1.1	0.3
1994	2.6	9.9	-0.5

Kaynak: Bank of Israel Annual Report, 1994, s.221.

Ek-Tablo 4. Ödemeler Dengesi (1976-1994).^a

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Mal ve hizmetler işlemleri	-3.015	-2.263	-2.296	-3.511	-3.604	-4.056	-4.447	-4.808	-4.581
Özel sektör	-1.192	-876	-1.029	-2.088	-1.497	-1.419	-2.430	-3.085	-2.288
Kamu sektörü ^b	-1.823	-1.387	-1.967	-1.423	-2.107	-2.637	-2.017	-1.733	-2.293
Tek taraflı transferler	2.432	2.087	2.362	2.836	3.022	3.97	2.452	2.830	3.282
Özel sektör	786	832	1.076	1.131	1.227	1.372	1.019	970	788
Kamu sektörü	1.646	1.255	1.286	1.705	1.795	1.725	1.433	1.860	2.494
Cari işlemler	-583	-176	-634	-675	-582	-959	-1.995	-1.978	-1.299
Özel sektör	-406	-44	47	-957	-270	-47	-1.411	-2.105	1.500
Kamu sektörü	-177	-132	-681	282	-312	-912	-584	127	201
Orta ve uzun dönemli sermaye hareketleri ^c	1.239	991	1.053	1.367	1.391	1.281	1.140	2.287	1.356
Özel sektör	168	104	143	340	-60	-41	-122	1.065	254
Kamu sektörü	1.070	887	910	1.027	1.452	1.323	1.262	1.221	1.102
Temel işlemler	656	815	419	692	809	322	-855	309	57
Özel sektör	-238	60	190	-617	-330	-88	-1.533	-1.040	-1.246
Kamu sektörü	893	755	229	1.309	1.140	411	678	1.348	1.303
Kısa dönemli sermaye hareketleri	-640	-591	-123	-190	-107	549	461	-484	255
Finansal olmayan özel sektör	-253	-165	-147	276	70	150	309	29	-155
Kamu sektörü	-387	-426	24	-466	-177	399	151	-513	410
Banka sisteminin sermaye hareketleri	-170	80	288	622	-52	474	1.648	6	-179
Hata ve yanlışla payları	339	-92	338	889	-83	-773	-334	-366	-644
Dış rezervler üzerindeki etki ^d	-184	-215	-922	-234	-568	574	-918	536	511
Zummi sermaye ithalatı	767	391	1.556	909	1.150	1.533	2.913	1.442	788
Dış rezervler, yıllık ortalama ^e	1.354	1.666	2.198	3.223	3.444	3.622	3.875	4.102	3.497
Dış rezervler, ithalat ayları	2.2	2.6	2.9	3.6	3.2	3.1	3.1	3.4	2.8
Net borç/ GSYİH oranı ^f	53.9	68.7	52.6	54.3	51.7	53.2	57.3	69.7	79.1

Ek-Tablo 4.(Devamı)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Mal ve hizmetler işlemleri	-3.881	-3.681	-5.578	-4896	-3.684	-5.348	-7.091	-6.667	-8.120	-9.714
Özel sektör	-851	-1.376	-1.972	-1.607	-1.170	-3.013	-4.460	-4.360	-4.829	-6.724
Kamu sektörü ^b	-3.030	-2.305	-3.606	-3.289	-2.154	-2.335	-2.631	-2.307	-3.291	-2.990
Tek taraflı transferler	5.024	5.368	4.898	4.855	5.101	5.906	-6.674	6.885	6.747	6.957
Özel sektör	785	1.216	1.695	1.685	2.041	2.119	2.319	2.853	3.034	3.616
Kamu sektörü	4239	4.152	3.203	3.170	3.060	3.787	4.355	4.032	3.713	3.341
Cari işlemler	1.143	1.687	-680	-41	1.237	558	-417	218	-1.373	-2.757
Özel sektör	-66	-160	-277	78	331	-894	-2.141	-1.507	-1.795	-3.108
Kamu sektörü	1.209	1.847	-403	-119	906	1.452	1.724	1.725	422	351
Orta ve uzun dönemli sermaye hareketleri ^c	74	613	543	-478	150	150	129	-471	1.834	2.452
Özel sektör	89	235	481	-666	78	218	-526	-1.117	-84	477
Kamu sektörü	-16	377	61	188	71	-68	654	706	1.918	1.976
Temel işlemler	1.217	2.300	-137	-519	1.387	-708	-288	-253	461	-305
Özel sektör	23	75	204	-588	409	-676	-2.667	-2.684	-1.879	-2.631
Kamu sektörü	1.193	2.224	-342	69	977	2.384	2.378	2.431	2.340	2.327
Kısa dönemli sermaye hareketleri	-152	-660	734	404	-546	-238	152	-345	-420	-64
Finansal olmayan özel sektör	-19	15	5	-116	253	-22	337	-408	-678	-79
Kamu sektörü	-134	-675	729	520	292	-215	-185	64	258	15
Banka sisteminin sermaye hareketleri	-13	-79	55	-516	-667	-227	-370	-1.305	587	-1.241
Hata ve yanlış payları	-654	-568	9	-539	1.277	272	332	445	853	1.680
Dış rezervler üzerindeki etki ^d	-399	-993	-661	1.170	-1.398	-515	173	1.457	-1.481	-70
Zımnı sermaye ithalatı	-744	-694	1.341	-1.129	161	-43	244	-1.675	2.854	2.827
Dış rezervler, yıllık ortalama ^e	2.927	4.074	5.576	5.643	5.689	5.763	7.027	6.362	5.687	6.338
Dış rezervler, ithalat ayları	2.4	3.3	3.7	3.3	3.3	3.1	3.4	2.9	2.3	2.4
Net borç/ GSYİH oranı ^f	73.5	55.1	44.9	42.6	34.0	27.7	24.9	25.2	24.7	21.7

Kaynak: Bank of Israel Annual Report, 1994, s.236-237.

- a. Negatif sermaye hareketleri sermaye kaçıışı, pozitif sermaye hareketleri sermaye girişidir.
- b. Kamu sektörü mal ve hizmetler açığı = Doğrudan savunmaya yönelik ithalat + Diğer hükümet ithalatı + Net faiz ödemeleri - Diğer gelirler
- c. Net orta ve uzun dönemli sermaye hareketleri = Dışarıdan net gelirler + Net orta ve uzun vadeli borçlar
- d. Dolar döviz kuru, sepete göre ayarlanmıştır.
- e. 1976-81 dönemindeki ortalamalar, üçer aylık ortalamalara göre hesaplanmıştır.
- f. Cari yıl sonu fiyatları ile GSYİH.

Ek-Tablo 5. İthalat, İhracat ve İthalat fazlası (1975-1994).^a

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Cari olarak milyon \$										
İhracat										
Mallar	2.180	2.670	3.404	4.075	4.759	5.799	5.907	5.560	5.541	6.189
Hizmetler	1.722	1.922	2.270	2.781	3.569	4.300	4.885	4.876	4.677	4.519
Toplam	3.902	4.591	5.674	6.856	8.328	10.099	10.792	10.436	10.218	10.708
İthalat										
Sivil mallar	4.062	4.046	4.670	5.548	7.213	7.764	7.811	7.908	8.379	7.956
Savunma	1.799	1.519	1.047	1.565	1.183	1.693	2.205	1.515	1.051	1.441
Hizmetler	1.884	2.077	2.289	2.783	3.487	4.287	4.891	5.592	5.792	6.095
Toplam	7.745	7.642	8.006	9.896	11.883	13.743	14.908	15.014	15.222	15.492
Sivil ithalat fazlası	2.044	1.531	1.286	1.475	2.372	1.952	1.911	3.064	3.953	3.343
Toplam ithalat fazlası	3.843	3.050	2.332	3.040	3.555	3.644	4.145	4.443	4.742	4.654
% GSMH										
İhracat										
Mallar	18.	21	24.	30	28	28	26	24	21	25
Hizmetler	14	15	16	21	21	21	22	21	17	18
Toplam	32	37	40	51	49	49	48	44	38	43
İthalat										
Sivil mallar	33	32	33	41	42	37	35	33	31	32
Savunma	15	12	7	12	7	8	10	6	4	6
Hizmetler	15	17	16	21	20	21	22	24	21	25
Toplam	64	61	57	74	69	66	66	67	89	62
Sivil ithalat fazlası	17	12	9	11	14	9	9	13	15	13
Toplam ithalat fazlası	32	24	16	23	21	18	18	19	18	19

Ek-Tablo 5.(Devamı)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Cari olarak milyon \$										
İhracat										
Mallar	6.602	7.674	9.099	9.998	11.067	12.139	12.029	13.313	14.805	16.510
Hizmetler	4.409	4.342	5.145	5.660	6.140	6.729	7.158	8.152	8.058	8.470
Toplam	11.011	12.016	14.244	15.658	17.207	18.868	19.187	21.465	22.863	24.980
İthalat										
Sivil mallar	7.831	9.181	11.344	12.000	12.652	14.733	16.270	18.218	19.830	22.909
Savunma	1.852	1.202	2.472	2.106	1.204	1.501	1.973	1.466	2.125	1.485
Hizmetler	5.381	5.506	6.187	6.766	7.219	7.979	8.016	8.450	9.028	10.298
Toplam	15.064	15.890	20.003	20.883	21.075	24.213	26.258	28.133	30.983	34.693
Sivil ithalat fazlası	2.201	2.672	3.287	3.118	2.664	3.844	5.099	5.183	5.995	8.228
Toplam ithalat fazlası	3.847	3.827	5.807	5.184	3.868	5.349	7.090	6.669	8.120	9.713
% GSMH										
İhracat										
Mallar	29	25	26	23	25	23	21	21	23	23
Hizmetler	19	14	15	13	14	13	12	13	13	12
Toplam	48	39	41	37	40	36	33	34	36	34
İthalat										
Sivil mallar	34	30	33	28	29	28	28	29	31	31
Savunma	8	4	7	5	3	3	3	2	3	2
Hizmetler	23	18	18	16	17	15	14	13	14	14
Toplam	65	52	58	49	48	46	45	44	48	48
Sivil ithalat fazlası	10	9	10	7	6	7	9	8	9	11
Toplam ithalat fazlası	17	13	17	12	9	10	12	10	13	13

Kaynak: Bank of Israel Annual Report, 1994, s.233-234.

a. İthalat c.i.f., ihracat f.o.b. esasına göre.

Ek-Tablo 6. Savunma Tüketimi Göstergeleri (1980-1994).**GSMH'nin yüzdesi olarak savunma tüketimi^a**

	GSMH artı tektaraflı transferlerin yüzdesi olarak ^b	Toplam	İç	İç artı borç servisi ^c	Çalışanların tazminatı: toplamın yüzdesi olarak savunma ^a
1980	19.9	23.2	14.0	17.4	10.5
1981	21.4	24.6	14.1	17.3	10.3
1982	19.1	21.3	15.0	19.3	1.8
1983	16.4	18.9	14.2	18.0	9.9
1984	18.4	21.7	14.3	19.0	10.2
1985	17.3	21.6	12.7	17.7	9.5
1986	13.0	15.9	11.0	15.1	8.8
1987	16.5	19.4	11.0	14.6	8.6
1988	14.1	16.2	10.4	13.4	9.2
1989	12.0	13.6	10.2	12.9	9.1
1990	11.8	13.5	9.9	12.2	9.1
1991	11.3	13.1	9.0	11.2	8.9
1992	10.1	11.7	8.7	10.7	8.2
1993	10.6	12.1	8.0	10.0	7.7
1994	9.1	10.3	7.7	9.5	7.7

Kaynak: Bank of Israel Annual Report, 1994, s.127.

- a. Askere alınmış gençler hariç tutulmaktadır.
- b. Tek taraflı transferler NIS'e resmi döviz kurundan dönüştürülmüştür.
- c. Bütçelenmiş döviz giderlerini, ABD borçlarının anapara ve faizini içermektedir.

Ek-Tablo 7. Genel Hükümet Gelirleri ve Harcamalarının Temel Bileşenleri
(1960-1994). (GSMH'nin yüzdesi olarak).

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
Harcamalar												
İç												
Sivil	10.2	9.9	9.8	9.2	9.5	10.2	11.8	11.4	10.4	9.2	9.6	9.7
Savunma, net	6.1	6.1	6.2	6.3	5.7	5.9	6.9	10.3	11.9	12.6	13.9	14.5
Yatırım	4.2	4.3	4.7	4.7	5.6	5.9	6.9	10.3	11.9	12.6	13.9	14.5
Doğrudan iç talep	20.5	20.3	20.8	20.3	20.8	22.0	23.8	26.5	27.6	27.6	28.3	29.0
Transfer ödemeleri	4.7	4.7	5.2	5.1	5.3	6.0	7.0	8.3	8.7	8.8	9.3	9.7
Nominal faiz ödemeleri	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.2	3.3
Sübvansiyonlar	4.6	4.3	2.8	2.5	2.7	2.5	2.9	3.5	3.9	3.6	4.1	5.6
Kredi sübvansiyonları	-0.1	-0.3	-0.3	0.1	0.6	0.8	1.0	0.7	0.9	0.9	1.4	1.6
Ara toplam	9.2	8.8	7.7	7.7	8.6	9.3	10.9	12.6	13.5	13.2	18.0	20.2
Toplam iç harcamalar	29.7	29.0	28.4	28.0	29.4	31.3	34.7	39.0	41.0	40.8	46.3	49.2
Dış												
Doğrudan savunmaya yönelik ithalat	0.8	0.8	1.3	1.2	1.1	1.1	1.1	1.0	1.2	1.6	11.6	8.9
Savunmaya yönelik üzerindeki avans ödemeleri	1.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Nominal faiz ödemeleri	1.2	1.4	1.6	1.5	1.4	1.2	1.2	1.4	1.5	1.5	1.7	1.2
Diğer	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Toplam dış harcamalar	3.6	2.2	2.9	2.7	2.5	2.3	2.3	2.4	2.6	3.0	13.3	10.1
Toplam harcamalar	33.3	31.2	31.4	30.7	31.9	33.5	37.0	41.4	43.6	43.8	59.6	26.3
Gelirler												
İç												
Vergiler	27.4	28.5	28.7	28.8	29.9	29.2	30.2	28.8	29.3	31.0	36.8	41.1
Emlak vergisi	1.6	1.6	1.1	1.4	1.5	1.5	1.6	1.7	1.4	1.7	2.3	2.0
Transferler	2.2	2.1	2.1	2.2	2.3	2.1	2.4	2.4	2.4	2.4	2.5	2.5
Sosyal Güvenlik Primleri	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6	0.6	0.5	0.6	0.6
Amortisman	0.6	0.6	0.8	0.8	0.9	0.9	0.9	1.0	1.0	1.0	1.1	1.1
Toplam iç gelirler	32.3	33.3	33.2	33.6	35.0	34.1	35.7	34.5	34.6	36.7	43.4	47.4
Dış Dünya Gelirleri												
Faiz	0.5	0.4	0.8	0.7	0.6	0.7	0.7	0.9	1.1	0.7	3.5	3.0
Hükümetlerarası transferler	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	-0.3	-0.1
Kamuca finanse edilmiş kar dışı kurumlar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.6	2.6
Dış Dünya Gelirleri Toplamı	0.5	0.4	0.8	0.7	0.6	0.7	0.7	0.9	1.1	0.7	3.5	3.0
Toplam gelirler	32.7	33.7	34.0	34.3	35.6	34.8	36.4	35.4	35.7	37.4	46.9	50.4
Genel hükümet fazlası (+) / açığı (-)												
İç	2.5	4.3	4.8	5.6	5.6	2.8	1.0	-4.5	-6.4	-4.1	-2.9	-1.8
Dış	-3.1	-1.8	-2.1	-2.1	-1.9	-1.6	-1.6	-1.6	-1.5	-2.3	-9.8	-7.1
Toplam açık	-0.5	2.5	2.6	3.5	3.7	1.3	-0.6	-6.0	-7.9	-6.4	-12.7	-8.9
GSMH (Cari fiyatlarla milyon NIS)	0.43	0.517	0.613	0.739	0.856	1.021	1.125	1.172	1.375	1.586	1.851	2.315

Ek-Tablo 7.(Devamı)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Harcamalar												
İç												
Sivil	9.5	10.0	9.9	9.6	10.2	11.2	11.1	12.3	10.8	18.1	17.8	17.5
Savunma, net	12.3	15.1	17.9	16.8	15.2	14.1	13.4	14.0	14.1	14.0	14.1	15.0
Yatırım	6.9	5.4	5.7	5.2	4.4	3.8	4.2	4.4	2.6	2.6	2.5	2.6
Doğrudan iç talep	28.7	30.5	33.4	31.6	29.7	29.1	28.6	30.7	27.5	34.6	34.4	35.0
Transfer ödemeleri	10.1	11.8	13.9	15.2	16.9	17.0	16.8	16.5	19.2	12.3	11.2	11.5
Nominal faiz ödemeleri	3.9	4.0	4.3	4.4	4.8	5.2	6.5	7.5	8.0	7.8	8.0	7.8
Sübvansiyonlar	4.9	6.4	6.5	6.9	7.1	7.6	3.8	4.0	2.9	3.0	7.7	5.8
Kredi sübvansiyonları	2.5	3.5	4.5	5.6	5.9	6.3	6.8	8.0	7.2	7.0	5.4	3.8
Ara toplam	21.4	25.7	29.3	32.1	34.7	36.1	33.8	35.9	37.2	30.1	32.3	28.9
Toplam iç harcamalar	50.1	56.2	62.7	63.7	64.4	65.2	62.5	66.6	64.7	64.7	66.7	64.0
Dış												
Doğrudan savunmaya yönelik ithalat	8.4	17.5	12.8	16.8	14.4	9.2	13.0	7.8	9.9	8.2	9.4	5.6
Savunmaya yönelik üzerindeki avans ödemeleri	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	0.9	-2.3	0.3
Nominal faiz ödemeleri	1.3	1.2	1.6	1.6	1.9	2.6	3.2	3.3	3.3	3.2	3.7	4.0
Diğer	0.0	0.0	0.0	-0.0	-0.1	-0.0	-0.1	-0.1	0.4	0.3	0.6	0.8
Toplam dış harcamalar	9.8	18.8	14.4	18.4	16.3	11.7	16.2	11.1	14.5	12.6	11.3	10.8
Toplam harcamalar	59.8	75.0	77.1	82.0	80.7	76.9	78.6	77.7	79.2	77.3	78.0	74.7
Gelirler												
İç												
Vergiler	38.7	39.5	42.8	42.3	49.2	46.4	44.2	47.0	44.2	42.8	41.1	43.5
Emlak vergisi	2.3	1.3	1.6	1.8	2.5	2.1	2.0	3.0	3.4	5.1	4.5	4.8
Transferler	2.3	2.2	2.1	2.3	2.6	2.2	2.0	2.0	1.5	1.2	1.4	2.3
Sosyal Güvenlik Primleri	0.5	0.7	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7	0.7	0.7	1.1	1.0	1.0
Amortisman	1.2	1.4	1.5	1.6	1.8	1.9	2.1	2.1	1.8	1.8	1.8	1.8
Toplam iç gelirler	45.0	44.9	48.6	48.7	56.7	53.2	51.1	54.9	51.6	52.0	49.8	53.4
Dış Dünya Gelirleri Toplamı												
Faiz	0.1	1.0	1.1	0.9	0.8	0.6	1.0	1.8	1.5	1.5	1.9	2.0
Hükümetlerarası transferler	0.8	8.8	5.7	5.3	8.9	6.6	7.4	8.1	8.6	8.3	6.4	5.0
Kamuca finanse edilmiş kar dışı kurumlar	2.9	6.8	2.6	3.3	3.3	2.4	2.3	1.8	1.9	2.3	2.6	1.8
Dış Dünya Gelirleri Toplamı	3.8	6.6	9.3	9.5	13.0	9.6	10.7	11.7	12.0	12.2	10.8	8.8
Toplam gelirler	48.8	61.6	58.0	58.1	69.7	62.8	61.8	66.5	63.6	64.1	60.6	62.3
Genel hükümet fazlası (+) / açığı (-)												
İç	-5.1	-11.3	-14.1	-15.0	-7.7	-11.9	-11.4	-11.8	-15.7	-13.2	-17.4	-12.4
Dış	-5.9	-2.1	-5.0	-8.9	-3.3	-2.1	-5.5	0.6	-2.5	-0.5	-0.5	-1.9
Toplam açık	-11.0	-13.4	-19.1	-23.9	-11.0	-14.1	-16.9	-11.2	-15.7	-13.2	-17.4	-12.4
GSMH (Cari fiyatlarla milyon NIS)	2.98	3.76	5.33	7.69	9.97	14.67	23.53	43.95	104.4	107.3	257.8	579.2

Ek-Tablo 7.(Devamı)

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Harcamalar												
İç												
Sivil	17.4	17.9	16.2	15.8	15.6	16.2	16.6	17.0	16.7	16.7	16.8	17.1
Savunma, net	14.2	14.3	12.7	11.0	11.0	10.4	10.2	9.9	9.0	8.7	8.0	7.7
Yatırım	2.5	2.1	1.9	2.1	2.5	2.7	2.6	2.8	3.4	3.7	4.3	4.2
Doğrudan iç talep	34.0	34.3	30.8	28.9	29.2	29.3	29.5	29.6	29.1	29.1	29.1	29.3
Transfer ödemeleri	10.9	10.3	10.4	11.3	11.3	12.3	13.0	12.7	13.9	14.3	13.6	12.7
Nominal faiz ödemeleri	6.9	8.2	7.8	7.9	7.1	6.5	6.8	6.8	6.3	5.9	5.7	5.1
Sübvansiyonlar	5.7	6.3	4.8	3.1	3.1	3.4	3.0	2.7	2.4	2.8	2.3	2.2
Kredi sübvansiyonları	3.3	3.2	2.0	1.5	1.4	1.0	0.7	0.6	0.4	0.3	0.3	0.2
Ara toplam	26.9	28.0	25.1	23.8	22.9	23.1	23.4	22.8	23.1	23.3	21.8	20.1
Toplam iç harcamalar	60.9	62.2	55.9	52.6	52.1	52.5	52.9	52.4	52.2	52.4	51.0	49.4
Dış												
Doğrudan savunmaya yönelik ithalat	2.5	2.1	1.9	2.1	2.5	2.7	2.6	2.8	3.4	3.7	4.3	4.2
Savunmaya yönelik üzerindeki avans ödemeleri	0.5	0.3	0.6	2.3	-2.1	-1.1	0.4	0.3	0.4	-0.1	-0.4	0.0
Nominal faiz ödemeleri	4.0	5.3	5.9	4.6	4.0	3.5	3.1	2.7	2.3	2.2	2.2	2.2
Diğer	0.7	0.7	0.6	0.5	0.6	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5	0.6	0.4
Toplam dış harcamalar	9.0	12.6	14.5	11.4	9.5	7.6	6.6	6.3	6.4	4.8	5.6	4.6
Toplam harcamalar	69.9	74.8	70.4	64.0	61.6	60.1	59.5	58.7	58.6	57.2	56.6	54.0
Gelirler												
İç												
Vergiler	43.7	37.1	44.4	46.7	45.3	43.0	39.1	38.9	38.4	39.7	39.7	40.6
Emlak vergisi	3.2	1.9	1.4	1.1	1.0	1.3	1.2	1.5	1.4	1.5	1.3	1.4
Transferler	2.5	1.3	1.3	1.6	1.9	1.9	2.2	2.4	2.7	2.7	3.3	3.3
Sosyal Güvenlik Primleri	1.0	1.0	0.9	0.8	0.8	0.9	0.9	0.9	0.8	0.8	0.8	0.9
Amortisman	1.7	1.4	1.2	1.0	0.8	0.8	1.1	1.2	1.3	1.0	0.6	0.3
Toplam iç gelirler	52.1	43.1	49.7	52.0	50.8	48.8	45.1	45.3	44.8	46.2	46.6	47.5
Dış Dünya Gelirleri Toplamı												
Faiz	1.7	1.8	1.8	1.7	1.7	1.7	1.7	1.6	1.6	1.5	1.4	1.3
Hükümetlerarası transferler	7.9	13.9	18.9	13.2	8.6	6.8	6.4	6.4	6.7	5.8	5.3	4.5
Kamuca finanse edilmiş kar dışı kurumlar	1.8	2.0	2.2	1.8	1.4	1.2	1.3	1.6	1.4	1.3	1.3	1.1
Dış Dünya Gelirleri Toplamı	11.4	17.4	22.3	16.0	10.9	8.8	8.8	9.2	9.4	8.1	7.2	5.6
Toplam gelirler	63.5	60.5	71.9	68.0	61.6	57.7	53.9	54.5	54.3	54.3	53.8	53.1
Genel hükümet fazlası (+) / açığı (-)												
İç	-8.8	-19.1	-6.2	-0.7	-1.3	-3.6	-7.8	-7.1	-7.3	-6.2	-4.4	-1.9
Dış	2.4	4.8	7.8	4.6	1.3	1.2	2.2	2.8	3.0	3.2	1.6	0.9
Toplam açık	-6.5	-14.3	1.5	4.0	0.0	-2.5	-5.6	-4.2	-4.3	-2.9	-2.8	-1.0
GSMH (Cari fiyatlarla milyon NIS)	1.49	7.29	27.22	42.91	55.00	68.57	83.38	102.3	132.1	156.8	181.7	218.5

Kaynak: Bank of Israel Annual Report, 1994, s.222-23-24-25-26-27.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AHAMED, L. (1986), "Stabilization Policies In Developing Countries" The World Bank Research Observer, January, Vol:1, No:1, 79-110.

APAK, S. (1993), Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

ARSTEIN, Y. ve SUSSMAN, Z. (1990), "Wage Policy During Disinflation: The Israeli Stabilization Program of 1985", Bank of Israel Research Department Economic Review, January, No: 64, 1-35.

BANK OF ISRAEL ANNUAL REPORT (1984), English Edition, Jerusalem: Ahva Press.

BANK OF ISRAEL ANNUAL REPORT (1985), English Edition, Jerusalem: Ahva Press.

BANK OF ISRAEL ANNUAL REPORT (1986), English Edition, Jerusalem: Ahva Press.

BANK OF ISRAEL ANNUAL REPORT (1987), English Edition, Jerusalem: Ahva Press.

BANK OF ISRAEL ANNUAL REPORT (1993), English Edition, Jerusalem: Ahva Press.

BANK OF ISRAEL ANNUAL REPORT (1994), English Edition, Jerusalem: Ahva Press.

BANK OF ISRAEL ANNUAL REPORT (1995), English Edition, Jerusalem: Ahva Press.

BARKAI, H. (1995), **The Lessons of Israel's Great Inflation**, First Published, U.S.: Praeger Publishers.

BECKERMAN, P. (1991), "Recent 'Heterodox' Stabilization Experience: Argentina, Israel and Brazil, 1985-1989", **Quarterly Review of Economics and Business**, Autumn, Vol: 31, No:3, 64-85.

BERGLAS, E. (1986), "Defense and The Economy", **Ben-Porath, Y. (eds.)**, **The Israeli Economy, Maturing Through Crisis içinde**, Cambridge: Harvard University Press.

BLEJER, M. ve CHEASTY, A. (1988), "High Inflation, Heterodox Stabilization and Fiscal Policy", **World Development**, Vol:16, No:8, 867-881.

BLEJER, M. ve LIVIATAN, N. (1987), "Fighting Hyperinflation: Stabilization Strategies in Argentina and Israel, 1985-86", **IMF Staff Papers**, September, Vol:34, No: 3, 409-439.

BRUNO, M. (1986), "External Shocks and Domestic Response: Macroeconomic Performance, 1965-1982", **Ben-Porath, Y. (eds.)**, **The Israeli Economy, Maturing Through Crisis içinde**, Cambridge: Harvard University Press.

BRUNO, M. (1986), "Sharp Disinflation Strategy: Israel 1985", **Economic Policy**, 380-407.

BRUNO, M. (1993), **Crisis, Stabilization and Economic Reform, Therapy by Consensus**, Oxford: Clarendon Press.

BRUNO, M. (1993), Kriz, İstikrar Programları ve Ekonomik Reform (Mutabakatla Tedavi), çev. Zülfi Dicleli (1994), İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları.

BRUNO, M. ve FISCHER, S. (1986), "The Inflationary Process: Shocks and Accomodation", Ben-Porath, Y. (eds.), The Israeli Economy, Maturing Through Crisis içinde, Cambridge: Harvard University Press.

BRUNO, M. ve MERIDOR, L.R. (1991), "The Costly Transition from Stabilization to Sustainable Growth: Israel's Case", Bruno, M. ve Diğerleri (eds.), Lessons of Economic Stabilization and Its Aftermath içinde, Cambridge: The MIT Press.

BRUNO, M. ve PITERMAN, S. (1988), "Israel's Stabilization: A Two-Year Review", Bruno, M. ve Diğerleri (eds.), Inflation Stabilization, The Experince of Israel, Argentina, Brazil, Bolivia and Mexico içinde, Cambridge: The MIT Press.

BUFMAN, G., LEIDERMAN, L. ve SOKOLER, M. (1995), "Israel's Exerience with Explicit Inflation Targets: A First Assessment", Leiderman, L. ve Svensson, L.E.O. (eds.) Inflation Target içinde, Glasgow: Bell and Bain Ltd.

CLEIN, R.W. ve WEINTRAUB, S.(ed), (1981), Economic Stabilization In Developing Countries, Washington: The Brookings Institution.

CUKIERMAN, A. (1988), "The End of High Israeli Inflation: An Experiment in Heterodox Stabilization", Bruno, M. ve Diğerleri (eds.), Inflation Stabilization, The Experince of Israel, Argentina, Brazil, Bolivia and Mexico içinde, Cambridge: The MIT Press.

ÇAKMAN, K. ve ÇAPAN, D. (1991), "On Stabilization and Liberalization Policies with References to Argentinian and Israeli Experience, Yapı Kredi Economic Review, January, Vol: IV, No: 4, 3-28.

ÇEÇEN, A.A., DOĞRUEL, A.S. ve DOĞRUEL, F. (1990), Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Kriz, İstanbul: Egemen Yayınları.

DORNBUSCH, R. (1982), “Stabilization Policies in Developing Countries: What Have We Learned ?”, World Development, Vol:10, No: 9, 701-708.

DORNBUSCH, R. (1992), “Lessons From Experiences with High Inflation”, The World Bank Economic Review, Vol: 6, No:1, 13-31.

DORNBUSCH, R. ve FISCHER, S. (1990), Macroeconomics, Singapore: McGraw-Hill Publishing Company.

DORNBUSCH, R. ve SIMONSEN, M.H. (1987), “Inflation Stabilization with Incomes Policy Support”, Group of Thirty.

DORNBUSCH, R. ve SIMONSEN, M.H. (1988),”Inflation Stabilization: The Role of Incomes Policy and of Monetization”, Dornbusch, R., Exchange Rates and Inflation içinde, England: Massachusetts Institute of Technology.

ESEN, O. (1989), “Heterodoks İstikrar Programları: Teori ve Uygulama”, ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 16, Sayı 3-4, 33-64.

ESEN, O. (1989), “Yüksek Enflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları”, İktisat Dergisi, Ocak, Sayı 290, 18-21.

ESEN, O. (1993), “Hiperenflasyon Korkusu ve İstikrar Programları”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 4, Sayı 8, 19-34.

FISCHER, S. (1986), Indexing, Inflation and Economic Policy, England: The MIT Press.

FISCHER, S. (1987), "Stopping High Inflation, The Israeli Stabilization Program, 1985-86", The American Economic Review, Papers and Proceedings of The Ninety-ninth Annual Meeting of The American Economic Association, May, Vol: 77, No: 2, 275-278.

FISCHER, S. (1995), "Recollections of The United States Role in The Israeli Stabilization Program", mimeo. (A conference given in Jerusalem in June 1995).

HALEVI, N. (1986), "Perspectives on The Balance of Payments", Ben-Porath, Y. (eds.), The Israeli Economy, Maturing Through Crisis içinde, Cambridge: Harvard University Press.

İSRAİL ENFORMASYON MERKEZİ (1994), İsrail'in Gerçekleri.

İSTANBUL TİCARET ODASI, İsrail Ülke Etüdü, İstanbul: Yayın No: 1997-22.

KEPKEP, N. (1991), Enflasyon, Kuramlar-Politikalar ve Avusturya Keynesciliği, Birinci Basım, İstanbul: Cem Yayınevi.

KIGUEL, M. ve LIVIATAN, N. (1988), "Inflationary Rigidities and Orthodox Stabilization Policies: Lessons From Latin America", The World Bank Economic Review, Vol: 2, No:3, 273-298.

KIGUEL, M. ve LIVIATAN, N. (1991), "Lessons From The Heterodox Stabilization Programs", The World Bank PPR Working Papers, May, 1-40.

KIGUEL, M. ve LIVIATAN, N. (1992) "When Do Heterodox Stabilization Programs Work ?; Lessons From Experience", The World Bank Research Observer, January, No: 1, 35-57.

KIGUEL, M. ve LIVIATAN, N. (1992), "Progress Report On Heterodox Stabilization Programs; Why Some Countries Succeed While Others Eventually Failed", Finance and Development, March, Vol: 29, No: 1, 22-23-24-37.

KIRKPATRICK, C.H. ve NIXON, F.I. (1976), "The Origins Of Inflation In Less Developed Countries: A Selective Review", Inflation in Open Economies, by M. Parkin and G. Zis, Manchester University Press.

KLEIMAN, E. (1984), The Indexation of Public Debt in Israel, Research Paper 192, The Maurice Falk Institute for Economic Research in Israel.

KLEIMAN, E. (1986), "Indexation in The Labor Market", Ben-Porath, Y. (eds.), The Israeli Economy, Maturing Through Crisis içinde, Cambridge: Harvard University Press.

LITTLE ve Diğerleri (1993), Boom, Crisis and Adjustment, The Macroeconomic Experience of Developing Countries, U.S.: Oxford University Press.

LIVIATAN, O. (1985), "Frequency of Wage Indexation Adjustments, Variables Explaining Its Effect On Collective Wage Contracts", Bank of Israel Economic Review (57), 37-52.

LIVIATAN, N. ve PITERMAN, S. (1986), "Accelerating Inflation and Balance of Payments Crisis, 1973-1984", Ben-Porath, Y. (eds.), The Israeli Economy, Maturing Through Crisis içinde, Cambridge: Harvard University Press.

ORHAN, O. (1990), Keynezyen ve Monetarist İstikrar Politikaları, İkinci Basım, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

ÖNDER, İ. ve KIRMANOĞLU, H., (1996), "Kamu Açıklarının Tanımlanması ve Açıklanması, Ölçümü ve Etkileri" X. Türkiye Mali Sempozyumu 14-18 Mayıs 1994, İstanbul: 33-60.

ÖZMUCUR, S. (1991), İstikrar Politikaları, İstanbul: Avcıol Basım Yayım.

PARASIZ, İ., (1991), Makro Ekonomi, Teori ve Politika, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

PARASIZ, İ., (1995), Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları, 1.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.

PATINKIN, D. (1993), "Israel's Stabilization Program of 1985, Or Some Simple Truths of Monetary Theory", Journal of Economic Perspectives, Spring, Vol: 7, No: 2, 103-128.

RIVLIN, P. (1992), The Israeli Economy, U.S.: Westview Press.

SEYİDOĞLU, H.1992, Ekonomik Terimler Sözlüğü, Ankara: Güzem Yayınları.

SHARON, E. (1988), "Israel's Stabilization Program", mimeo. (A Seminar Given in Brazil in March 1986).

SHARON, E. (1990), "Israel's Stabilization Program: Lessons in Political Economy", (Unpublished paper presented at the August 28-31, 1990, International Conference on Hyperinflation in Sao Paulo, organized by the Instituto Fernard Braudel De Economic Mundial.).

SOLIMANO, A. (1990), "Inflation and The Costs of Stabilization, Historical and Recent Experiences and Policy Lessons", The World Bank Research Observer, July, Vol: 5, No: 2.

STEIN, H. (1990), "Israel's Economy: Observations Of An Adviser", The American Enterprise, May-June, Vol: 1, No: 3, 12-18.

SÖNMEZ, S. (1993), "Kamu Kesimi Açığı ve Enflasyon Arasındaki Bağlantılar Üzerine Bazı Gözlemler", Ekonomik Yaklaşım, Cilt 4, Sayı 8, 45-64.

UYGUR, E. (1993), "Enflasyonun Aktörleri, Faktörleri ve Antienflasyonist Politikalar", İktisat / İşletme ve Finans, Yıl: 8, Sayı:91, 6-38.

UYSAL, Y., MAZGİT İ. ve ÇETİNKAYA, M.(1995), Türkiye'de ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Programları ve Türkiye için Bütüncül Bir Yaklaşım, İzmir.

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında Gaziantep'te doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi Gaziantep'te tamamladım.1993 yılında Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden bölüm birincisi olarak mezun oldum.

1993 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladım.1994 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladım.1995-1996 eğitim-öğretim yılında İsrail Hükümeti tarafından verilen araştırma bursunu kazanarak çalışmalarımı Kudüs İbrani Üniversitesi'nde (Hebrew University of Jerusalem) sürdürdüm.Halen Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı araştırma görevlisi olarak çalışmaktayım.